PROF. DR.

KEMAL KARPAT

VEFATININ ARDINDAN YAZILAR

MUHAMMET NEGİZ

PROF. DR. KEMAL KARPAT

VEFATININ ARDINDAN YAZILAR

DERLEYEN: MUHAMMET NEGİZ

MART-2019

İÇİNDEKİLER

1925 - 2019

Saygıyla...

ÖNSÖZ YERİNE

Prof. Dr. Kemal Karpat'ın hayata veda etmesi üzerine yazılan yazıları derleme amacıyla başladığım bu çalışmaya, hocamızla en son yapılan söyleşi başta olmak üzere geçmişteki söyleşilerden bir kısmı da eklenmiştir.

Karpat hocanın gidişinin ardından Prof. Dr. Talip Küçükcan'ın sorduğu ***"Halil İnalcık, Şerif Mardin, Fuat Sezgin ve Kemal Karpat ilim dünyasının çınarları idi. Hepsini kaybettik. Dalları (öğrencileri) umarım büyür, uzar ve boşluğu doldurur. Dördü de yurtdışında çalışmayı tercih etmişti. Niçin gittiler, kalsalar ne olurdu? Üniversiteyi konuşmalıyız."*** *soru ve teklifi üzerinde düşünmeye davet ederek, bu çalışmanın ilgili öğrenci ve akademisyenler için yararlı olmasını dilerim*[1].

Muhammet Negiz[2]

04/03/2019

[1] https://twitter.com/tkucukcan/status/1098593141605785601

[2] mnergiz@live.com, Doktora Öğrencisi.

AMERİKA'DA BİR TÜRK: PROF. DR. KEMAL KARPAT | TRT TÜRK SÖYLEŞİSİ[3]

Kendinizi kısaca tanıtır mısınız hocam? Doğumdan itibaren, nerede doğdunuz, nasıl bir süreç, aile…

Dobruca'da, Babadağ civarında, Armutlu köyünde doğdum. Altı kızdan sonra yedinci çocuk olarak, oğlan olarak dünyaya geldim. Anadolu'dan gelenlerle, Kıpçak'tan, Kırım'dan, sağdan ve soldan gelenlerle birleşmesinden doğmuş bir insanım. Ve bir bakıma da bütün bu yerlerin izini şu veya bu şekilde içimde taşıyorum. Benim kişiliğim, garip şekilde, daha beş-altı yaşındayken belirmeye başladı. Çünkü o yaşlarda okumayı öğrendim ve ondan sonra elime düşen her şeyi okudum. Okumaya çok merak ettiğim için babam beni on bir yaşında, daha ilkokulu bitirir bitirmez hatta bitirmemiştim, liseye kaydetti. Tulca Lisesi… Ve koskoca lisede iki Türk'tük. Ben ve kadının oğlu vardı. Tanımadım kendisini. Orada Türk olarak hakaret ediyorlardı. Bize böyle yaptınız…. Artık tahammül edemedim. Zaten dersleri de ihmal ettim bu şeyde.

Eve dönünce babama, ***"Artık bu liseye gitmeyeceğim."*** dedim.

Babam, ***"Seni okutalım."*** dedi.

Mecidiye Medresesi'ne gittik. İkinci sınıfa kaydettiler beni. Yedi sene Mecidiye Medresesi'nde okudum. Ben, medrese mezunuyum. Medreseyi on sekiz – on dokuz yaşımda bitirdim. Ve daha o zaman kendi kendime bazı sorular sordum, ***"Ne yapacaksın hayatta?"*** Bir yere gidip imamlık yapma ve öğretmenlik yapma hakkı vardı. Ama kendimi yetiştirmek istiyordum.

Daha o zaman toplumu incelemek, anlamak, anlatmak, bu sosyal olayların gidişatını izlemek bende bir nevi idefix haline gelmişti daha o zamanlar. ***"Bana bunları kim öğretecek?"*** Siyasi ilimler diye bir şey yoktu. En yakın hukuktu. Hukuka girdim ama benim maksadım rahat bir hayat geçirmektense bir şeyler yapmak, öğrenmek, kendimi tamamlamaktı. Benim için mezuniyet günü hüzündü. Çünkü kendi kendime sordum, ***"Ne öğrendim?"*** Hukuk öğrenmişim, dava açmasını… Benim maksadım bu değildi. Benim maksadım, kendimi daha iyi yetiştirmek, tam manasıyla bir insan olmak, iki ayak üzerinde tek başıma durabilecek insan olmak istiyordum. Bunun için aldığım bilgiler kafi değildi.

"Ne yapayım?"

Çok iyi hatırlıyorum, Beyazıt meydanından aşağı doğru, Mahmutpaşa'dan aşağı doğru Eminönü'ne yürüdüm ve gittikçe hüzünüm arttı.

"Çıkar yol nedir?"

Çıkar yol, Türkiye dışına gitmek, daha gelişmiş, bil hassa sosyal ilimlerde ilerlemiş bir yerde kendimi tamamlamak.

---

[3] https://www.youtube.com/watch?v=AEKLxPrN4PA adresinde yer alan söyleşi Mücerret.com çalışanları tarafından metne aktarılmıştır. http://www.mucerret.com/yazarlar/amerikada-bir-turk-tarihcisi/ adresindeki bu değerli çalışma için kendilerine teşekkürü bir borç bilirim. Muhammet Negiz.

"Nereye gidersin?"

Avrupa, savaştan yeni çıkmış. Orada çalışıp okula gitmek güç. Adeta imkânsız…

Tek yer Amerika. Hem çalışıp hem okula gitmek mümkün.

O macera nasıl başladı, nasıl adım attınız? Amerika'ya gelmek için nasıl bir girişimde bulundunuz?

İngilizce öğrenmem lazımdı. Beyazıt'a döndüm, kitapçılara gittim. Fransızlara İngilizce öğreten bir kitap buldum, onu aldım. İkinci günü başladım. Sabah kalkar kalmaz dört saat İngilizce çalıştım.

Kitaplardan öğrendim. Çünkü hoca tutmaya, okula gitmeye vaktim ve param yoktu. Böyle çok daha iyiydi. O kitapları bitirdikten sonra rahat İngilizce okuyordum, anlıyordum, yazıyordum. O zaman, ***"Müracaat edeyim."*** dedim. Birkaç üniversiteye yazdım. Nihayet Washington Üniversitesi'nde ve Rewington Üniversitesi'nde bana burs verdiler. ***"Eğer İngilizce bildiğini ispat edersen seni kabul ederiz"*** dediler. Bu da hayatımın tatlı bir tarafı. Düşününüz, kabul edilmişim, bir İngilizce… Ben de İngilizceyi kendim öğrenmişim. Emin değilim ama kendime güveniyorum. Amerikan Kültür Heyeti'nin bir bürosu vardı. Washington Üniversitesi'nden gelen mektubu gösterdim ve dedim,

"Benim İngilizce bildiğimi ispat edecek bir şey lazım. Bunu nasıl ede edebilirim?" dedim.

"Tamam, imtihanı geçtin." dediler.

Hemen orada yazdı**. *"İmtihan ettim. Kemal Karpat, İngilizce biliyor."*** Ve böylece Amerika yolu açıldı.

Ama bu esnada Avukatlık stajımı görüyorum. Staj bitti, baroya kaydoldum. Bazen ben de hayret ediyorum ama da inatlık varmış. Karar… Ben bir şeye karar verdim mi yerine getiririm. Kendi kendime bunu bir onur sayarım, şeref meselesi. Böylece pasaportumu aldım. Vapurla Marsilya'ya, Marsilya'dan Paris'e… Hala Amerika'ya nasıl geleceğimi bilmiyorum. Paris'te baktım ki Amerika için bilet…

Bu yaşadıklarınız kaç yılındaydı?

1949. Sıradan, büyük ne kadar kumpanya varsa hepsine başvurdum. Tek bilet kalmış. O bileti ben aldım. New York'a geldik, indik. Gemide tanıdığım birkaç kişiyle beraber gittik. New York'a yerleştim, sonra çıktım New York Times' a doğru. Orada beni bir ağlama tuttu ama nasıl… Hüngür hüngür ağlıyorum. ***"Ne oldu?"*** Hayatımın bir bölümü bitti, ulaştım. Maksada ulaştım. Okul, yalnız taksitleri ödedi. Geçimim için çalışmam gerekti. Ama mesele değildi. Bir talebe yurduna yerleştim ve derslere devam ediyorum. Fakat orada ilanlar vardı, ***"Üç saatlik bahçe işim var."*** Bahçede çalışmayı zaten severim. Hemen oralara telefon ettim. Bahçelerde gidip saati bir dolara çalıştım.

En yüksek not alan kişiler arasına girdim. Başarılı oldum ve oradan mastırımı aldım. İşin garibi Amerika'ya alışamadım. ***"Buraya kadar geldik, doktora da yapmak lazım."*** Doktora için New York Üniversitesine müracaat ettim. Oradan da kabulü gördük. Oradan da bir burs aldık. Çünkü derecem çok yüksekti. Böylece New York üniversitesine doktora yapmaya geldik.

Üniversitede hangi bölümde okudunuz?

Siyasi İlimler ve Tarih… Oranın başında bulunan Arnold, ***"Sen çok akıllı, çok zeki, parlak insansın"*** dedi. ***"Sana yardım etmek borcumuzdur"*** işitmek bir hoş. Ama ben alışamıyordum. Türkiye'ye dönmek istiyordum artık.

Türkiye'den döndükten sonra iş sıkıntısı yaşandığına dair ilişkin düşüncelerinizi aktarmıştınız, o günlere geri döndüğümüzde, Türkiye'de iş bulamadıktan sonra tekrar Amerika'ya mı dönmeye karar verdiniz?

Dönmeye karar verdim. Çünkü doktoramı da almam gerekiyordu. Bazı kurları tamamlamıştım ama tez yazmam lazımdı vs… Döndüm…

İşler çok olumlu gelişti. Çünkü Birleşmiş Milletler'de ***"İntern"*** dedikleri iki aylık staja kabul edilmiştim. Orada benden bazı çalışmalar istediler, onları yaptım. ***"Sosyal ve Ekonomik Konsey ile bir yer açıldı. Ve biz seni bu yer için namzet göstermek istiyoruz. Çünkü bizimle çalıştın ve çok memnun kaldık. Buna ne dersin?"*** dediler. Birleşmiş Milletler'de bir vazife. O zamanki ölçülere göre bir gencin arzu edebileceği mevkilerden bir tanesi. Böylece Birleşmiş Milletler'e girdim. Geceleri üniversitede doktora kurlarına devam ediyorum. Ağır bir çalışmaydı. Sabah sekizde başlayıp akşam altıya kadar… Altıdan sonra da üniversite kurslarına…

Bir tek tez kaldı yazılacak. Ben de o zamanlar başka bir bölümde çalışan bir kızla, Utahlı bir kızla tanıştım ve dost olduk. Belki şahsidir, söylemek doğru değildir fakat bu benim ilk ve son sevdiğim kadın olmuştur. Gayet sakin, fevkalade güzel, bana âşık ve ben ona âşık… Hatta evlenmeye bile karar vermiş gibiydik. Bunları söylüyorum çünkü bende derin izler bıraktı. İşte o zaman inanılmayacak olaylar cereyan etmeye başladı.

Birleşmiş Milletler sefiri, beni dairesine çağırdı, ***"Sen askerliğini yaptın mı?"***

"Yapmadım. Çünkü ben tahsilde bulunanlar için bir yaş haddi var, henüz o yaş haddine gelmedim. Daha üç senem var" dedim.

Sefir, ***"Sen, askerliğini yapmak istemiyormuşsun."***

"Nasıl olur böyle bir şey, kim söyledi?" dedim.

Sefir, ***"Biz, Birleşmiş Milletler'e bildireceğiz. Bu adam askerliğini yapmadı, askerliğini yapmak için Türkiye dönmesi lazım."***

"Sefir bey, ben aynı zamanda doktora yapıyorum." dedim.

Sefir, ***"Ne doktora yapıyorsun ya! Şişirme sen bunu"***

Bir adım daha ileri giderek, ***"Sen istersen burada kal, Amerikan ol."***

"Öyle bir niyetim yok." dedim

Milli Savunma Bakanlığı'ndan mektup, ***"Kemal Karpat, askerlik vazifesini yapmak istemiyormuş. Bunu resmen bildirsin bize?"***

Düşünün bir sebep yok, bir şey yok…

Ben de altına yazdım, ***"Böyle bir şey yoktur. Ben ilk fırsatta gelip askerliğimi yapacağım."***

Ve nihayet benim arkadaşımla görüştüm ve o, ***"Sakın gitme."*** dedi.

O da Birleşmiş Milletler'de çalışıyor, ***"Ben bakarım."*** dedi.

Sözde evleneceğiz…

Bütün bunlar, benim herhangi bir hareketim olmadığı halde aleyhime tertip edilmiş şeyler. Belli bunlar. Birleşmiş Milletler, benim kontratı yenilemedi. Nitekim her şeyi bıraktım, gittim ve yedek subay okuluna girdim.

Bu esnada kızdan mektup aldım, ***"Ben artık bekleyemem. Bu ne kadar sürecek, senin askerliğin ne zaman bitecek? Zaman geçiyor"*** dedi.

O da haklıydı.

Yani, onu da kaybettik. Ben askerim hatırlıyorum, iki gün kendime gelemedim. Hatırladığım zaman ağrılar giriyor her tarafıma. Çünkü tek sevdiğim kadın…

Tahsilini bırakmış, Birleşmiş milletler' de vazifeden çıkarılmış, parası yok, pulsuz askerlik yapıyorum. Vatan için. Çünkü bu memlekete, bu millete hürmet ediyorum. Bu vatana hizmet için geldim. Romanya'yı ve her şeyi bıraktım. O feci halimi kimse anlayamaz… Gündüzleri yedek subay okulunda çalışıyorum, geceleri milli kütüphanede tez araştırmaları yapıyorum. Ama tezim sıradan bir tez olmayacak. Türkiye'nin halini gösteren, gerçeklere uygun, ilmi ölçüler içinde bir eser olacak. Öyle karar verdim. Yani bir nevi intikam alıyorum, alacağım. Ama kimden intikam alacağım? Türkiye'den değil… Bir miktar para biriktirdim. Maksadım, gelip doktoramı almak.

Birleşmiş Milletler'deki arkadaşınızı döndüğünüzde tekrar aradınız mı?

Aramadım. Çünkü bir şey kırılmıştı, bitmişti. Ama içimde o acı vardı. Nihayet tez imzamı geçtim, doktoramı aldım. Ve o zaman üniversite bizzat bana iş teklifi etti. New York Üniversitesi'nde dekan, ***"Bu fevkalade bir tezmiş. Bu başlı başına büyük bir eser, bunu yapan adamı biz buraya alı koyalım."*** demiş. Orada, imtihandayken hemen teklif ettiler.

Orada daha sonra kaldınız mı efendim?

Kabul ettim. Birkaç hafta sonra Princeton Üniversitesi'nden duymuşlar. Benden tezimin kopyasını istediler. Princeton Üniversitesi tezi bastı. New York Üniversitesinde artık kitabım çıkıyor. New York Üniversitesi'nde vazifem hazır, daha ne beklersin. Yani bütün çektiklerim…. Ama bu tez, bildiğiniz bir tez değildi.

Bu Türkiye'yi içinden gören, Türkiye'nin siyasi ve sosyal durumunu bütün incelikleriyle gösteren, halk arasındaki mücadeleyi dile getiren, halkın daha iyi bir hayat yaşamak istediğini ve buna layık olduğunu anlatan bir çalışmaydı. Bir bakıma intikamdı. Yani ilmi bir taraf tenkitti. Ve bu kitap hala basılmaktadır Türkiye' de. Ders kitabı olarak okutulmaktadır. İnsan inanamıyor. New York Üniversitesi'nde son iki sene çeşitli dersler verdim. Afrika' daki devlet oluşumları vs… Çok başarılı ve yeni yeni fikirler… Bu arada Osmanlı Türk Tarihi "dersi soktum. Sonra düşünmeye başladım, ***"Ben ne yapıyorum ya?"*** Burada, Afrika'da millet oluşumunu inceleyip ders veriyorum. Hâlbuki tüm bu meseleler Türkiye içinde varit. Osmanlı tarihi, hiçbir zaman doğru dürüst incelenmemiş.

Türkiye'ye, şu millete yardımcı olabilmek için yola çıktın. Romanya'dan ayrılırken öyle demiştim. Bu memleket benim, bu millet benim. Şimdi ne yapacaksın? Ben bunları düşünürken, içimden arzu ederken burada mucize postadan bir mektup çıkıyor. Winsconsin Üniversitesi tarih bölümünün başkanı bana bir mektup yazıyor, "Bizim bölüm bir Türk – Osmanlı programı kurmak istiyor. Ve biz sizi uygun gördük. Kabul eder misiniz?" Düşününüz iki sene benim içimde özlediğim, kendimi tamamıyla Türkiye – Osmanlı etüdüne vermek istedim. Adeta sipariş gibi geliyor bu üniversiteden. Ama buraya gelmekten memnunum. Çünkü programı kurdum.

Sayın hocam ayrıca Türkiye'de de birçok ders verdiniz. Onları da özellikle belirtelim. Hangileriydi?

Yıldız Üniversite'sinde, Boğaziçi'nde, Orta Doğu Üniversite'sinde, Bilkent Üniversite'sinde… Türkiye'nin en ileri gelen üniversitelerinde ders verdim.

ODTÜ' deki bölümü siz mi kurmuştunuz?

Evet, ben kurmuştum. Üniversitenin binası dahi yoktu. Büyük Millet Meclis'inin barakaları vardı. Orada ders verdik.

Genç arkadaşlarımıza mesajınız var mı?

Genç arkadaşlara karşı çok çok ümitvarım. Çünkü Türkiye'deki son iki kuşak kalite bakımından çok yüksek. Onların bir kısmı benim öğrencim oldu. Onlarla temasımdan biliyorum. Düşünce tarzları, düşünce kabiliyetleri, dünya anlayışları eskiye nazaran kat kat daha ileri. Türkiye, bu bakımdan ümit verici. Yeni neslin işleri eline alması gerek. Birçok şeyde eskiler ve eski kafalar hâkim. Onların yerine yapıcı, yaratıcı insanları getirmek lazım. Bunların bir kısmı Türkiye'de var, bir kısmı burada. Asıl Türkiye'ye hizmet verecekler Türkiye'de yetişen kişiler, Türkiye'de tahsil görmüş ve oranın havasını bilenlerdir. Bunun için de üniversitedeki hocalığı çekici hale getirmek gerekir.

Türkiye'de en çok neleri özlüyorsunuz?

İnsanları. Onlarla oturup konuşmayı, dertleşmeyi… Bana özel bir zevk veriyor. Türkiye'de sıkılmam, hiçbir zaman sıkılmadım. Bir köye gittiğim zaman kendimi çok rahat hissediyorum. Hemen köylü gelir, etrafımda toplanır, konuşur. Hiç kimse, ***"Bu adam Amerika'da profesördür, hocadır."*** demez. Çünkü özümü korudum.

Kendinizi 5 kelimeyle özetlemeniz gerekirse?

**Öğrenmeye ve öğretmeye düşkün,*

**malda ve mevkide gözü olmayan,*

**daima bir şeyler yapmak isteyen,*

**bütün hayatı boyunca bir şeyler başarmak isteyen,*

**iyi kalpli ve babacan bir insan.*

Rahatlamak için müzik dinler misiniz?

Tabi tabi. Son senelerde yetiştiremiyorum ama eskiden evim müziklerle doluydu. Bir kere operayı severim her şeyden evvel. Bende birçok meşhur operalar vardır. Bir, iki tane Rus operası vardır ki harikadır. Boris Godunov gibi… Hangi dilde olursa olsun halk türkülerini çok severim. Çok acayiptir, iki extreme… Opera, çok incedir. Halk, çok tabidir. Bazen koyardım, oynardım kendi kendime.

Keyif aldığınız bir şey var mı? Sizi güldüren bir anınız var mı?

Öğrencilerim var. Hasan isminde İranlı var. Her sene başında mektup yazıyor. Beni sevindiriyor. Otuz, kırk seneden beri unutmadı. Benle doktora yaptı.

Vereceğiniz son mesajlar nedir?

Herkesin kişiliğini bulması, kişiliğine hürmet etmesi. Geldiği milleti küçük görmemesi. Dürüst olması kendisine karşı, başka insanlara, devlete karşı. Bu siyasetçiler için de vakidir. Hislerine hâkim olarak biraz aklı selim kafaya yer vermeli. Çünkü bir zamanlar büyük bir imparatorluk kurmuş bir ülke, millet bu vasıflara sahip olduğu için başarılı olmuştur. İlerisi için de yine insan gibi ahlak sahibi, makul ve kendine güven sahibi olarak hareket ettikçe millet büyür, güçlenir, ayakta kalır. İyimserim, daima iyimser oldum. Gençliğimde güçlükler içinde, ***"Bunlar atlatılır ve geçer."*** dedim. Türkiye de öyledir. Sağlam bir topluma sahip olduğumuzu unutmamamız lazım. Sağlam temeller üzerine kurulmuş bir toplum. O toplumu anlamamız lazım. Benim ömür boyu yaptığım da o. Onu anlamak ve anlatmak… Daima bu var; makul olmak, milletin iyi taraflarını görmek. Ve yeni nesillere güvendiğim için iyimserim.

*****

Bu değerli söyleşiyi benden önce metne aktaran Mücerret.com sitesine emekleri için teşekkür ederim. Alıntılanan bağlantı:

http://www.mucerret.com/yazarlar/amerikada-bir-turk-tarihcisi/

KEMAL KARPAT İLE SİYASET TARİHİ ÜZERİNE[4]

İzninizle bu söyleşiyi üç tema etrafında gerçekleştirmek istiyoruz: İlki, sizin şahsî maceranız, Türk siyasî tarihi çalışmaları içerisinde akademik çalışmalarınızın seyri. İkincisi, Türkiye'deki ve dünyadaki Türk siyaset tarihi çalışmaları üzerine düşünceleriniz. Bugünkü kazanımlarımız nelerdir, sorunlarımız nelerdir, başka neler yapabiliriz? Üçüncüsü ise, bugünün Türk siyaseti üzerine görüşleriniz. İsterseniz önce şahsî maceranızla başlayalım.

Kemal Karpat:

Bana diyorlar ki ***"Sen Amerika'dan bu Türk toplumunu nasıl tanıyacaksın?"*** Hâlbuki ben öyle birisi değilim, ben bu ülkeyi karış karış gezdim. ***"Sen bu ülke hakkında bir sürü şeyler yazıyorsun. Nasıl yazıyorsun? Sen orada yaşamıyorsun"*** diyorlar. Hatta bir kere çok yüksek bir memur açıkça bunu bana söyledi. Bize gelip sorsunlar, ***"Sen ne bilirsin bu işleri, Amerika'da oturup sen Türkiye hakkında bilgiler veriyorsun falan gibi."*** Çünkü her şeyin resmî kanallardan çıkmasına alışmış bir mantalite. Benim öteden beri ana merakım bir şeyi köküne inerek, ister insan olsun ister olay olsun onu en köklü bir şekilde anlamaktır. Eğer hayatta bir özelliğim olmuşsa, ana özelliğim bu olmuştur: dibine kadar incelemek. Söylediğim gibi ben Anadolu'yu karış karış gezdim, köylerde kaldım, kasabalarda kal- dım, çeşitli insanlarla temas ederek onların fikrini aldım. Ve bunları yaptığım seneler, İstanbul'dan bilhassa üniversitelerden kimse Anadolu'ya gi-dip, köylere, kasabalara gidip oradaki insanlarla temas etmiyordu.

Ben 60'lardan bahsediyorum. Partileri incelemek için bir hayli zaman Gaziantep'te kaldım. Çünkü benim bir projem vardı. Onu bitiremedim. Üç vilayetteki siyasî partilerin tarihî kökenlerini ve oralardaki partilere hakim olan kimselerin ne gibi ailelerden geldiğini tespit etmekti. Bunun için de Balıkesir, Erzurum ve Gaziantep'i seçmiştim. Bu üç yere de gittim, tespitlerimi yaptım. Yalnız Gaziantep'te çok daha uzun çalışmak imkânı buldum. Oradaki aileleri inceledim. O zaman anladım ki; bizim bugünkü birçok parti çekişmeleri, parti davaları ve bilhassa şahıslar arasındaki alışverişler, anlaşmazlıkların kökenleri tarihte mevcut. Mesela İttihat ve Terakki devrinde Gaziantep ve bölgesinde hakim olan ailelerin Cumhuriyet devrinde de hakim olduğunu görüyoruz.

Halkı temsil eden aile var, devleti temsil eden aile var. Bu devleti temsil edenler sonradan mesela İttihat ve Terakki'nin öncüleri ve sonra Halk Partisi'nin öncüleri ve temsilcileri olmuş. Devletçilik böyle gelişiyor. Ondan sonra halktan gelen gruplar var. Bunların bazılarının kökenleri Türk aşiretlerine kadar gidiyor, bazıları din mensuplarına kadar gidiyor. Ama bir yerde bu partilerin kökenlerini oluşturan ana nedenler sosyal, ekonomik ve son noktada ideolojik oluyor. Gaziantep'teki çalışmamı bayağı yürüttüm. Bende dosyaları mevcut. XIX. Yüzyılın başında meydana gelen değişikliklere karşı halk arasında yerel bir tepki var. Bunlar III. Selim zamanına, II. Mahmut zamanına giden Tanzimat'tan evvelki değişmelerdir. Benim ana tezim şudur: Türkiye'de değişmeler

[4] Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi, Cilt 1, Say› 2, 2003, 399-422, Düzenleme: Gökhan Çetinsaya
Doç. Dr. , İstanbul Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü.

Tanzimat'la başlamış değildir. Bilakis Tanzimat dahi temeldeki bu değişmelere bir cevaptır. Biz bunu öyle ele almadık. Müesseselerimizi Batı'dan alınan modellere göre geliştirilmiş bir şey olarak sunduk. Halbuki böyle değil. Bunu çeşitli defalar yazdım. O zaman Gaziantep bölgesinde olup bitenlere karşı halk şairlerinin tepkisi var. Benim elime geçen bazı şiirlerde çok açık olarak bu tepkileri gördüm. Adam yazıyor kendi halk diliyle. Kıyametler kopuyor, şu oluyor bu oluyor diye. Yani bu kadar ilginç şeyler var. Ama malum bizim meslekte kötü bir huy vardır: İnsan kendi merakını tatmin ettikten sonra her şeyi bir yana bırakır, ben de öyle yaptım. Bütün bunları Gaziantep'te araştırıp çizdikten sonra öğrendim, sonra başka yerlere, başka yörelere geçtim. Balıkesir'le de bir müddet meşgul oldum. Orada da bambaşka bir manzara var. Balıkesir'in dağ bölgeleri var, obalar var. İkisi arasında ilişkiler var. Erzurum yine başka. Fakat bütün bunların ortak noktaları da vardır. Onları hâlâ yayınlayacağız.

Özyaşam öykünüze en başından başlayalım mı?

Şimdi oraya geleceğim. Bunları ben oralarda öğrendim. O adamlardan öğrendiğim şeyleri hiçbir kitap bana öğretemez. Hacı, hoca, efendi gibi unsurları hiç kimse bana kitaplardan öğretemez. Benim ampirik yaklaşımım budur. Erzurum'dan bahsederken, bir küçük olayı anlatmadan geçemeyeceğim. Her yerde yaptığım gibi o devirde partileri ziyaret ediyorum, parti başkanlarıyla konuşuyorum. Partiniz nedir, ne yapar falan diyorum. Cumhuriyet Halk Partisi Merkezi'ne gittim. Söyledik profesör falan diye. Orada duran kapıcı tak tak vurup girdi. ***"Gelsin buyursun."*** Baktım büyük bir masa, adam tek başına duruyor. Kravatlı. ***"Buyrunuz"*** dedi. Konuşmaya başladık. Adam cehaletten, şundan bundan yakınmaya başladı. Biz olmasaydık burada şöyle olurdu, böyle olurdu gibi konuşmaya başladı. Biz öyle konuşurken köylünün birisi tak tak kapıya vurup içeri girdi. ***"Beyefendi bir ricam var sizden", "Çık dışarı ulan"*** dedi. ***"Buna kim izin verdi, ben meşgulüm görmüyor musun? Çık dışarı"*** dedi. Böyle attı. Demokrasi bu. Başkanla konuşmayı bitirdikten sonra o zaman Yeni Türkiye Partisi vardı, Adalet Partisi vardı. Onlara gittim. Oraya girdim, halk böyle kaynaşıyor, kimin müdür, kimin parti başkanı olduğu belli değil. ***"İşte fark"*** dedim: CHP, giren köylüyü kapı dışarı ediyor. Öbür tarafta yüzlerce adam, her tarafta kaynaşan bir kardeşlik duygusu var. Bunları bir kere yerinde gördüğünüz zaman bu size açıkça Türkiye'de devamlı geçerliliği olan bir olayı gösteriyor.

Dobruca'daki köklerinize gelirsek...

Peki ama nasıl tanıyorsun sen bu toplumu diye soruyorlar. Anlattığım gibi tesadüf, hayatın bir tesadüfü. Benim doğduğum Dobruca'nın Babadağ kasabası, Armutlu köyü 1878'de Osmanlı Devleti'nden koparılarak Romanya'ya verilmiş ve oraya o sene Romen hükümeti yerleşmiş. O tarihlerde halkın yüzde 60-70'i Müslüman Türktü. Tabii Romenler orayı birden bire değiştiremeyecekleri için ve Berlin Muahedesine göre de oranın her şeyini aynen muhafaza yükümlülüğü altına girdikleri için halkı kendi âdetleri, gelenekleri, her şeyiyle aynen bırakmışlar. Yani dediğim gibi orayı dondurmuşlar. Bunun üzerine Romenler oraya modern Fransız tipi bir idare, okul vb. yerleştirmişler. İşte ben böylece çok az kimseye nasip olan bir şeye malik oldum. Ben bir geleneksel Osmanlı Türk ortamı içerisinde, bozulmamış bir cemiyet içinde büyüdüm. Ben köyde doğdum. Armutlu köyünde, Babadağ kasabasında. Bizim Babadağ'da evimiz vardı. Ve bizim her şeyimiz geleneksel, Osmanlı ve Türktü. Benim büyüdüğüm yıllar, yani

1920'lerin sonlarına doğru, bir taraftan Romen idaresi var, ama biz evde Türkçe konuşuyoruz, oruç tutuyoruz, hiç olmazsa bayramlarda camilerde gidip namaz kılıyoruz, teravih kılan var. Böyle bir yerde büyüyünce insan bir yerde kendi kimliğini, benliğini çok daha iyi anlıyor. Diğer yanda karşısında bulunan kimsenin de özelliklerini, o zaman Batı'yı temsil eden Romen eğitimini, siyasî idaresini de tamamıyla anlıyor. Ve burada Türkiye'de bizim birçoklarımızın maruz kaldığı o ikilik ortadan siliniyor. Biz ve onlar, Şark ve Garp, Doğu ve Batı, ikisi de birarada yaşayabiliyor. Orada Dobruca'da Türk ve Müslüman ayrılmazdı, aynıydı. Türkiye'de yapılmak istendiği gibi, ikisi arasında bir ayrılık yoktu. Bunlar pekala birarada yaşıyordu. Benim bugün Türkiye'de oluştuğunu iddia ettiğim olay da budur. Araştırmalarımın merkezinde bu oluşum var. Özüne dönmek, fakat aynı zamanda medenî, muasır olmak. Bütün âdetleriyle bu şekilde büyüyen bir adam, benim gibi bir kimse Anadolu'nun bir köyüne gittiği zaman kendini çok rahat hissediyor. Kendimi aynı kendi köyümde, kendi evimde hissediyordum. Evet telaffuz farkı vardı, şu vardı, bu vardı, fakat temelde kültür aynıydı, değerler aynıydı, reaksiyonlar aynıydı. Ben kendimi nerede huzursuz hissettim? Okumuş muhitlerde. Çünkü orada bir zorlama hissediyordum bir yerde. Bu Atatürk'le, Atatürkçülük'le alakalı bir şey değil. Biz Romanya'da, Dobruca'da hepimiz Atatürk'ün hayranıydık. Orada istisnasız herkes Atatürk'ü destekliyordu. Hocasından tutunuz, en basit köylüsüne kadar, ***"Bizim Atatürk", "Kemal Paşa"*** diyorlardı. O bakımdan bir problemim yoktu benim. Ama kendi kültürüne karşı, kendi geleneğine karşı, kendi geçmişine karşı yanlış, düpedüz köksüz görüşler beni rahatsız ediyordu. Onun için çok defa bana soruyorlar: ***"Niye Amerika'ya gittin?"*** Ben de ***"Türk kalmak için Amerika'ya gittim***" diyordum. Belki bu size bir mana ifade etmez. Çünkü Amerika'da kimse benim Türklüğümle, dinimle alâkadar olmadı. Kaldı ki bende aşırılık yoktur. Ne aşırı dincilik, ne aşırı milliyetçilik, ne aşırı demokrasi. Ben belki tabiat itibarıyla sert, keskin bir insanım ama, düşüncemde, hareketimde, görüşümde aşırılık yoktur. Aşırılık insana bir şey getirmez. Öyle olduğum halde bunu söylüyorum. Türk kalmak için ben Amerika'ya gittim ve ben Amerika'da tam manasıyla Türkleştim. Neden? Çünkü orada rahat, serbest her şeyi okumaya imkan buldum. Tür- kiye'de bulunmayan kitapları orada buldum. Birçok dillerde eserleri buldum. Yukarıda bahsettiğim oluşuma gelince, benim şu anda Türkçeye çevrilmekte olan son kitabımda bütün bunları anlatıyorum. Benim en önemli çalışmam. Ben yedi-sekiz sene o kitap üzerinde çalıştım. Kitabın başlığı ***İslâm'ın Siyasîleşmesi*** **(*The Politicization of Islam*).** Ana fikri şu: Osmanlı Devleti'nin son devirlerinde kimlik, devlet, toplum ve dinin tekrar yapılanması. Çünkü benim nazarımda modernleşme budur: Tekrar yapılanmak. Fikir itibarıyla tekrar yapılanmak. Ve bu, Abdülhamit ve İttihat ve Terakki devrinde olmuştur. Cumhuriyet devrinde tamamlanmıştır. Cumhuriyet devrinde 1945'lere kadar bu yapılaşma devresi tamamlanmıştır. Ondan sonra bu yapılaşmanın sağdan, soldan sivri uçları kesilmeye başlamıştır. Ve benim üniversite hayatımın tamamı Osmanlı'yı ve modern Türkiye'yi incelemekle geçmiştir, diyebilirim. Ve bütün bunların sentezi olan fikirlerim de bu son kitabımdadır.

Hocam, akademik çalışmalarınıza baktığımızda doktora tezinizin Türkiye'de demokrasiye geçişin meseleleri üzerine olduğunu görüyoruz. Orada da tarihsel bir analiz var. Daha sonra 1960'larda Türkiye'de sivil toplum, siyaset asker ilişkileri, Türkiye'nin temel meseleleri, sosyal değişimi, kültürel değişimi üzerine yazdığınızı, ama sonradan XIX. yüzyıla inip kökleri araştırmaya başladığınızı görüyoruz. Bu baştan beri bilinçli bir çaba mıydı? Yoksa zaman içinde araştırmalarınız sizi bu yönlere mi getirdi?

Bilinçli bir çabaydı.

Çünkü daha sonra tamamen XIX. yüzyıl çalışıyorsunuz.

Benim yetişme tarzım böyleydi. Romanya'da okuldayken de tarihe karşı büyük merakım vardı. Ve öğretmen olarak yetiştim. Fakat aynı zamanda birçok meselelere de büyük ilgi duyuyordum. Ve bunlar arasında ilgi duyduğum fakat kafamda o zamana kadar şekillendiremediğim bir şey varsa o da bu toplum meselesi. Toplumlar nasıl değişiyor, niçin değişiyor, kuvvet nedir gibi. Bunun için de birinci derecede bir fenomen olan siyasî kudreti incelemek istedim. Kudret, siyasî güç nedir, nasıl oluşuyor, nerede ne yapıyor? O zaman üniversiteye girmek icap ettiği zaman burada, kendi kendi- me bana bunu en iyi şekilde öğretecek hangi fakülte var dedim. Hukuk'a girdim, Hukuk'u bitirdim ve hiçbir şey öğrenemediğimi fark ettim. Bir sürü hukukî meseleler, dava nasıl açılır, gibi şeylerden ibaret. Ama benim istediğim şey verilmedi. Halbuki bana en yakın gelen siyasî ilimler, sosyal ilimler. Ben mastırımı siyasî felsefeden ve doktoramı siyasî bilimlerden aldım. Şimdi sizin sorunuza geliyorum; tarihe. Fakat bir yerde şunu derhal anladım ki, sosyal ilimler gerçek manada insana sosyal olayı araştırmak için metodoloji veriyor, kavram veriyor, sistem veriyor. Benim New York Üniversitesi'nde siyasî ilimlerde hocalığım vardır. Ve zaten o zaman *Turkish Politics* kitabım çıkmıştı. Bir isim yapmıştım yani. Tamam herkes beni tanıyor, fakat benim maksadım isim yapmak, profesör olmak, para kazanmak değildi. Eğer benim bir hususiyetim varsa o da şudur: Beğendiğim, sevdiğim bir şey varsa oraya gönül verir, bütün varlığımı oraya verebilirim. Hiçbir zaman başka bir niyet gütmedim ve bu beni daima sonunda başarılı yaptı. Benim siyasî ilimlere, sosyal ilimlere bu kadar cân-ı gönülden girmemin ana sebebi Türkiye'nin vaziyetini anlamaktı. Türkçe'ye ***Türk Demokrasi Tarihi*** olarak tercüme edilen kitabımdaki maksadım buydu. Acaba benim ele aldığım dönemde Türkiye'de demokrasi tarihi nasıl oluşmuş, nasıl buraya gelinmiş? Neden ve nasıl? Bu esnada ben, o bahsettiğim Anadolu araştırmalarını yapmıştım.

1960'larda?

60'ların ortasıydı. Ve o zaman kesin olarak şu kanaate vardım. Dedim ki; Osmanlı tarihini yeni şekilde ele almakla, yeni şekilde anlamakla bugünkü Türkiye'yi anlarsınız. Bu fikirden hareket ettim. Zaten çok okuyordum. Geniş bir tarih bilgisi edindim. Rahat rahat ders verebilirdim. Maksadım kendimi tamamıyla Türk tarihine, Türk toplumuna, Türk kültürüne vermekti. O zaman New York Üniversitesi'ndeydim. Çok da başarılı bir hocaydım. Bana daimî kürsü verdiler. Başkalarına 7 senede verdikleri kürsüyü bana 4 senede verdiler. Fakat bu durum beni tatmin etmiyordu. Çünkü verdiğim derslerin üçte ikisi gelişme teorileri gibi genel şeylerdi. Ben ne yapıyorum, diyordum. Bilmem kim ne yazmış, şu teoriden bahsetmiş, halbuki diğer tarafta Türkiye meseleleri dururken vaktini bunlarla niye harcıyorsun, diyordum. Ve içimden dua ediyordum. Bakınız çok mühim

bir şey, adeta bir mucize bu. Söylediğim zaman bazıları gülüyor. Sen acayip bir adamsın falan diyorlar bana. Olmaz böyle şey. Bu düşüncelerle ben altı-yedi ay, bir sene kıvrandım, gönlümün olmadığı dersleri verdiğim için.

Tam olarak hangi sene hocam?

1967 senesi. 67 senesinde bütün vaktimi Osmanlı tarihine, Türkiye tarihine vereyim, diyordum. İçimden öyle arzu ediyordum. Bütün bu teorilerle falan uğraşmak, Türkiye'de o anda yapılacak o kadar iş varken zaman kaybı diyordum. Beni tatmin etmiyordu. Adeta gece rüyama giriyordu. İnanmazsınız, bunları düşündüğüm sırada, baktım bir gün postadan bir mektup çıktı. Wisconsin Üniversitesi'nden bana yazılmış bir mektup: ***"Sayın Profesör Karpat, üniversitemiz bir Türk programı kurmayı kararlaştırdı. Siz bu Türk programını gelip kurmakta bir arzu gösteriyorsanız bize bildiriniz, sizinle görüşmek isteriz."***

Bu bir mucize. Yani Allah bana tam istediğimi verdi. İşte ben böyle Wisconsin'e gittim ve böylece Osmanlı tarihine geçtim. Ama bu demek değildir ki modern Türkiye'yi bıraktım. O zaman orada programlar geliştirdim, hocalar aldık, öğrenci yetiştirdik. Bir taraftan öğretmen olarak bütün vazifemi yaptım. Ama ondan ziyade kendim tatmin oldum, kendim öğrendim. Bu kürsüleri kurarak, bu dersleri hazırlayarak, her yere gidip konferanslar vererek en fazla ben öğrendim. Ama bunun arkasında başka bir şey yatıyor. İçten gelen bir istek, bir sevgi var. Bunlar olmazsa olmuyor. Bir yerde bir şeye bağlılık olacak. Belki de rahmetli babamın duası var. Çocuğum şöyle yap, çocuğum böyle yap der, okurdu falan. Yani bende fikre karşı, güzel şeye karşı bir sevgi aşıladı. Çünkü o da çok kafalı bir adamdı. Ama şartlar onun daha fazla yükselmesine imkân vermemiş. Bakıyorum da, şimdi anlıyorum ben. Babam bir sürü meseleler anlatırdı, ama ben o zaman onu anlamıyordum. Babam ben 15 yaşındayken öldü. Ben ne oldumsa o yaşa kadar oldum. Küçük yaşta öksüz kaldım. Bir sürü meseleleri kendi kendine araştırıyordu, kafası durmadan işliyordu. İmkân bulamamış. Ben, bana imkân açılmış, o halde bu imkânları kullanayım kafamı geliştireyim, dedim.

Sizin uğraştığınız bütün meseleler, nüfus meseleleri -sosyal değişim, din gibi meseleler-, siyasal ilimler eğitiminizin tarihçiliğinizi de belirlediğini gösteriyor. Bu manada 1923'ün bir kopuş olmadığını, Osmanlı'yla Cumhuriyet arasında bir süreklilik olduğunu vurguluyorsunuz.

Osmanlı Geçmişi ve Bugünkü Türkiye adıyla Bilgi Üniversitesi tarafından yayınlanacak bir konferansın tebliğlerinden oluşan kitaba yazdığım önsözde de belirttim: Türkiye'de Osmanlı'yla Cumhuriyet arasında bir kopukluktan bahsediliyor. Halbuki böyle bir kopukluk yoktur. Olmamıştır, olamaz. Siyasî rejim kopukluğu vardır. Ama toplum ve kültür devam etmiştir. Bu farkı bellemek lazım. Bizde uyanan ve yahut da uyandırılan intiba budur: Her şey kopmuştur, kültür falan. Biz birden Batılılaşmışız. Bunu Atatürk de söylemedi. Aslına bakarsanız hiçbir yerde biz Batılılaşıyoruz falan yok. O medeniyetten bahsediyor. Bambaşka bir şey. Çağına uymaktan bahsediyor. Siz XIX. yüzyıla bakarsanız Osmanlı geçmişinde de çağına uyma fikri var. Ve bu ulemadan geliyor, başka kanallardan geliyor. Ben size değişmeyi isteyen birçok ulema ismi verebilirim. Cevdet Paşayı örnek alsanız yeter. Değişmeyi zarurî olarak görüyor. Zaten zaruret esasından hareket ediyor ve bunu İslâm'a da bağlıyor. İslâm'da zaruret meselesinin değişmeyi gerektirdiği hali vurguluyor.

Islahat?

Evet ıslahatçı. Mühim olan şudur ki, bu değişme fikri Osmanlı toplumunda mevcut. Ama değişmenin arzu edilen şekilde olmaması şikayeti mucip oluyor. Yine bu araştırmalarım esnasında bir yerde şöyle bir belge buldum: Erzurum uleması nasıl bir değişme istediklerini yazarak İngiliz konsolosluğuna veriyor. O zaman orada konsoloslar vardı. Bir bakıyorsunuz halk bizim bugün partilerden beklediğimiz şeyleri istiyor. Yol istiyor, vergi düzeni istiyor, idarecinin şöyle olmasını böyle olmasını istiyor, arazinin şöyle taksim edilmesini istiyor. Yani yaşayışıyla, hayatıyla ilgili şeyler bekliyor. Bir de diğer tarafta hükümet mahfillerinin düşündükleri şeylere bakıyorsunuz bambaşka. Müessese değişecek, her şey yukarıdan olacak, halkla ilgisi yok. Demek ki anlaşılmayan, yapılmayan, halkın isteklerine, halkın ihtiyacına göre, ona uygun değişme. Ve bu değişme dinle falan alâkalı değil. Bu günlük yaşayışla alâkalı. Bunun dinde bir etkisi var mı, dine bir etkisi var mı? Vardır. Çünkü bu sürecin bir tarafında değişmeye taraftar olan ulema var, bir de her şeyi olduğu gibi muhafaza etmek isteyen bir grup var. Bu her cemiyette mevcuttur. Bunu görmezlikten, kabul etmezlikten gelemeyiz. ***“Osmanlı’da yobaz yoktu”*** demek, ***“Osmanlı’da ileriyi düşünen, akıllı adamlar yoktu”*** demek kadar hatalıdır. İkisi de var. Ve toplum budur. Bunları görerek hareket edeceksiniz. Müteaddid defalar Türkiye’de toplum ne istediğini göstermiştir. Son seçimleri misal olarak verebilirim. Bu son seçimde halk AK Parti’ye yöneldi. Halkın AK Parti’den beklediği, 1950 seçimlerinde beklediğinden farksızdır. Sadece kadrolar farklıdır. Yahut da 1964 seçimi. Bütün bu seçimleri yakinen takip etmiş bir insan olarak şunu söyleyebilirim ki, istekler temelde aynı kalıyor. Ama seçilenler o istekler uğrunda faaliyet göstermemiştir. Ve onun için Türkiye’de partileri değiştiririz. Biz deriz ki Türkiye’de kim yeni bir parti kurarsa halk ona gidip oy verir. Hayır efendim! Bir parti iktidara gelsin, halkın beklediğini yapsın, bakınız yeni- den nasıl seçilir. Özal zamanında bunu gördük. Menderes zamanında da bunu gördük. 1954 seçimlerinde Menderes fevkalade ezici bir çoğunlukla kazandı. Karşı partinin mecliste 34 tane mebusu kaldı. Ama kabahat ondan sonra kimdeydi? Geniş çapta Menderes’teydi. Bunu inkâr edemeyiz. 1960’ta askerî müdahaleyi körükleyen, bir yerde Menderes’in hareketleridir. Çünkü karşısındaki muhalefeti yok etmek istedi. O tarihleri incelemişseniz bilirsiniz. Ben bununla Menderes’in yaptıklarını inkâr etmek istemiyorum. Bizim siyasetçiler arasında -Atatürk’ün dışında tabii- Menderes ve Özal Türkiye’ye yeni ufuklar açmış siyasî adamlardır. Ve sonra Demirel’i de ekleyebilirim. Bakınız Ecevit demiyorum, Mesut Yılmaz demiyorum, Çiller demiyorum ve diyemem. Zorlasanız da diyemem. Bana 40 bin tane sebep söyleseniz de diyemem. Bunlar yol açıcı değil, yol kapayıcı. Şimdi ne oldu son seçimlerde? Halk kendine uygun, güvendiği kimselere verdi. Eğer bunu yapmazsalar giderler. Tayyip Bey de gider, Abdullah Gül de gider. Hepsi gider. Yapacaklar mı? Yapabilirler.

Modern Türkiye'de bir sentezin oluştuğundan söz ediyorsunuz.

Doğrudur. Cengiz Çandar'a beş sene evvel rica ettim, ***"Recep Tayyip Erdoğan'dan bir randevu al"*** dedim. Ben kendisinden bir randevu istedim. Bana vermedi nedense. Belki etrafındakiler, bu Amerikalı falan dedi. Cengiz Çandar Tayyip Beye yakın birisi. Ondan rica edeyim, dedim. Tayyip Beyi gördüm ve kendisine bizzat şunu söyledim: (Yanında bir zat vardı. Kim olduğunu bilmiyorum ama şahidim odur.) ***"Ben naciz bir profesörüm, Türkiye'nin tarihiyle, siyasetiyle uğraşıyorum ve bu tarih ve siyaset hakkında daha iyi bir fikir edinebilmek için siyasete karışmış ve ileride siyasette büyük rol oynayabilecek kişilerle görüşmeler yapıyorum"*** dedim. ***"Ben sizin ileride Türkiye siyasetinde önemli rol alacağınızı düşünerek sizi şahsen tanımak istedim"*** dedim. Ve verdiği tepki hoşuma gitti. Yüz ifadesi hiç bozulmadı. Başkası olsa böyle sırıtırdı. Yapmadı. Gayet ciddi durdu. Bravo! Bak, bu adamın kendine güveni var, demek ki olacak dedim. Ondan sonra Cengiz Çandar'a söyledim. ***"Bu adam dört-beş sene sonra başbakandır"*** dedim. Cengiz Çandar yakınında birisine söyledi**.** ***"Kemal Karpat söyledi, Tayyip Bey beş sene sonra başbakan oluyor"*** dedi. Hatırlar mı hatırlamaz mı bilmiyorum.

Hocam, siz 50 senedir Türkiye ve dünyada Türkiye üzerine olan çalışmaları, Türk siyasî tarihi üzerine olan çalışmaları hem kendiniz bizzat yönlendirdiniz hem de gözlemlediniz. Bize toptan bir değerlendirme yapabilir misiniz?

Bizde bir yerde Osmanlı'nın siyasî geleneği devam etmiştir. Bu gelenek beğenelim, beğenmeyelim elitist bir gelenektir. Bu geleneğin temelinde padişaha mutlak tabi, onun her dediğine uyan büyük bir halk kitlesi var. Padişahın etrafında bir bürokrasi var. Ve bu bürokrasiyle halk arasında bir yerde temel anlaşma gibi bir şey var. Temel anlaşma siyasî felsefe olarak şu: Devlet idaresinde bulunan kimse halkın iyiliğine, onun güvenine, onun hayatına ve bilhassa hukukuna sahip çıkacak. Bunlar değişmiyor. Evet, oynamalar oluyor, bazı sultan, padişah başını içkiden kaldırmıyor, bazısı alabildiğine kendini vazifeye veriyor. Bunları inkâr etmeye lüzum yok. Buna karşılık halk bunlara itaat ediyor. Ana fikir, prensipler etrafında. Bir de halkla idare edenler arasında bu itaati gerçekleştiren, buna imkân veren bir sürü başka kültürler, bağlar var. İşte bu bağlar adaletten doğmakla beraber, bunlar İslâm adına meşrulaştırılıyor ve kuvvetini kazanıyor. Ve bir yerde Allah fikri var. Yukarıda Allah var, Padişah Allah'ın gölgesidir, Padişah Allah'ın emrini getirir gibi şeyler var. Böyle olunca bu sistemle yani idare edenle, idare edilen arasında kopukluk yok. Fikir alanında bir irtibat var. Fakat üçüncü temelde bir başka şey daha vardı: Yukarıda bahsettiğim devlet ve halk arasındaki münasebetlerin İslâm olsun olmasın, bilinen şekilde gelişmesini ve ayakta durabilmesini temin eden bir sosyal yapı var. Burada modern sosyal ilimler harekete geçiyor. Bu sosyal yapı nedir? Buraya birçok şeyi sokabilirsiniz. Bu bir sınıf değildi. Bunu sınıf olarak düşünmeyeceksiniz. Her ne kadar Osmanlı'da asker, reâyâ diye söylemde bariz bir ayrım varsa da bu sınıfsal bir ayrım değil. Ben onu çok daha başka şekilde tanımlıyorum. Yani bir yerde **"community"** dediğimiz, insanları birarada tutan bir cemaat fikri var. Zengin fakir kim olursa. Kasabaya gittiğiniz zaman -bugün belki değişmiştir- fakir zengini kendinden ayırmıyor. Cumhuriyet'in ilk devrelerinde bunu görüyorsunuz. Kasabasına giden mebus birden halkla bir oluyor. Cemaat ruhu var. Bu ayrıca incelenecek bir mesele. Yukarıda bahsettiğim toplum ile devlet arasındaki münasebetlerle de ilgili. Çünkü burada halk dediğim kimselerin bir başka görünüşü

cemaattir, “community”dir. Ama aynı değildir bu. Ve bunun altında sosyal yapı var. O sosyal yapıda da tabakalar var. Bakınız bizde eskiden kullanılan terim “tabaka”dır yahut da “tâife”dir. Tâife daha az kullanılır. Bunların birtakım fonksiyonları, yaptıkları işler vardır. Bu Osmanlı’da çok mühimdir. Bahsettiğimiz dört erkan üzerine kurulmuş. Bu bir işbölümüdür. İdare eden yani askerî kalem sahipleri, tüccarlar, zanaatçılar ve üreticiler gibi şeyler var. Ve bir bakarsanız Osmanlı tarihi boyunca bu ilişkiler değişmemiştir. Her ne kadar tımar çiftlik-malikâneye inkılap etmişse de burada halkın ezici çoğunluğunun yaptığı iş aynı kalmıştır. Toprak yine öşür ve cizye verir. Toprağın sadece idare tarzı değişmiştir. Bu benim tezim.

XIX. Yüzyılda ne oluyor, XVIII. yüzyılın sonunda? Bütün değişme bura- dan başlıyor. Burada en büyük değişme; özel mülkiyetin genişlemesi ve pazar ekonomisinin genişlemesi oluyor. Bir Batı tesiri varsa buradadır. Ama bu Batı değil, bu bütün dünyaya hakim olmuş ekonomik sistemin değişmesidir. Ve burada Amerika’nın keşfinin birinci derecede önemi vardır. Çünkü Amerika’dan altın ve gümüşün büyük çapta Avrupa’ya akmasını sağlamıştır. Bilirsiniz İspanyollar Meksika’dan tonlarca altın ve gümüş alıp naklediyorlar. Ben Meksika’ya gittiğim zaman XIX. yüzyılda Meksika’nın dağlarında İspanyolların gümüş çıkarmak için kurdukları şehirleri gördüm. Hâlâ ayakta şehirler. Gümüş ne oldu? Bitti. Akçe değerini yitirdi. Akçe değerini yitirince bütün sistemin baş kaynağı olan ekonomik denge bozuldu. Ama bunun ötesinde ticarî teşebbüs gelişiyor. Biz onu unutuyoruz. Evet, bir yerde gayrimüslimlerin bu teşebbüslere hakim oldukları, Batı’nın ajanlığını yaptıkları falan hepsi doğrudur. Ama bunları hissî olarak, doğru veya yanlış şeklinde düşünmek de yanlıştır. Tarihte olayı görmek demek senin kendi şahsî hissinden sıyrılarak ona soğukkanlılıkla bakmandır. Bakınız ben size bu topluma olan ilişkimi, bağlılığımı belirttim. Fakat ben çalışırken bütün bu hislerden sıyrılarak karşı tarafın söylediğini de yüzde yüz hesaba katarak düşünürüm. Sen kalkıp da Osmanlılar şöyleydi, şöyle büyük adamlardı, şöyle büyük şeyler yaptılar gibi şeyler yazarsan kimse okumaz. Çünkü bu duygusaldır. Bunu kafaya hitap edecek şekilde söyleyeceksiniz. Söylemek istediğim şudur: Bu yabancı tüccar kısmı evet –tabir-i âmiyânesiyle- bizim köylünün anasını ağlatmıştır, memleketi soymuştur. Kalben ben de onu istemiyorum. Ama olay olarak o hem Osmanlı Devleti’nden hem o tüccarı yaratan Hıristiyan topluluğundan çok daha büyük kuvvetle- rin etkisindedir. Bugün bizim Dünya Bankası’nın ya da Uluslararası Para Fonu’nun kontrolünde olduğumuz gibi. Kıpırdayabiliyor muyuz, yapabiliyor muyuz? Şimdi çok daha bağlıyız. O zaman çok daha açıktı. O zaman kuvvetler birbiriyle serbest şekilde dengeleşiyor, buluşuyor, arada sırada kurtulabiliyordu. Aynı kuvvetler hakim oldu: kapitalist pazar ekonomisi. Böyle olunca temeldeki bu bağlar değişti. Ve burada özel mülkiyet, serbest teşebbüs ve para toplama imkânları arttı. Yani zengin olma imkânları arttı. Eskiden Osmanlı bir insanın ekonomik bakımdan kuvvetlenmesini önlemek için çeşitli tedbirler alırdı. Adam ölünce bütün malını, mülkünü alır, yahut da çok zengin olmuşsa bir bahane bulur başını keser alırdı. Şimdi baktığınız zaman artık mal mülk biriktirme olanağı kişilerin eline geçmeye başlamış, çünkü yeni imkânlar çıkmaya başlamıştır. Ticaret yeni imkânlar veriyor. Ve böylece mal, mülk yalnız devletin etrafında bulunan birkaç paşanın elinde değil, binlerce ferdin elinde toplanmaya başlıyordu. Bundan en iyi istifade eden gayrimüslimler paranın en kolay elde edildiği ticareti eline alıyor, Müslüman üretimde kalıyordu. Ama Müslümanlar arasında da bu oluşmalar çok mühim rol oynamıştır. Ve onun için ben mesela ayânlara ve ayânları yaratan kuvvetlere birinci derecede önem veriyorum.

Ayânları anlamadan, ne olduğunu incelemeden bütün boyutlarıyla Türkiye'nin değişimini anlayamazsınız. Ayân ne demektir? Yalnız devlete isyan eden bir mütegallibe değildir. Ayân yerli toplumu, yerli cemaati temsil eden bir adamdır her şeyden evvel. Hükümeti temsil etmiyor. Kuvveti oradadır onun. O cemaati, yerli halkı temsil ediyor. Tamam devlet için asker topluyor, asker gönderiyor, devlete karşı bütün vazifelerini yapıyor; fakat onun kuvveti yerli halktan geliyor. Bunları teferruatıyla size izah edebilirim. Bu temeller değişti. Değişmeyen ne var? Devletin kuvveti. O olduğu gibi de- vam ediyor. Burada gördüğümüz gibi İslâm şu, bu işin içine girmiyor. Bu temellerin sosyal, ekonomik şartlara uymasıdır. Kültür dışarıda kalıyor. Ama zoraki olarak siz kültürü buraya sokabiliyorsunuz. Sanki bu değişmelere karşı gelmek, yahut bunları kabul etmek din adına yapılıyormuş gibi gözükür. Ve devlet -ve bürokrasi bilhassa- aslında getirdiği reformları toplumun iyiliği için değil, devletin kuvvetlenmesi için yapıyor. Yani bizdeki reformların en büyük özelliği budur. Eski reformlar devleti kuvvetlendirmek için yapılmıştır. Bütün o mahkemeler, okullar... Faydası olmuştur. Halka dolayısıyla faydası olmuştur. Fakat doğrudan doğruya halkın iyiliğini, yükselmesini, zenginleşmesini istememiştir. Ve böyle olunca da bürokrasi karşısında onun yapıtlarına karşı bir direnme çıkıyor: halk direnmesi. O zaman bu direnmenin kökenlerini aradığın zaman bakıyorsun ki bugünkü anlamda hürriyetler üzerine kurulmuş bir demokrasi olmadığı için bu reformların meşruiyeti veyahut da gayr-ı meşruiyeti din ile yapılıyor. Ve böylece din, ilgisi olmadığı halde bir sürü yere girmiş oluyor. Bilmem takip edebildiniz mi?

Bürokrasi; ben bunu yapmak istiyorum ama karşımda benim düşüncemi anlayan, beni takip edip yaptıklarımı kabul eden insanlar yok, çünkü onların kafasında yerleşmiş bir yobazlık var, din var, diyor. Buna karşı bu meseleyi yine laik prensipler içinde ifade edemediği için bir dinci grup var, o da; bunlar gavurdan alınmış şeyler, bunlar bizim âdetlerimizi varlığımızı bozmak için, diyor. Böylece iki taraf da aslında İslâm'la, dinle ilişkisi olmayan bir meseleyi bir sosyo-ekonomik mesele olmaktan çıkararak bir kültür meselesi haline sokmuş oluyor. İşin aslı en kısa ifadesiyle budur.

Bizde çok partili sisteme geçiş demokrasiye ilk geçişi temsil ediyor. Bu demokrasiye geçişle 1945-46'lardan bahsediyorum, Fethi Okyar'ın partisi veyahut da Karabekir Partisi gibi daha eski denemeleri dile getirmiyorum. 1930 Serbest Fırka tecrübesi önemlidir. Önemlidir, çünkü Osmanlı'daki eski vaziyetin burada çok daha şiddetli bir şekilde meydana çıktığını gösteriyor. Bütün bu bahsettiğim 200 senelik gelişmede şüphesiz ki devletle tebaa arasındaki münasebetleri din ile açıklamak, meşruiyetini yalnız dine dayandırmak da ortadan kalkmış oluyor. Çünkü burada olup biten sosyo-ekonomik olaylar bunun ötesine gidiyor. Din kaybolmuyor, fakat daha çok ferdin Allah'la olan münasebetinde bir ferdiyetçi vasfı doğuyor. Abdülhamid devrinde bu dinî ferdiyetçilik azamî noktaya çıkmıştır. Bakarsanız Abdülhamid hiçbir zaman Müslümanlardan bahsetmiyor, Müslümandan bahsediyor. Abdülhamid din konularında ferdi Müslüman olarak görür. Her Müslümana fert olarak bakıyor. Bu çok mühimdir. Dikkatle okursanız Müslümanları büyük bir kütle olmaktan ziyade, fert olarak görür. Yani her Müslümanın kendine mahsus bir düşüncesi vardır, bir hareket tarzı vardır. Bu ne demek? O da istemeyerek, bilmeyerek zamanına uyuyor. Hatta iktidarının sonuna doğru kendine "Türk" diyor. Daha evvel halife olarak Müs- lümanlığa önem veriyordu. Saltanat ikinci gelir, halifelik birincidir, derdi. 1900'den sonra görüyorsunuz gittikçe Türk diyor. O nedir? Oraya girmeyeceğim. Orada da yeni bir milleti, Türk milletini

oluşturuyorlar. Eski biçimden çıkarak siyasî şekil alan bugünkü modern Türkiye'yi meydana getiren yeni bir toplum, yeni bir kimlik çıkıyor, ve biz buna "Türk" diyoruz. Benim son kitabım işte bunlardan ibaret. Bu Türk, eski Osmanlı'dan farksız, ama onun üstüne eklenen bir modernite ve yeni başlayan bir demokrasi var. O devirde demokrasi yok tabii, sözü dahi edilmiyor. Meşrutiyet var. Fakat ipuçları oradadır. Yani Abdülhamid devrindedir. Bir taraftan bunlar olup giderken devletle halk ayrımı da devam ediyor. İttihat ve Terakki devrinde bu bir dereceye kadar var. Ve nihayet Cumhuriyet devrine geliyoruz. Cumhuriyet devrinde öyle bir arayış var ki, bu halkçılık umdesinde meydana çıkıyor. Evet şu Halk Partisi'nin altı oku arasındaki halkçılık. Fakat halkçılık ve milliyetçiliği çok daha evvel görebiliyorsunuz. Daha XIX. yüzyıl sonlarında bir halkçılık var.

Çünkü Abdülhamit'e karşı olanlar aynı zamanda daha aşağı tabakalardan gelen ve dolayısıyla halkın isteklerini temsil eden kimseler oluyor ve bunlar kendilerini halkçı olarak halka dönük görüyorlar. Bir de Türk var. Bu ırkî bir Türkçülük değildir, ırk değildir bu. Bu Osmanlı'nın değişik şeklidir. Kültür devamıdır Türk. Türk meselesinin ortaya çıkışını ve nasıl bir mana ifade ettiğini uzun uzadıya ben inceledim. Bazılarınız kabul eder bazılarınız etmez, bu eski etnik Türkçülükten bazı şeyler almakla beraber aslında Osmanlı'yı ve Osmanlı'nın XIX. yüzyılın ikinci yarısında mey- dana gelen kimlik değişikliklerini kapsayan bir Türklüktür. Bu ne Ziya Gökalp'in anlattığı Türkçülüktür, ne Yusuf Akçura'nın. Onlar istikamet vermiştir. Bu Türkçülerin verdikleri istikametin yüzde 60'ı yanlış bir istikamettir.

Hürmetim olmakla beraber, onların anladığı, düşündüğü tamamıyla o andaki ihtiyaçlara göre, fikirlere göre. Ziya Gökalp hakikaten kendini bu topluma vermiş, samimiyetle yol arayan bir adamdı. Fakat Gökalp hiçbir zaman tam manasıyla bir sosyolog olmamıştır. Benim anladığım manada ve- ya benim kendimi saydığım tipte sosyolog değildi. O kültür sosyolojisi yapmıştır. O devirdeki Alman ekolünün ırkçılığa varan görüşleri. Bütün bunlara rağmen o samimiyetle cemiyetine bir yol göstermek istemiştir. Taha Parla'nın Ziya Gökalp üzerine bir kitabı vardır. Galiba Türkçeye tercüme edildi o kitap. Orada o da buna işaret ediyor: ***"O şartlar içinde başka yol yoktu. Çünkü daha fazlasını yapamazdı"*** diyor. Doğrudur. Ama ben elime çok daha büyük imkânlar geçtiği için daha fazlasını yapıyorum. Onun yapmadığını yapıyorum. Eskiye giderek, Osmanlı'yı alarak, o kimliğin nasıl doğduğunu ve nasıl geliştiğini inceliyorum. Çünkü bunlar benim hayatımın ana amacıydı. Bu Türk kimliği nasıl değişmiş, bugünkü hale nasıl gelmiş? Ben bunu araştırdım. Ve hâlâ da bunun peşindeyim.

Evet, bir yerde halkçılık var. Fakat bu halkçılık daha ziyade kalplerde ya- tıyor. Halkla bir olmak. Yani kendi toplumundan yabancılaşmış bir kimse- nin özlemi bu. Bu daima vardır. Mesela dine en fazla hürmet veren kimseler kimdir? Dinini kaybetmiş kimselerdir. Rahmetli Ali Fuat Başgil bir yerlerde yazmıştı -ilginç bir adamdı, benim de hocam olmuştu-: "Benim en çok üzüldüğüm şey; bu inananlar gibi inanma kabiliyetini kaybetmiş olmamdır" diyor. İnanç çok mühim şeydir. İnancını kaybeden adam insanlığının üçte ikisini kaybetmiştir. O yürüyen, sakat, ruhsuz bir vücuttur. Bizim entelektüeller çeşitli nedenlerle bir yandan bu eski inançlarını, topluma olan bağlılıklarını kaybediyor. Bilhassa materyalist cereyanlar o devirde çok kuvvetli. Abdullah Cevdet gibi adamlar, onların ekolleri...

Beşir Fuat...

Evet hepsi. Peki neden kaybediyorlar? Çünkü benim kanaatimce benim anlattığım şeyi izah etmiyorlar. Onlar ikiye ayrılmışlardır. Bir kısmı İslâm toplumu şudur, Batı toplumu şudur, aralarında ilgi yoktur; ya birisini ya öbürünü tercih edeceksin diyenler. Abdullah Cevdet'in görüşleri bunlar. Ama daha derine inip de incelerseniz bakınız onlar gibi düşünmeyen bir sürü adamlar da var. Biz onları incelemedik. Tabii bunları ilk dile getiren Niyazi Berkes. *Türkiye'de Çağdaşlaşma* kitabında bunları kategorilere ayırdı. Dinciler, şunlar bunlar diye. Halbuki temiz dinci, temiz laikçi diye bir şey yoktur. Sivri uçların altında birçok insanın birleşik noktaları var. Ve onlar öyle aykırı şeyler değildir.

Misal olarak vereyim. *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşad*'ı biliyorsunuz, değil mi? Aşırı laikçi geçinen adamlara diyorum ki; arkadaş sen *Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad'ı* alıp içinde neler yazdıkları- nı okudun mu? ***"Lüzum görmedim"*** diyor. Neden lüzum görmüyorsun? Bak orada tamamıyla İslâm eğitiminden geçmiş en üstün kafalar, bir tarafta İslâm, bir tarafta modernite, bir tarafta günün şartlarını düşünerek bağdaştırmaya uğraşan insanlar var. Ve onlar Cumhuriyet Türkiye'sinde İslâm'ın kurucuları, temsilcileri ve devamlılığını sağlayan kimseler olmuşlardır. Bizim Diyanet İşleri ne zaman kuruldu? 1924'te. Halifelik ve Şeyhülislamlık ne zaman kalktı? 1924'te. Diyanet şeyhülislamın devamıdır. Bugünkü Diyanet'i kuran kimseler, Ahmet Hamdi Akseki ve bunların hepsi *Sebilürreşad*'ın yazarlarıdır. Başbakan olan Günaltay'a bakınız. Bunlar *Sebilürreşad*'dan çıkmıştır. Ve unutmayınız onların bir kısmı İstiklal Mahkemesi önüne de gitmiştir. Ve orada ne oldukları anlaşılınca serbest bırakılmışlar- dır. Bunları biz bilmiyoruz, yahut da incelemek istemiyoruz. Çünkü kafa yapımız budur.

Demek istediğim bir yerde bir özlem var: kendi halkına yaklaşmak. (Bizim solcular aslında çok halkçıdır. Özlüyor, ama yapamıyor bu işi. Çünkü bağı kalmamıştır. Bilmem Marks'tan, Engels'ten bir şey almış. Onu da becerememiş. Ben Marks'ı okumuş bir adamım. Marks'ı okumayan bir adam sosyal bilimci olamaz. Bu beni bazılarının gözünde komünist yapar. Benim eskiden bir sıfatım da komünistlikti. Böyle sosyal meseleler, şunlar bunlar deyince ***"Kemal Karpat komünisttir"*** dediler. Neden? Toplumla ilişkisi var falan. Sosyal dediğiniz zaman eskiden mutlaka solcuydunuz. İçtimaî dediğiniz zaman makuldür; fakat sosyal dediğiniz zaman mutlaka solcuydunuz). Bu özlem var. Onun için bu adamlar kendilerine halkçı diyorlar. Fakat tatbikata geçtiği zaman, halkın istediği reformun ne olduğunu anlamadığı için, hâlâ devleti düşünerek, devlet menfaatini düşünerek ve bilhassa devletin bu topluma tam manasıyla hakim olmasını baş prensip olarak düşündüğü için, eline kuvvet geçtiği zaman halka yaklaşamıyor.

Buna misal olarak da Serbest Fırka'yı gösterebilirim. Biliyorsunuz Serbest Fırka'yı Fethi Okyar, Atatürk'ün teşvikiyle kurdu. Çünkü Mustafa Kemal Paşa bir muhalefet istiyordu. Niçin istiyordu? Çünkü kulağına Halk Partisi'nin yaptığı çeşitli yolsuzluklar gelmişti. Bizde partiyi zenginleşme yolu olarak kullanma daha Cumhuriyet kurulur kurulmaz başladı. Ve Atatürk bunları bir nevi kontrol altında tutmak istiyordu, bunun için kurdu Serbest Fırka'yı. Partiyi neden dağıttı? Çünkü halk muazzam şekilde, inanılmayacak şekilde Okyar'a destek verdi. Bazı yerlerde belediye seçimlerini kazandı. Hayret! Halk Atatürk'e karşı değil. Bilakis Atatürk'e karşı sonsuz sevgi var. Ama Halk Partisi'ne karşı öyle bir kin, öyle bir düşmanlık gösteriyor. Seçim olsa kaybedecek. Bu

benim teorime çok iyi uyuyor. Yine bu ayırım devam etmiş, hatta daha da ayrılmış. Hiç olmazsa eskiden padişah diyordun, gelenek diyordun. Bu defa onları da kaldırınca bir şey kalmıyor. Bir taraf ise kendisine bir laiklik yaratıyor. Bu ilericiliktir, diyor. Buna inananlar ilerici, öbürleri gerici. Bu tür terimler ilk olarak 1930'dan sonra çıktı, ve daha sonra bilhassa Atatürk öldükten sonra. Ben üniversiteye girdiğim zaman İsmet Paşa Millî Şef olarak iktidardaydı. Anlattığım gibi o zaman üniversitelerde hiçbir şeye benzemeyen, bir tadı olmayan bir kültür havası vardı. Beni Amerika'ya gitmeye, Türklüğümü muhafaza etmeye iten sebeplerden birisi de o havaydı. Kim daha laikçi, kim daha ilerici söylemi hakimdi. Hocalarımız İngiltere'den ve bilhassa Fransa'dan getirdikleri şeyleri okuyup bize anlatıyorlardı. Ama ben şanslıydım. Ebülûlâ Mardin'den ders aldım. Dört sene Medenî Hukuk hocam oldu. Ben ondan çok şey öğrendim. Bilhassa olaylara bakma tarzı. Bir de rahmetli Ömer Lütfü Barkan'dan.

Demokrasi sayesinde 1950'den sonra yeni siyasî boyutlar gelişti. Bunları kabul etmemiz gerekiyor. Bunu kabul etmezsek bir yere varamayız. Her şeyi eski haliyle düşünürsek bu bizi bir çıkmaza götürür. Çünkü İslâm toplumları Hz. Peygamber'den sonra çeşitli şekiller alarak gelişmiştir. Osmanlı'daki o 300-400 seneyi alırsanız görüyorsunuz; bu anlattığım birçok şeyler o zaman diliminde değişmiş. Toplum kendini yeni değişmelere uydurmuş. Bir toplumun yaşayışının, düşüncesinin yeni boyutlar alacağını kabul etmezseniz o zaman hiç konuşmaya, tartışmaya lüzum yok. Değişmenin esası budur. Şimdi bizim toplumumuzda da inkılaplar dediğimiz reformlarla, tâ Selim zamanından Atatürk zamanına gelinceye kadar yaşayışımız yeni boyutlar kazanmıştır, düşüncemiz yeni boyutlar almıştır, kimliğimiz yeni boyutlar almıştır. Eskiden bu boyutları anlatmak, analiz etmek, tenkit etmek, ölçmek imkânı yoktu. Çünkü tam manasıyla konuşmak, düşünmek serbestiyeti yoktu. O serbestiyet kısmen 1945-46'da başladı ki ben bu süre-ce şahit oldum. Ve onları gördüğüm için, bizzat adım adım takip ettiğim için *Demokrasi Tarihi*'ni yazdım. Geçen bu 50 yılda ne olmuştur? Çok kısa olarak hülasa edeceğim.

Bir mücadele olmuştur. (Yukarıda bir devlet grubu, hangi partiden gelirse gelsin, ana babası ne olursa olsun, bir kere idare edenlerin grubuna geçtikten sonra, bazen derin devlet dediğimiz şeylere de hakim olan o kitlenin içine girdikten sonra, o adam geldiği yeri, geçmişini unutuyor, hakim kültürü kabul ediyor. Nasıl ki Osmanlı devrinde Sırbistan'ın bilmem hangi köyünden çıkmış bir adamı alıp sultana damat yapıyorsanız ve ondan sonra o adam o hakim grubun kültürünün sözcüsü oluyorsa, Cumhuriyet devrinde de öyledir). Bu mücadele ve demokrasi sayesinde yavaş yavaş bilinmeyen birçok şeyler ortaya çıkmıştır. Osmanlı tarihi dahil, Türk tarihi dahil. Yani bundan 20 sene evveline kadar şu anda burada yaptığım konuşmayı Türkiye'de yapamazdınız. Ve belki de hâlâ daha bazı yerlerde acayip karşılarlar. Çünkü hâlâ o elitist kültürün etkisi vardır.

Demokrasi bunu yavaş yavaş törpülese de elitist kültür vardır. Elitle halk arasındaki farklılık nerede çıkıyor? İşin garibi şudur ki, bu farklılık demokrasilerde asıl mesele olan gelir dağılımında, yaşama standartlarında falan ortaya çıkmıyor. Farklılık kültürde, dinî eğilimde çıkıyor. Bir yerde şu veya bu partiyi temsil edenler, o parti adına konuşanlar aynı zamanda ***"Biz laiklik adına, din adına konuşuyoruz"*** diyorlar ve bakıyorsunuz ki laiklikle din ayırıcı nokta oluyor. Bir tarafta sözde dindar, diğer tarafta laik olanlar. Her ne kadar tatbikatta ne biri tam manasıyla dinci, ne öbürü tam manasıyla laiktir ama, herhalde kafalarda bu ayırım yok olmamıştır. Ama bu ayrımın ne kadar suni ve bu

partilerin ne kadar kendi menfaatlerine düşkün olduğunu Erbakan'la Çiller'in ittifakı göstermiştir. Ben ne Erbakan'ın inandığını savunuyorum, ne de Çiller'in. Bunlar tamamıyla oportünist insanlar. Kendi kafalarında canlandırdıkları bir ayırımı kendi politikalarına alet ediyorlar. Saadet Partisi'ne taraftar olanlardan özür dilerim, ben Saadet Partisi'ni tenkit etmiyorum. Ama Saadet Partisi'nin ne olduğunu nasıl geliştiğini, niçin olduğunu da anlatabilirim. Bence Saadet Partisi yeterince bu meseleleri anlamamıştır.

Benim tavsiye ettiğim çözüm şudur: Bir kere Türkiye'de bu laiklik, dincilik meselesi ortadan kalkmalıdır. Çünkü bunun bir manası kalmamıştır. Bu nasıl ortadan kalkar? Şu şekilde: İslâmı, İslâmî kesimi yahut dolayısıyla İslâmî düşünceleri temsil eden bir partinin aynı zamanda modern bir partiden beklenen fikirleri kabul etmesi lazım. Bunların başında gelen Atatürkçülük, cumhuriyetçilik, modernlik vb. Şunu kabul etmeliyiz ki, bir parti aynı zamanda Müslüman, aynı zamanda modern, Atatürkçü, cumhuriyetçi, açık ve her fikre hürmet eden demokratik bir parti olabilir. Bunu ispat etmemiz lazım. Aynı zamanda bu partinin halka yönelik olması lazım. Diğer taraftan devletin de adeta toplumun karşısında dikilmiş bir daimî engel, daimi bir korkuluk gibi durmaktan vazgeçmesi gerek.

Devletin fonksiyonu ideolojik olmaktan ziyade pratik devlet olmak, günlük ihtiyaçları karşılamak, tabanın yani vatandaşın hayatını daha emniyetli kılmak yönünde olmalıdır. Osmanlı'da devlet halkın dinine, düşüncelerine müdahale etmemiştir. Ta ki şartlar o eski 400 senelik aranjmanı bozuncaya kadar. Bugün de bu böyle. Burada ordu meselesi sözkonusu oluyor. Bence Türkiye'nin en sağlam müessesesi ordudur. Her ne olursa olsun halkın orduya karşı hürmeti ve sevgisi derindir. (Bakınız 11 askerimize yapılan o muameleye karşı en küçüğünden en büyüğüne, en okumuşu, laiki büyük tepki gösterdi. Ben bir hafta evvel Abant Toplantısı'ndaydım. Biliyorsunuz orada sağcısı da var, solcusu da var. Hepsi Amerika'ya atıp tuttular.) Bence 3 Kasım 2002 seçimlerinin en büyük önemi şudur: İlk defa halkın istediğini yerine getirebilecek, 100 seneden beri, yahut da 200 seneden beri yapılan bir mücadeleye son verebilecek bir iktidar vardır. Yeter ki bu iktidar ne yaptığı- nı bilsin, Türkiye'nin geçmişini bilsin, geleceğini tayin etsin. Belki bu iktidarın niyeti çok iyidir, fakat her iktidar gibi kuvveti eline alınca bin bir yerden isteklerle, dürtmelerle karşılaşabilir ve yolunu kaybedebilir. Ümit ederim ki bu olmayacaktır. Çünkü bu hakikaten Türkiye hayatında büyük bir devrimdir. Ve bu devrimi halk yapmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin nasıl kurulduğunu teferruatına kadar biliyorum ben. Yeni bir parti olduğu muhakkak. Ama bu partinin yeniliğini ispat edeceksin. İlle Avrupa Birliği'ne dayanarak değil, Türkiye'de de bir şeylere cevap vererek.

Bu aşamada literatür değerlendirmenize geri dönebilir miyiz?

Kısaca literatür meselesine gelince; Türkiye'de siyasî ilimler ayrı bir branş olarak yoktur. Siyasî ilimler genellikle hukukun bir parçası olarak görülür, öyle öğretilir. Her ne kadar geçmişte Osmanlı devrinde Kınalızâde Ali gibi, Tursun Bey gibi bizim siyasî yazarlarımız olmuşsa da bunlar siyasî düşünürler olmak yerine tarihçi olarak ele alınmış, öyle görülmüştür. İşin garip tarafı şudur ki, Osmanlı her bakımdan hem iç hem dışta siyaset ustası olmasına rağmen bu ustalığını kaleme almamıştır. Biz maalesef felsefeci değiliz. Biz mücerret düşünemiyoruz. Bizde müzisyen yetişmiştir, tarihçimiz vardır, ama

gerçek manada filozofumuz yok. Biz pratik insanlarız. Gözle görülür, elle tutulur şeylerle ilgileniriz. Onun için biz daima bugünü yaşarız, yarını düşünmeyiz, dünü hatırlamayız.

Tasavvufu bir tarafa mı bırakıyoruz?

Tasavvuf ayrıdır. Tasavvuf felsefe değildir. Tasavvufun da bir felsefesi vardır tabii, ama tasavvuf benim kanaatimce duygusaldır. İki tasavvuf vardır. Bir yanda daha şeklî bir tasavvuf vardır. Bir de bizim tarikat tasavvufu vardır. Bizde felsefeden anlayan, felsefe okutan üç beş kişi vardır. Fakat ben kanaatimi kolay kolay değiştirmeyeceğim, çünkü bunu değiştirecek müşahhas misaller görmem lazım. Ve bunları pek görmüyorum. İlerde Türkiye'de filozof yetişecek. Filozof yetiştirmek için kafa malzememiz var, fakat biz onu günlük işlerde kullanıyoruz. Bir cemiyet oturacak, yerleşecek, geleneklerini doğuracak, kendini tam manasıyla bulacak ki ondan sonra bu gibi düşünceler olsun. Biz oraya daha gelmemişiz. Sorarım size içinizden kaç tanenizin babası İstanbul'da doğmuştur? Çoğunuz köyden şehre gelmiş göçmen yahut da göçmen çocuklarısınız. Ancak şimdi bizim nesil, haydi bizim nesil bitti, benden sonraki nesil yerleşecek, oturacak, buraya kök salacak ki, ondan sonra bu, kültüre, felsefeye dönüşecek. Medeniyet bu demektir.

Demek istediğim şu: Osmanlı'da siyaset var. İç ve dış siyaset var. Fakat bu uygulanan siyaseti düşünceye dönüştürememişiz. Ancak XIX. yüzyılda bazı örnekler vardır. Bunlar da yine siyasî yazılardan çok tarih veya roman şeklinde ortaya çıkıyor. Bunlardan siyasî diyebileceğim ilk numuneler Namık Kemal ve Ziya Paşanın. Fakat XIX. yüzyılın sonuna doğru bazı gazete ve dergilerde siyasî diyebileceğimiz yeni ipuçları ortaya çıkıyor. Bunların arasında en önemli ve bilhassa Türkçülükle, Türk kimliğiyle falan uğraşacak, ve Ziya Gökalp'ten evvel bu sahada fikirleri yönlendirecek bir yayın vardır. Bu da Ahmet Cevdet Efendinin *İkdam* gazetesidir. Ahmet Cevdet Paşa değil. Onu çok az insan bilir. O çok mühim bir adamdı. Ahmet Cevdet, İttihatçılar zamanında İttihat ve Terakki'ye karşı gelmiştir. Fakat Atatürk onu nedense tutmuştur. *İkdam* 1930'lara kadar en uzun intişar eden gazetedir.

Bizde ilk siyasî yazılar ideolojik yazılar şeklinde ortaya çıkmıştır. Nitekim *Türk Yurdu* olsun (*Genç Kalemler* biraz daha değişikti), *İslam Mecmuası* olsun, İttihat ve Terakki devrinde yayınlanan çok önemli dergilerdir. Bunların hepsi ideolojiktir. Hiçbirisi siyaset nedir, siyaset felsefesi nedir, bunlar nasıl incelenmelidir, demiyor. Herkes siyaset mimarı, fakat siyaset bilimcisi değil. Ama bunlar mühimdir, bunlar malzemedir. Hâlâ çalışılmayı bekliyor. Unutmayınız ki mesela Yusuf Akçura hakkında en doğru dürüst yazılar yine dışarıda çıkmıştır. Akçura hakkında Türkçe'de bir sürü başka kitaplar vardır. Bazılarının içinde güzel malumat vardır. Fakat bunlar ancak Yusuf Akçura'yı incelemek için malzeme olarak kullanılabilir. Velhasıl siyaset ilmi yoktur. Cumhuriyet'in ilk devrinde yani II. Dünya Savaşına kadar ortaya konan bir sürü çalışma gerçek manada siyasî ilim çalışması değildi. Bunlar da Cumhuriyet'i savunan, yahut Cumhuriyet'i yeren ondan sonra gelecek nesle malzeme hazırlayan kimselerdir. Mesela Recep Peker'in meşhur dersleri vardır.

İnkılap Dersleri.

O dersler ilginçtir. Ama siyaseti anlatmıyor. Bilakis yol çiziyor. İdeolojik şeylerdir. Veyahut da Atatürk aleyhine yazılmış şeyler vardır. İsmini unutuyorum eski şeyhülislamdı...

Mustafa Sabri.

Evet. Mustafa Sabri'nin yazdıklarına bakarsanız ideolojik şeylerdir. Dediğim gibi malzemedir. Benim kanaatimce ilk siyasî yazılar partilerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. 1945'te çok parti sistemine geçildikten sonra bir- denbire eskiden mevcut olmayan bir varlık ortaya çıkıyor: Partiler. Nedir bu? Bizde parti olmuş muydu? Var mıydı, yok muydu? Bunu da ilk defa benim bildiğim kadarıyla Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve İttihad ve Terakki* adlı 1948'de yazdığı bir kitapta inceliyor. Bence ilk inceleme budur. Pek o kadar ilmî olmamakla beraber İttihat ve Terakki ile ilgili çok ilginç şeyler söylüyor. Tabii buna benzer fakat aynı kategoriye girmeyen İttihat ve Terakki'yle ilgili başka bazı yayınlar da vardır. Hatıratlar da vardır ama, onları Ahmet Bedevi Kuran'la karıştırmamak lazım.

Osmanlı siyaset tarihi itibarıyla Fuat Köprülü'yü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Fuat Köprülü'nün tarihi anlatış şeklinde falan çok malzeme vardır. Fakat o devirdeki felsefeyi falan teferruatına girerek bir sistem içinde analizi yoktur. Kitaplarından bir sürü şeyler çıkartabilirsiniz ama sistematik değildir onlar. Siyaset felsefesi değil normal tarihtir. Akıncıları alınız mesela. Bu başlıbaşına çok sağlam bir siyasî araştırmaya konu olabilir. Akıncı felsefesi neydi? Teşkilatı neydi? Devletle ilgisi neydi? Kuvveti nasıldı? Yani siyaseti incelemek demek, devlet gücünü ya da devlet dışında ve devleti yönlendiren güçleri incelemek demektir. Kısa bir tabirle siyaset, siyaset gücünün ince- lenmesidir. Siyaset ilmi budur; bunu tarihten ayırmak lazım. Tarihte de siyasî gücün ne gibi neticeler doğurduğunu inceleriz. Mesela Fatih Sultan Mehmet'i alıp da onun kanunnâmelerini incelediğiniz zaman, orada baştan aşağı bir siyaset var, bir siyaset felsefesi var. Fakat o felsefe, o kanunnâmeleri inceleyecek olan kimse tarafından bulunacaktır. Çünkü Fatih siyaset felsefesi yapmamıştır, siyaset tatbikatı yapmıştır. Kanunnâmeler tatbik edilen kurallardır.

O kuralları incelemek ve kuvvet açısından ele almak siyaset ilmi demektir. Bizde bunun ilk arayışları çok partili sisteme geçişle oldu. Parti ne demektir? Siyasî parti hükümet kuvvetini, iktidarı ele geçirmek demektir. Bir yoldur bu. Siyasî parti baştan sonuna kadar siyasîdir. Ve amacı -tekrar ediyorum- iktidarı yani devlet gücünü meşru yollardan giderek ele geçirmektir. Eğer devlet gücünü ele geçirmek teşebbüsleri olmasa, o zaman tarih de olmaz. Tarih budur. Baştan sonuna kadar, Cengiz Han'dan itibaren hepsi bu kudreti ele geçirmek etrafında dönüyor. İşte siyasî partiler ilk defa yalnız üç beş düşünür durumunda olanlara değil halka da etki etti. Demek ki biz de devleti şu veya bu şekilde etkileyebiliriz, diye. Bunu yabana atmamak lazım. Çünkü devletten o kadar çok şey görmüş ki, hem iyi hem de kötü şey görmüş ki adamcağız, benim devlete müdahalem

olursa çok iyi olur diyor. Ben 1946 seçimlerine bizzat bir dergi için röportaj olarak yazmak üzere şahit olmuş bir kimseyim. Bir bakıma ben de tarih denilecek bir adamım.

Hangi dergi hocam?

İsmini şu anda çıkaramıyorum. Enver Esenkova isminde bir arkadaşım çıkarıyordu. Sonradan Basın-Yayın Umum Müdürü oldu. Seçimler sırasında o halkın canlılığını görseydiniz. Bir gün evvel ölü gibi duran bir halk birden canlanmış, hareket etmiş, demokrasi var diyor. Ve ben hâlâ o günü unutamıyorum. Ve benim *Demokrasi Tarihi* kitabımın ana kaynağı da o günkü tecrübemdir. Bu halk nasıl böyle harekete geçmiştir, nasıl böyle yapmıştır, diyerek onu merak ettim. Eskiden de merakım vardı fakat bu çok daha canlandırdı. Aynı zamanda üniversiteye devam ediyordum, öğrenciydim. Aramızda konuşuyorduk tabii. *Marko Paşa*'yı Aziz Nesin çıkarıyordu, sıcak ekmek gibi gelir gelmez satılıyordu. Etrafında da polisler duruyordu, kimler alıyor *Marko Paşa*'yı diye bakıyorlardı. Bazılarını sorguya çekiyorlardı falan. Ben de alıyordum.

Nefis hiciv vardı içinde. *Vatan* okuyordum, *Vatan* muhalifti. Anlatmak istediğim şudur ki, siyasî partilerin ortaya çıkışı siyasî düşünceye karşı birden bire büyük bir ilgi uyandırdı. İşte bunun neticesi olarak ilk defa Türkiye'de siyasî partilere tamamıyla adanmış bir kitap çıktı. O da Tarık Zafer Tunaya'nın *Türkiye'de Siyasî Partiler* kitabıdır. 1952 senesinde çıktı. Ben o zaman Hukuk Fakültesi'nde Tunaya'nın öğrencisiydim. O zaman bu meselelerin odaklandığı yer Hukuk Fakültesi'ydi. Orada konuşuyorduk. İlk defa derslerinin bazılarında (o, Amme Hukukunda Recai Okandan'ın asistanıydı) Fransa'daki siyasî ilim yazarlarından mesela Duverger'den -o zaman çok büyük isimdi- ve siyasî sistemlerden söz etmeye başlamıştı. Tunaya'nın kitabı hakikaten çok önemlidir.

Peki Mülkiye Mektebi?

Mülkiye çok ilginçtir. Mülkiye malum Abdülhamid döneminde kurul- muş. Derler ya; Türkiye'de ne çıkmışsa askeriyeden ve mülkiyeden çıkmıştır, diye; doğrudur. Fakat Mülkiye'nin maksadı tatbikatçı yetiştirmekti. Öyle bir tesadüf ki, benim Yıldız Üniversitesi'nde kurmak istediğim Tarih Enstitüsü de Abdülhamid'in Mülkiye Mektebi'ne yerleşecek. Ne tesadüf. Mülkiye'de iyi hocalar da vardı ama tatbikatçıydı. Zaten bizde okutulan dersler iyi idareci yetiştirme dersleriydi. Halkı nasıl idare edeceksiniz. Karşınızda bulunan zat doktorasını Amerika'da yapıyor, bir hayli şeyler okumuş, görmüş, incelemiş ve Türkiye'deki siyaseti başka şekilde almaya karar vermiş bir kimse. 1953-56 arası Ankara'da askerliğimi yaptım. Akşamları bilhassa teğmenlik zamanımda Milli Kütüphane'ye gidip gazetelerden, dergilerden malzeme topluyordum. Ben başka şekilde bir şey yazacağım, dedim.

Öyle yazacağım ki gerçeği söyleyeceğim, ne olup bittiğini söyleyeceğim; hatta tezimi yazmak ve sunmak için giderken burada helalleştik. Belki ben dönemem, dedim. Okursanız görürsünüz, solculardan bahsediyorum, Behice Boran'lara nasıl eziyet ettiler falan. Bunlar mekteplerde yazdığı şey. Haklıydı, haksızdı ama bunlar mekteplerde yazdığı şeyler. Madem fikir hürriyeti var diyoruz, demokrasi var diyoruz. Adamı bir şey

söyledi diye atıyorsun yerinden. Yine o kitapta bu laikliğin nasıl olduğunu, Türkiye'de memnuniyetsizlik yarattığını, çünkü tam manasıyla toplumun isteğine uygun bir tarifi olmadığını falan söyledik. Kitap çıktı ve birdenbire adeta Türkiye hakkında bir şey bilmek isteyenlerin, modern Türkiye hakkında ve bilhassa parti meselelerini bilmek isteyenlerin bilgi kaynağı haline geldi. Okursanız, orada aşağı yukarı sosyolojik, ekonomik bir sürü faktörlerin etkileri var. Ve birleştirerek, sentez yaparak, muazzam malzemeden 304 sayfalık bir şey çıktı. Türkiye'de de birçok yerde eleştirisi müspet olarak yapıldı. Dışarıda fevkalade güzel tanıtmalar okudum. Tabii şahsî bakımdan hemen benim yerimi tespit etti. Tamamıyla meçhul bir adam iken birden bire Amerika gibi bir yerde ismimiz duyulmaya başladı. Meslekî bakımdan bana büyük faydası oldu. Sonra arkadaşlar dediler ki bunu Türkçe'ye çevirmek lâzım. Fakat yayıncı bulamadım. Tuttum kendi paramla çevirttim. 4 bin liraya çevirttik. O zamanın 4 bin lirası iyi paraydı. O zaman 4 bin lira 4 bin dolardan fazlaydı.

Tam olarak kaç senesi?

1967 senesi. Yani kitabın İngilizce çıkışından 5 sene sonra falan. Fakat kitap hemen boykot edildi. Sağcılar da solcular da kitabı boykot ettiler ve kitap satılmadı. Ne yapacağım? İnanmazsınız kitap yığıldı eve. O zaman en meşhur dağıtımcıya vermiştim. Arkadaş senin kitabı kimse almıyor dedi. Kitapları aldık, eve getirdik. Evin bir odasını doldurdu. Az kitap değil, 3 bin kitap. Benim küçücük bir yeğenim var. Geldi, ***"Amca bütün bu kitapları sen mi yazdın***?" diyor. Çocuk tek kitap olduğunu düşünemiyor. ***"Ne zaman yazdın?"*** Ve bana aslan gibi bakıyor; benim ne amcam varmış, bu kadar kitap yazmış! O kitaplar orada bir sene durdu. Nihayet başımdan defolsun gitsin dedim. Bir işportacı buldum, tanesi 3 liradan o kitapları ona bıraktım. Ve bir daha tevbe Türkiye'de kitap yayınlamam, dedim. Çünkü bana bayağı masrafa mal oldu. Bir ara Şükrü Hanioğlu'nu gördüm. **"Hocam o kitaptan var mı sizde?"** dedi. **"Hangi kitabım?"** dedim. **"O kitap bulunmuyor"** dedi. Ondan sonra Anadolu'ya, Konya'ya gittim. Oradaki adamlar da soruyor. O zaman fark ettim ki, kitabı anlamaya başlamışlar. Kitap 1967'de yayınlandı, benim anlattığım şey 1970'lerde oldu.

70'lerin sonları ya da 80'lerin başları olmalı.

Demek ki o kadar geçmiş. Ben bir daha alâkadar olmadım. Bambaşka şeyler yazdım. Fakat o tarihlerde, o şekilde düşünen, yazan yoktu. Yazılışın- dan on sene, on beş sene sonra Türkiye'de de fikirler değişmiş, anlaşılmış. Bir hayli memleket dolaştım, fakat hiçbir yerde gerek sürat bakımından gerek hacim bakımından olsun Türkiye'de meydana gelen değişiklikleri görmedim. En büyük değişiklik Türkiye'dedir. Mesela komünist memleketlere giderim ben. Bulgaristan, Macaristan, Romanya hepsini kaç defa gördüm. İnsanlarıyla da konuşuyorum. Türkiye'nin bilhassa 1980'den sonraki değiş- mesini hiçbir yerde göremezsiniz. Komünist memleketlerde meydana gelen değişme sathîdir, yüzeydedir. Bizde değişme köküne kadar gitmiştir. Derinliğine değişmedir. Ki Yıldız'da bizim kurmak istediğimiz enstitünün bir maksadı da budur. Bu değişmeyi incelemek. Değişme fikrini. Değişmenin kendisi ayrı, fikri ayrıdır.

Literatüre dönersek...

Dış ilişkilerle ilgili bir sürü kitaplar çıktı bizde. Bunlar da önemlidir. Çünkü bilhassa hatıratlar Türkiye'nin dış siyasetinin nasıl geliştiğini çok iyi gösterir. Ondan sonra bazı ilk devreye ait, çok partili devre başladıktan sonra yazılmış hatıratlar vardır. Daha doğrusu o devrede siyasete karışmış, sonra elini siyasetten çekmiş kimselerin hatıratı vardır. Ki bu da Türkiye'de siyasetin gelişmesi için birinci derecede malzemedir. Ben bu hatıratları bir ara toplamak istemiştim. Tahminimden fazla buldum. Türkiye'de herhangi bir siyaset bilimcisinin bu hatıratları sistematik olarak incelemesi lazım. Bu her devre için mühimdir. İttihat ve Terakki devresi için mühim, Cumhuriyet'in ilk devreleri için mühim. Tabii bu siyasî hatıratları çok dikkatle ele almak lazım. Çünkü genellikle hatırat bir adamın zamanını anlatmak ve kendisinin bu olayları nasıl gördüğünü izah etmekten ziyade, ben bunu yaptım, şunu yaptım, Türkiye'yi ben idare ettim gibi kendini övmekten ibaret oluyor. Buna rağmen mevcut bütün hatıratları bence siyasî ilimci olarak biraraya toplayıp bunları incelemek, hiç olmazsa bir envanterini çıkarmak lazım. Tabii bunun yanında o devirde çıkmış ve Türkiye'de siyasî düşüncenin gelişmesinde birinci derecede rol oynamış dergileri de mutlaka hesaba katmak lazım.

Bunların arasında mesela *Yön* dergisi çok mühim dergidir. Ona karşılık olarak rahmetli Aydın Yalçın'ın yayınladığı *Forum* var. Bende bu dergilerin koleksiyonları vardır. Çünkü benim *Demokrasi Tarihi* 1960'da bitiyor. Ondan sonraki devreyi ben makalelerde inceledim. Onları bir kitap haline getirip *Demokrasi Tarihi*'ne uygun metotla tamamlayacaktım. Ama zaman benden daha kuvvetli çıktı, beni senelerce geride bıraktı. Ama bende toplanmış birçok dergi koleksiyonları var. *Aydınlık* var, İslâmcı dergiler var. Siyasî ilimde Türkiye'de birinci derecede malzemeler bunlardır. Ayrıca bu dergiler ve kitaplar halkı eğitmiştir. Her grup kendine göre bir dergi çıkarmıştır. Bazıları üç-dört sayı sonra yok olmuştur. Yine de bir şeyler ifade ederler. Malum siyaset ilmi en azından dört bölümden oluşur. Bunlar siyasî felsefe, idare, dış işler ve mukayeseli siyasettir. Bizde siyaset aynı zamanda anayasacılar tarafından verilir ki, onların kitaplarını da okumak gerekir. Fakat bunlar şüphesiz daha fazla hukukî açıdan anayasayı ele alırlar. Bazıları bayağı faydalıdır. Mesela Ali Fuat Başgil'in *Anayasa Hukuku* çok kıymetli bir kitaptır. Benim hocam olmuş olan Nail Kubalı'nın kitabı fena değildir. Ankara Siyasal'da Mümtaz Soysal vardır. Bir sürü başka isim verebilirim.

Bir de bunların dışında Türkiye'de siyasetle uğraşan gazetecilerin kitapları çok mühimdir. Mehmet Ali Birand mesela. Bilhassa askerî müdaha- leler konusunda. Onun yanında daha bir sürü başka kitap mevcuttur. Bunlar daha ziyade siyaset ilmi değil siyaset ilmine malzemedir. Fakat bir devreyi, belirli bir olayı ele alan bir kimse bunları inkâr edemez. Yani bunları okuması lazım. Fakat bana öyle geliyor ki Türkiye'de hâlâ tam manasıyla bu memlekete has, bu memleketin tarihi ve güncel düşüncesini aksettirecek, bizim toplumun siyasî düşüncesini, bizim toplumu anlatacak bir siyasî ilim ekolü yoktur. Oluşmamıştır henüz. Ve bizim nereye gittiğimiz, nereden geldiğimiz bilinmezse uzun zaman da oluşmayacaktır. Böyle bir ekolün ortaya çıkması için her şeyden evvel Osmanlı tarihini ve düşüncesini bilmen lazım.

Ben bu konuşmada oraya girmedim tabii. Söyleyecek birçok şeylerim var o konuda. Onun yanında bugününden emin, yarınına güvenle bakacaksın. Yani tam manasıyla yerleşmiş bir cemiyet olduktan sonra, o zaman daha iyi, son şeklini almış bir Türk siyasî ilim anlayışı ortaya çıkabilir. Bugün için daha fazla eklektiktir. Sağdan soldan aldığımız birçok teorileri, bilgileri okutmakla iktifa ediyoruz. Türkiye'deki arkadaşların verdikleri derslerin programına bakıyorum; bazen kendi fikirleri olmakla beraber geniş çapta sağdan soldan alınmış şeyler. Bence son nokta olarak şunu da belirteyim ki Türk siyasî ilmini tam manasıyla inceleyecek, ortaya koyacak bir yazarın her şeyden evvel bu toplumu, tarihini köküne kadar bilmesi ve gerçek manada onu sevmesi lazım. Kendini ona kafaca verebilmesi lazım. Beni çekiyor bütün bunlar. Ben bunları size zevkle anlatıyorum. Çünkü bunlar beni ayakta tutuyor. Bu benim toplumum. Bunlar beni ben yapan kuvvetlerdir. O bakımdan hâlâ okuyorum, hâlâ yazıyorum. Bir insan bir şeye yalnız ruhen değil kafaca da bağlanırsa, ikisi biraraya gelirse, o zaman bir netice çıkıyor.

Hocam, çok teşekkür ediyoruz.

ALİMİN ÖLÜMÜ ALEMİN ÖLÜMÜ GİBİDİR[5]

İsmail Küçükkılınç

‘Jön Türklük ve Kemalizm Kıskacında İttihadçılık’ kitabının yazarı İsmail Küçükkılınç, ABD’de hayatını kaybeden büyük tarihçi Prof. Dr. Kemal Karpat’ın ardından değerlendirmede bulunuyor.

Osmanlı Müslümanlarının uzun müddet hükmen ve fiilen hâkimi oldukları, idare ettikleri, nüfus olarak da çoğunluğu teşkil ettikleri topraklarda günün birinde Avrupalı büyük devletlerin hamiliğini yaptıkları azınlık Hıristiyan unsurları tarafından katliama ve tehcire tabi tutulduklarını, bu emsalsiz travmanın sosyal, siyasî, millî çarpıcı neticeleri olduğunu hissîlikten uzak ilmî usullerle dile getiren, aslında göç denilen zalimin en büyük mağdurunun Osmanlı Müslümanları olduğunu bir tez olarak ısrarla ve ömrünün sonuna kadar en üst perdeden ve en ciddî ilim mahfillerde dile getiren Kemal Karpat, dar-ı bekaya irtihal etti.

Kemal Karpat, Osmanlı Devleti’ne ait ya da civar Müslüman toprakların kaybının hicrete, bunun da millî-siyasî gelişmelere yol açtığını kendisine çalışma ve araştırma sahası veya konusu yaparken bilhassa iki mefhuma vurgu yapmıştır: Kimlik ve ideoloji... Kimlik, Türklüğü, Türk Milleti’ni, ideoloji de İslamcılığı ifade eder. Kemal Karpat, başta ömrünün semeresi olarak telakki edebileceğimiz büyük boy 900 sayfalık ‘İslam’ın Siyasallaşması’ kitabında ve diğer çalışmalarında sadece satır aralarında değil, satırlarda da Müslümanların İslam ve İslamcılık ile millet olduklarını, milletin adına da Türk Milleti dediklerini ifade eder.

“Tek tek Müslüman yurttaşlar, zamanla kendilerini farklı aşiretlerden ve etnik gruplardan oluşan, fakat birleştirici ideolojinin İslam ve resmî dilin Türkçe olduğu bu yeni yapı ile tanımlamaya başladılar. Bu, ideal biçimiyle bütün Müslümanların bağlılık ve sadakat sözü verdiği teritoryal devlet, anayurt, vatan idi… Türk kültürü ve toplumu üzerinde çalışanlar, kaçınılmaz bir şekilde Türk ulusunun İslam milletinden ondokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan Müslüman milletin bir şekilde bir uzantısı olduğu sonucuna varırlar… [Bu] Türk ne Avrupa ne de Orta Asya Türk’ü değildi. Eski isimli yeni bir Türk’tü. Yani Osmanlının millileşmiş Müslüman’ı idi. Devletle özdeşleşen entelektüeller etnik kökenleri ne olursa olsun üst kimlik itibariyle kendilerini Türk olarak görmekte idiler. Böylece entelektüellerin bir kısmı arasındaki din birliği, millî yani Türk kimliğinin temeli haline gelerek, siyasileşmiştir. [Yani] Dili Türkçe, dini İslam olan bu toplum bir proto-milli Türk toplumudur”.

Merhum Karpat, bu meyanda Kemalist Türklük telakkisi ve inşasına çoğu kez isim vermeden sert ama üstü kapalı ve ilmî tenkidler yöneltmiş, Osmanlı millet sistemindeki dönüşümü izah ederken “**milliyet, aksi iddialara rağmen öncelikle dinî aidiyet, sonra**

---

[5]İsmail Küçükkılınç, ismailkucukkilinc@karar.com,

https://www.karar.com/yazarlar/ismail-kucukkilinc/alimin-olumu-alemin-olumu-gibidir-9345#

dille tanımlanır hale geldi" demiştir. Merhuma göre "**Türk, Osmanlı zamanında Müslüman millete mensup olan herhangi biri olabilirdi**". Malum olduğu veçhile de Balkanlı Hıristiyanlar, dinleri ve mezhepleri aynıyken etnik kökenlerine vurgu yaparak ayrışıp bağımsız olmuş, ancak Müslüman unsurlar, etnik kökenleri değil, dinî aidiyetleri sayesinde Türkiye'de toplaşmış ve "**Türk**" olmuşlardır. Türkiye'ye göç eden Arnavut, Pomak, Boşnak Müslüman olduğu için yeni vatanda kolayca kaynaşmış ve Türk olmuştur. Galiba "**İslam'a istinat ederek Türk olmak**" ilmî izahını evvela Karpat'ta bulmuştur. Karpat, sadece bir medrese eğitimi aldığı, babası imam olduğu, kendisi de kısa bir süre imamlık yaptığı ve mütedeyyin olduğu için değil, doğduğu, büyüdüğü toprakların mayasına da ters geldiği için "**Türklerin kökenlerini Orta Asya'da 'ırk'ta aramanın hem lüzumsuz hem de yanıltıcı olduğunu düşünüyordu**". Buna mukabil kendi etnik Türklüğünü ise bilhassa belirtiyordu.

Kemal Karpat'ın kitaplarında göze çarpan mühim hususların başında onun bahsettiği isimlerin etnik kökenine yer vermesi gelir. Hoca Türk Milleti tarifinde etnik kökene bilinçli olarak vurgu yapmıştır. Çünkü Türk Milletini değişik etnik kökene mensup Müslümanların göç ve nikâhla oluşturduğu İslam temelli yeni bir millet olarak tarif etmiştir. Kemal Karpat, tarihi mükemmel denilecek şekilde izah etmiş biridir. O her şeyden evvel tarihi; kültür, iktisat, din, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi saha ve unsurlarla mecz edebilmiştir. Sahip olduğu dini müktesabat da "**dağı delen ırmak**" olmasına mühim bir katkı yapmıştır.

Kemal Karpat'ı, Karpat yapan olgulardan biri de yaşadığı trajik göçtür. Öyle ki göç, bir milletin teşekkülünde inanılmaz bir tesir sahibi olabiliyordu: ***"Göçmenler kendilerine Türk'ten çok Müslüman diyorlardı, oysa Bulgaristan, Makedonya ve Doğu Sırbistan'dan hicret edenlerin çoğu 15. ve 16. yüzyıllarda Balkanlara yerleşen Türklerin soyundan geliyorlardı".***

"19. yüzyılın sonunda göçmenler ve torunları toplam Anadolu nüfusunun yüzde otuz ile yüzde kırkını oluşturmuştur. Bazı Batı bölgelerinde bu oran daha da yüksektir. Çok sayıda göçmen nispeten kolay bir şekilde Anadolu ortamına asimile edildi. Çünkü Kur'an muhacirlere mümkün olan her türlü yardımın yapılmasını ve onlara kardeşçe muamele edilmesini buyuruyor ve bu hükümleri bizzat halifenin talimatı ve hükümetin aldığı iskân tedbirleriyle destekleniyordu". İnanç ile tespitin iç içe geçtiği bu satırlar onun ilmî-akademik çalışmalarının esaslarındandı.

Kemal Karpat Hoca, yukarıdaki izah ve nakillerden de anlaşılacağı üzere Türk kimliği ve Türk Milleti tarifinde ikna edici tespitleri olan bir âlimdi. ***"Entelijansiya, daha önce de belirtildiği gibi devletle ve 'Türklükle' özdeşleşmişti, ama bu dilinden dolayıydı ve kaldı ki bu Türklük fazla bir siyasi anlam taşımıyordu ve tamamen ayrı bir kavram olarak değil, birden çok kimliğin bir parçası gibi görülüyordu. Daha 1880'lerde 'Osmanlı', 'Türk' ve 'Müslüman' eşanlamlı gibi görülmeye başlanmıştı. Tatar, Boşnak veya Kürt olmanın yeni anlamda Türk olmakla bağdaşmayan bir tarafı yoktu... Türklüğün Türk olmayanlar tarafından bu gönüllü benimsenişi ortak din ve tarihin etkisiyle kolaylaştırılmış olabileceği gibi, belki (göç neticesi) birlikte yeni bir toplum inşa etmekte olduklarına dair sezgi yollu bir bilginin eseri de olabilir".***

Karpat, göç olgusu ve meselesi bihakkın ele alınmadan ne tarihin ne de Türk milleti olgusunun anlaşılabileceğini yılmadan, durmadan anlatmış, ***"Osmanlı İmparatorluğunun elindeki toprakların kaybıyla, kaybedilen topraklardaki Müslümanlar elde kalan topraklara hicret etmişler; İslam Hukuku'nun nikâh müessesesiyle yerli halkla kaynaşarak etnik farklılıkları ikinci plana atmış, hatta unutmuşlar ve böylelikle de yerli halk ve etnik kökeni ne olursa olsun muhacirler din merkezli, İslam merkezli yeni bir millet oluşturmuşlardır"*** mealindeki tespitleri hemen her çalışmasında ifadeye çalışmıştır.

Tarihimizde yaşanan bazı netameli hadiselerin en mühim amilinin de kaybedilen topraklardan elde kalan topraklara vuku bulan göç olduğunu ısrarla yazdı hoca. Bu vadide Ermeni Tehciri'ne işaret ve temas etti. Maalesef bu olgu zamanında hayli ihmal edilmiş, bilhassa uluslararası platformda Kemal Karpat haricinde bu konuyu canlı ve diri tutan ikinci bir isim de öne çıkmamıştır. Göç olgusunun yenilerde ciddiyetle ele alınmaya başlanması netameli konuların arka planını da anlamaya başladığımıza işaret eder gibidir. Mevcut topraklara vaki göçler tarihte kalmış, tarih olmuş hadiseler değildir; bugünkü kimlik meselesinin de esaslı bir unsurudur. Kemal Karpat, bu hususu hissîlikten uzak ilmî bir çerçeveye oturtmaya çalışmıştır.

Çok yönlülük ve göçmenlikten kaynaklanan göç olgusuna hâkimiyet yanında hukukçuluk da kendisine bir derinlik kazandırmış gibidir. Burhan Apaydın, Fuat Hulusi Demirelli, Haluk Eczacıbaşı, İsmail Hakkı Talas, İsmet Tümtürk, Naci Şensoy, Necdet Çobanlı, Nurullah

Kunter, Oktay Uzunçarşılıoğlu, Orhan Adlî Apaydın, İsmail Arar, Reşit Ülker, Selçuk Özçelik, Süha Özgermi ve Hıfzı Topuz gibi birbirinden farklı isimlerin yer aldığı 1951-52 levhasında İstanbul Barosuna kayıtlı 1295 avukat arasında yer alan merhum Kemal Karpat, İstanbul Hukuk Fakültesi mezunu ve hukukçu olmanın faydalarını meslekî olarak değil ama ilmî-akademik olarak görmüş gibidir. Onun sosyal-siyasî tarihçiliğinde Kamu ve Anayasa Hukukunun sağladığı açılımın tesiri inkâr olunamaz boyuttadır. Farklı dinî-etnik unsurların ayrılık hareketlerini önleme ve bu unsurları aynı çatı altında tutma çabası sadece askerî değil, siyasî ve hukukî bir meseleydi de. Hoca farklı sahalardaki derin ilgi ve bilgisini mükemmel şekilde kaynaştırabilmişti.

Kemal Karpat, kimi zaman yaygın kanaatlere nazik ama kuvvetli tenkidler tevcih etmiştir. Mesela ayanlığın bugün de etkisini sürdüren yerli ve muhafazakâr bir sınıf olduğunu iddia etmiştir: ***"Ayân, Osmanlı-Türk resmî tarihinin kendilerini tanımladığı gibi 'derebeyleri' ya da 'kamu malının gâsıpları' değillerdi. Aslında bunlar devletin iktidarının ekonomik temelleri olan toprakların denetimi için bürokrasi ile savaşmaya başlayan ve İslâmcılık ve milliyetçilik dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti'ndeki reform hareketinin birçok ideolojilerine imzalarını atmış olan yeni orta sınıfın öncüleriydi. Sultan ve bürokratları reformları uygulayan aktörlerdi, fakat asıl itici güç, ister kendi eseri olsun ister reformlara sempati duyan bazı bürokratların eseri olsun, Osmanlı siyasi sitemini içinden değiştiren orta sınıflardı. Daha çok Avrupa'nın ekonomik çıkarlarına hizmet eden Rumlardan ve Ermenilerden oluşan üst ticarî grubun tersine, tarımsal orta sınıf (Balkanlar'daki Hıristiyanlar bir ölçüde eşitliği***

yakalamayı başarmış olsalar da) esas itibariyle Müslüman'dı. Tarımsal orta sınıfın yükselişi doğmakta olan yeni toplumsal düzeni etkilerken, bu sınıfın modernist gelenekçiliği, ayakta kalan eski ilmiye (ulema) ve yeni entelijensiyasının yapısını ve felsefesini etkileyerek, bunların değişim, modernleşme, İslam ve milliyetçilik konularında birbirlerine karşı çıkan çeşitli gruplara ayrılmalarına yol açtı. Genelde kültürel bakımdan tutucu ve gelenekçi tarımsal orta sınıf kendi tarzında bir modernizme ve İslamcılığa kuvvetle destek oldu; bu bakımdan bu yeni sınıfın tarımsal unsurlarını 'tutucu' 'gelenekçi' veya 'gerici' diye küçümsemek, modern Osmanlı ve çağdaş Ortadoğu sosyo-politik düzenini biçimlendirmekteki hayatî rolünü görmezlikten gelmek olur".

Kemal Karpat tarihi, arşiv vesikalarına, vesika okuyuculuğuna ve kronolojiye hapsetme, hasretme tehlikesine, vesikalara istinat ederek ama o günün sosyo-kültürel değerlerine, fikrî gelişimine, konjonktüre ve hadiselerin gidişatına da aynı derecede kıymet vererek işaret etmiş, neticede meselelere farklı sahaların yardımıyla geniş açıdan bakan, yorum getiren bir siyasî-sosyal tarihçi vasfını haiz olmuştur. Kemal Karpat Müslümanların maruz kaldığı mezalimi ve muhacereti sıkça dile getirmiş olmasına rağmen mümkün mertebe tekrara düşmemiş, bıkkınlık vermemiş, -hatta konu tüketilememiş, bilakis gün geçtikçe ortaya yeni deliller, bakış açıları, tespitler ve yorumlar getirilmiş-, delilleri güçlü ve konuyu ele alış şekli de çarpıcı olduğu için kendisi ciddi bir siyasi veya ilmi tenkide de muhatap olmamıştır. Türk kimliğinin temelinin İslam olduğuna mütemadiyen vurgu yapan merhum Karpat, galiba bize "**Bu gerçeği asla unutmayın ve birlik olun**" diye de incelikli bir tavsiye ve ihtarda bulunuyordu. Cenab-ı Hak, gani gani rahmet eylesin!

Not:

1- Karpat, Osmanlı Müslümanlarının yaşadığı katliamı ve göçleri uluslararası akademik camiada yüksek sesle dile getirdiği için Ermeniler yanında bazı mankurtlar tarafından da dile dolanmıştır.

2- Hoca, belki de biraz mecburiyetten 27 Mayıs darbesine övgü dizmişti. Ancak hoca, hep bunun mahcubiyetini yaşadığı intibaını vermiştir.

3- Karpat, Osmanlı topraklarındaki nüfus ile göçü birlikte zikrederek Müslümanların kovuldukları topraklardaki sayı ve oranlarının ne manaya geldiğini de çok usta bir şekilde ihsasa çalışmıştır.

KEMAL KARPAT HOCAYI RAHMET İLE ANARKEN EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ İÇİN BİR DİPNOT[6]

Fatma Barbarosoğlu

Perşembe sabahı, güne Prof. Dr. Kemal Karpat'ın ölüm haberi ile başladım. Sıralı ölümden bu kadar etkilenmemem beklenir. Ama mümkün mü?

Çarşamba akşamı Çanakkale merkezli depremin kendisini İstanbul'da da hissettirmesiyle ***"Ölüm bize ne uzak/ ne yakın bize ölüm"*** diye uykuya dalmıştım. Merhum Erdem Beyazıt'ın şiiri ***"Ölümsüzlüğü tattık, bize ne yapsın ölüm"*** diye devam eder. Dünya hayatı olarak henüz o noktaya gelemediğim için zihnim dizeyi yarıda keser her defasında.

Perşembe sabahı, insan, bedeninde dünyanın bütün yükünü taşıyor bazen, ruhumuzun donanımı ne ile yüklü diye çayımdan bir yudum aldım ki, radyoda Kemal Karpat'ın ölüm haberi okundu.

Bana çok tuhaf gelen bir veda cümlesi vardır. Merhumun ardından ***"Daha dün konuşmuştuk, daha dün..."*** diye başlayan cümleler. Bu defa zihnimde o çok yadırgadığım cümleleri gezinir buldum. Daha dün yazdıklarını okumuş, okuyup...

Çarşamba günü öğleden sonra, ertesi sabah kendisinden bahsederken merhum diyeceğimi bilmediğim Kemal Karpat hocanın Edebiyat ve Toplum kitabını elime almış, ayaküstü, Çehov ile Ahmet Mithat Efendi'yi mukayese ettiği satırlara göz gezdirmiştim.

Edebiyata meraklı bir felsefe öğrencisi iken, Varlık Yayınları'ndan 1962 yılında çıkmış olan Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular kitabını tekrar tekrar okuduğumu hatırlıyorum. Kitabın giriş yazısında –ki giriş bölümü ana bölümden daha önemli oldu benim için- kitaptaki metnin Harvard Üniversitesi'nin Haziran 1959 yılında tertiplediği bir seminere konferans olarak sunulduğundan bahsediliyordu.

"Sanat sanat için midir, sanat toplum için midir?" sorusunun güncelliğini hiç yitirmediği toplumumuzda, Kemal Karpat'ın 1980'lerde okumuş olduğum Türk Edebiyatında Sosyal Konular adlı cep kitabındaki şu satırlar daima mihmandarım oldu: ***"Biz, edebiyat ve toplum davasını klasik şekille, yani edebiyat toplum için midir, yoksa değil midir şeklinde ele almıyoruz. Edebiyatın muayyen bir toplum içinde geliştiğini göz önünde tutarak onu, o toplumun bugününü anlatan ve yarınını hazırlayan bir kuvvet olarak görüyoruz."***

Bu tespit hayatımın her döneminde hatırladığım bir tespit oldu ve her seferinde yeni sorularla zihnimdeki yerini pekiştirdi.

Edebiyatın muayyen bir toplumun içinde geliştiği meselesini, son günlerde en çok distopya romanlar üzerinden düşünüyorum. Her ülkenin kendine göre bir distopyası oluyor. Hal, muhayyelin sınırlarını da ziyadesiyle belirliyor diye düşünüyorum.

---

[6] Fatma Barbarosoğlu, https://www.twitter.com/@Fatma_Barbaros, https://www.yenisafak.com/yazarlar/fatmabarbarosoglu/kemal-karpat-hocayi-rahmet-ile-anarken-edebiyat-sosyolojisi-icin-bir-dipnot-2049388

Mesela son okuduğum Kallocain romanının yazarı İsveçli Karin Boye (1900-1941) ile İngiliz distopya yazarı H. G. Wells (1866-1946) 'i mukayese ederken buldum kendimi. Wells'in Görünmez Adam'ı ile Boye'un Kallocain romanını ardarda okudum. Her iki distopyada da elbette kimya bilimi merkezde. Ama Wells'in satırlarında duygular daha düz bir şekilde yer alırken Boye'un anlatısında ***"psikoloji"*** romana derinlik katıyor.

Velhasıl Kemal Karpat Hoca'nın Türk romanı üzerine yazdıkları her zaman zihnimi besledi. Önermelerini yeni örnekler üzerinden test etme imkânı buldum daima. Her ne kadar Hoca'nın ***"Türk romanı henüz yazılmadı"*** önermesine itiraz etmiş olsam da... (Bkz Yeni Şafak Gazetesi'nde Temmuz 2010'da yazdığım yazı: https://www.yenisafak.com/yazarlar/fatmabarbarosoglu/turk-romaninin-varligi-ve-yoklugu-meselesi-i-23064)

Prof. Dr. Kemal Karpat'ı saygı ve rahmetle anarken, Keşke diyorum, keşke Çehov ile Ahmet Mithat Efendi'yi mukayese eden satırları gibi başka makaleler de yazmış olsa idi.

Aziz Nesin'den Fakir Baykut'a pek çok yazarın ismine rastlarız merhumun satırlarında. Solun dışında kalan yazarlardan dikkatini esirgemiştir lakin. Çağdaşı olan muhafazakâr şair ve yazarlara eğilmemiş olduğunu Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum kitabına yazdığı önsözde bizzat kendisi söyler: ***"Bu önsözde muhafazakâr sayılan yazarlardan, örnek olarak Tarık Buğra'dan ve Sezai Karakoç'tan daha fazla söz edemediğimi itiraf ederim."***

Çağdaşlar söz konusu olduğunda ***"öze"*** varmayı güçleştiren pek çok engel çıkıyor. "Edebiyatçılar kulübü'ne dâhil olmak her edebiyatçının nasibi olmayabiliyor.

Fakat! Siyaset ve edebiyat başlığı ile yakından ilgilenmiş olan Kemal Karpat Hoca neden Refik Halid Karay'ı satırlarına konu etmemişti?

Mesela rahmetli, ***"Türk edebiyatında birey yok"*** diye hükmünü verirken Refik Halid Karay'ın Sürgün romanını okumuş muydu?

ÂLİMİN ÖLÜMÜ ÂLEMİN ÖLÜMÜDÜR[7]

Prof. Dr. Mehmet Çelik

İlmin kıymetini, bu cümleden daha iyi ifade eden, bir kelime dizini kuramazsınız!

İslam kültür coğrafyasının ser-levhası olan bu hikmetli cümle, zaman zaman birçok bilim adamının vefâtı münasebetiyle kullanılır.

Ancak, şu yadsınamaz bir gerçektir: Kiminin tabutunun başında iğreti dururken, kimine de çok yakışır.

Bu cümlenin en çok yakıştığı bilim adamlarımızdan birini daha ebediyete yolcu ettik!... Acı haberi Chicago Başkonsolosumuz Sayın Umut Acar'dan aldık:

Kemal Karpat hoca çarşamba akşamı 18.40 sularında Madison'da hayatını kaybetti!

Prof. Dr. Kemal Karpat'ın çalışmalarını, makale ve kitaplarını 90'lı yıllardan itibaren takip etmeye başlamıştım. Ancak kendisiyle tanışmamız 2005 yılında nasip oldu… Onu yakından tanımam ise beraber, baş başa yaptığımız bir Suriye gezisi ile oldu. Günlerce, sabahtan akşama, akşamdan gece yarılarına kadar, yazdıklarını hep hatırlatarak sorgulattım, bazı görüşlerini yeniden analiz ettirdim…

Özellikle yakın tarihle ilgili birçok konuyu yüzeysel yazdığını, hatta geçiştirmeye çalıştığını, biraz da iğneleyerek hatırlattım, bana sebeplerini anlattı… O kısımlarını da sen yaz diye hem kendini savundu, hem de adeta bakışlarından yaz, yaz!.. dercesine mesajlar aldım.

Kendisiyle en çok da tarihi hafıza üzerinde sohbetler ettik. Benim sokağa taşıdığım **"Tarih milletlerin hafızasıdır. Hafızasını kaybeden milletlerin geleceği yoktur!"** ifadelerim için, işte Türkiye Cumhuriyeti'nin genç nesillerinin ekmekten/sudan daha çok muhtaç olduğu hayat iksiri budur, cümlesini sarf ederken, yanaklarından süzülen gözyaşlarını hiç unutamıyorum.

96 yaşında ebediyete intikal eden bu değerli bilim adamının nâşı, vasiyeti üzerine Türkiye'ye getirilecek.

Umarım, Halil İnalcık hocaya gösterilen ihtimam, Kemal Karpat hocaya da gösterilir.

Cenab-ı Hak taksiratını affetsin, rahmetiyle muamele etsin!

---

[7] Mehmet Çelik, mehmetcelik@gunes.com, http://gunes.com/yazarlar/prof-dr-mehmet-celik/alimin-olumu%C2%A0alemin-olumudur-956780

ŞİMDİ SIRA KARPAT'IN TALEBELERİNDE...[8]

Markar Esayan

Duayen bir tarihçimizi daha yitirdik. Kemal Karpat benim tarihimizi anlama çabamda çok müstesna bir yere sahipti. Kitaplarından çok faydalandım. Hatta onu oldukça geç okumuş olmaktan ötürü de aynı hataya sizlerin düşmemesini arzu ederim. Aldığımız eğitimin bir sonucu olsa gerek, kendimizi daha çok Batılı kaynakların gözünden tanımaya meyilliydik. Tabii ki kaynakları çeşitlendirmek, değerli, objektif eserleri menşeine bakmadan incelemek gerekir. Ancak, özellikle tarih ve sosyal bilimlerde özgün, objektif ve cesur kalemlerin yaklaşımı çok daha öncelikli olmalıdır diye düşünmeden de edemiyorum.

Kemal Karpat Hoca eleştiri ve özeleştiriyi beraber götürebilen, kendini ne dev, ne de cüce aynasında gören, Batı hayranlığı ile hamaseti aynı anda dışlayan bir entelektüel namusa sahipti. Gerçekten de iki tipolojiden de sıkıldık. Yerliliği kompleks ve böbürlenmede, yeniliği de Batı hayranlığı ve elitizmde aramak durumunda değiliz.

"**Siyasi düşüncelerimizin ve devlet kavramının tarihçesini çok genel bir şekilde dile getirmemin ana nedeni, bugünü daha iyi anlamamız için geçmişimizi bilmenin kaçınılmaz bir şart olduğu düşüncesidir. (…) Başkaları hakkında bir şey söyleyemem, ancak ben, bugün Türkiye'de olup biteni ancak eski devlet felsefesi ve kurumları hakkında düşünce sahibi olduktan sonra daha iyi anladığımı sanıyorum."** Bu sözler "**Türk Demokrasi Tarihi**" kitabının önsözünden.

Karpat Osmanlı'nın da, Türkiye Cumhuriyeti'nin de değerini iyi biliyor, bunu bilirken sorunları dillendirmekten de korkmuyordu. Nihayetinde neden ülkesinde değil de, ABD'de çalışmalarını sürdürdüğü sorusuna "**Yazdıklarımdan, söylediklerimden düşünce alanında herhangi bir tavize yanaşmadığım için Türkiye üniversitelerindeki sözleşmelerim üç defa iptal edilmiştir. Böyle bir tecrübe geçirdikten sonra güvenle çalışabileceğim yerde yaşamak istemem doğaldır"**demekteydi.

Peki, Karpat "**bugün**" hakkında ne düşünüyordu? Yine onun sözlerine başvuralım.

"**Bugün Türkiye'de ana konu 'devleti demokratikleştirmek' ve 'devleti halkı ile birleştirmek'tir. Bu temel gerçekleri bir an evvel anlamak hem kişinin hem toplumun çıkarındadır. Bu gerçekleri serbestçe tartışmak ve gerekeni yapmak, ancak demokratik bir ortamda mümkündür. 2008 yılında Türkiye nihayet gerçek hürriyete ve gerçek demokrasiye kavuşmak üzeredir.**" Karpat, Osmanlı'da 17. yüzyıldan sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nde de iki binlere kadar asıl problemin elitizm ve halktan kopuş olduğunu ısrarla ileri sürmekteydi. Osmanlı farklı inanç ve kimlikleri bir arada yaşatmayı başarmış, temelde insana hürmet etmişti. Türkiye'de ise her şeye rağmen demokrasi tutunmuştu ve daha da kökleşecekti. Bunun için gerekli tarihsel, kültürel ve sosyal koşullar bu toplumda mevcuttu. Karpat uzun, bereketli ve onurlu bir

---

[8] Markar Esayan, markar.esayan@aksam.com.tr, https://m.aksam.com.tr/yazarlar/markar-esayan/simdi-sira-karpatin-talebelerinde/haber-825479

hayat yaşadı. Allah rahmet eylesin, mekânı cennet olsun. Vefatının ona yakışır şekilde medyamızda yer almamasını Cumhurbaşkanımızın talimatıyla üstadın Fatih Camii haziresine defnedilecek olması bir nebze telafi etti. Şimdi sıra onun yetiştirdiği talebelerinde…

ROMANYA'DA TÜRK, TÜRKİYE'DE RUMEN MUAMELESİ GÖRDÜ[9]

Salih Tuna

Tuna'nın güneyinde **Dobruca**'da (*1924'te*) dünyaya geldi. Ne ki Romanya'da Türk, Türkiye'de Rumen muamelesi gördü.

Fakat hedefinden hiçbir zaman şaşmadı.

Hedefinden, yani, her daim Türkiye'ye sadakat göstermek ve hizmet etmekten.

Kendine verdiği bir sözdü bu. Gittiği her yere götürdüğü, "**yer / yurt**" mesabesinde bir söz!

Kimden mi bahsediyorum?

Geçen gün aramızdan ayrılan, dünyaca tanınmış tarihçimiz **Prof. KemalKarpat**'tan. Evet, sözünü / hedefini adeta "yurt" edinmişti.

Bu yanıyla onu, **Eric Hobsbawm** ve **Edward Said**'e benzetmiştim.

İskenderiye doğumlu Yahudi bir göçmen olan "**Tuhaf Zamanlar**" yazarı Hobsbawm, gençliğinde girdiği Komünist Parti'den zihinsel olarak kopsa da fiilen kopamamıştı. Bunun en önemli nedeni, Komünist Parti'yi ***"yer - yurt"*** edinmesiydi. Hıristiyan bir Arap olan **Edward Said** de Filistin Davası'na adanmışlığı kendine ***"yurt"*** edinmişti.

***

Merhum Kemal Karpat "**Dağı Delen Irmak**"ta çocukluk yıllarının Romanya'sından müthiş bir anısını anlatır:

"10 yaşındayım, yağmur bir gün bizi köyden uzak tarlalarda yakalamıştı, sırılsıklam bir şekilde at arabasına doluşmuş, köye dönüyorduk (...) Yağmurdan sonra yoldan geçerken, baktım etrafta ateş gözüküyor, kıvılcımlar parlıyor. Sonradan bunların ateşböceği olduğunu anladım. Fakat hayatımda ilk defa gecenin karanlığında birden yerden kalkarak alevlenen bu ışıkları gördüğümde hayret içinde sordum, yanında oturduğum Nuri Ağa'ya:

'Nuri Ağa, nedir bunlar?'

Nuri Ağa bana dönerek, *'Allah'ın şehitlerimize yaktığı kandillerdir'* ***dedi.***

Ben sarsıldım. Hâlâ o his içimdedir.

Sıradan bir adamdı Nuri Ağa; halktan biriydi. 'Ateşböceği' deyip geçebilirdi ama halk oraya bir anlam yüklemiş: *Bizim burada şehitlerimiz yatıyor..."*

[9] Salih Tuna, https://www.sabah.com.tr/yazarlar/salih-tuna/2019/02/23/allahin-kandilleri-ve-talihsiz-bedevi-kilicdaroglu

BİR ÇINAR DEVRİLDİ: KEMAL KARPAT[10]

Taha Akyol

Kemal Karpat hocamız sosyal bilimler ve tarih alanlarında büyük bir çınardı. Hem bir göçmen olarak, hem ideolojik şablonların dışına çıkan bir bilim adamı olarak yaşadığı acı tecrübelerle de büyük bir çınardı...

Akademik hayatında bazen şucu, bazen bucu diye kötü muamelelere maruz kalmıştı.

Nehir söyleşi tarzındaki **"Dağı Delen Irmak"** adlı kitabında şöyle anlatır:

"Asıl mücadele edilmesi gereken mesele, devlet adına hareket eden, ruhsuz, kalpsiz ve insanları hiçe sayan bu 'ejderha'nın maskesini indirmek, bunun yerine daha insani bir yüz, bir varlık koymak için çalışmaktır. Topluluğu kültürüyle, varlığıyla olduğu gibi gösterecek bir devlete ihtiyacımız var." (İmge, Yay, Sf. 273)

Cemil Meriç de kendisini anlatırken aynı **"ejderha"**dan yediği sopaları sayarak şöyle yazmıştı:

"Batı ülkesinde büyük bir fikir adamı, bir teorisyen olabilirdi. Ezdiler... Düşüncenin kuduz köpek gibi kovalandığı bu ülkede..."

EN ÖNEMLİ ESERİ

Şerif Mardin ve Aziz Sancar gibi Karpat Hoca da kariyerini Amerika'da tamamladı, dünyada kendisine en çok atıf yapılan Türk sosyal bilimcilerden biri oldu. Eserleri Türkiye'de son olarak Timaş tarafından yayımlandı. En önemlisi **"İslam'ın Siyasallaşması"** adlı 700 sayfalık kitabıdır.

Konusu bugün Siyasal İslam denilen akımlar değildir, Osmanlı modernleşmesidir. Geçmişte köyünde veya mahallesinde sakin oturan geleneksel kültürlerin modernleşme yani eğitim sürecinde siyasallaşarak **"kimlikler sorunu"**nun ortaya çıkmasıdır: Hıristiyan azınlık milliyetçilikleri, Müslüman Arnavut ve Arap milliyetçilikleri gibi Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık akımları da bu sürecin eserleridir.

Tabii bu sürecin en ateşli döneminde hükümdarlık yapan II. Abdülhamid'in uzun iktidar dönemi, kitabın en geniş konusudur.

Bu süreçte bugünkü Türkiye'nin oluşmasında Karpat iki faktörün önemini özellikle vurgular: Göçlerle nüfusun Müslümanlaşması ve Türkleşmesi... Tanzimat'la başlayan modern eğitim ve modern kurumlaşma...

[10] Taha Akyol, tahaakyol@karar.com, https://www.karar.com/yazarlar/taha-akyol/bir-cinar-devrildi-kemal-karpat-9362

İSLAM VE MODERNLEŞME

Karpat'a göre, Osmanlı'da 1729-1829 arasındaki yüz yılda basılan kitap sayısı180'den ibaretti. Abdülhamid döneminde yaygınlaşan eğitim sayesinde 1893 ile 1907 arasındaki 14 yılda 10.601 kitap basıldı. Çoğu din dışı konulardadır. (s. 162)

Aynı şekilde telgraf şebekesi, dernekler ve gazete-dergi tirajları da arttı.

Evet sıkı bir sansür vardı. Karpat, Abdülhamid dönemi için **"istibdat"** tanımını kullanır fakat modernleşme de hızla gelişmişti.

Devlet kurumları açısından Karpat, Abdülhamid döneminde sekülerleşme yaşandığını anlatır. Mahkemelere medreselilerin değil, Mekteb-i Hukuk mezunlarının atandığını, hukuk sisteminin önemli ölçüde sekülerleştiğini belirtir. (S. 183)

Abdülhamid elbette İslamcıydı ve amacı uluslaşma akımlarıyla dağılmakta olan imparatorlukta Müslüman Osmanlıları din bağıyla devlete sadık hale getirmek, Hilafet nüfuzuyla da diplomatik güç kazanmaktı.

Halife Abdülhamid'in Cava Müslümanlarına Amerikan hâkimiyetini kabul etmelerini tavsiye etmesi İngiltere'ye karşı denge siyasetinin çarpıcı bir örneğiydi. (S. 377-378)

KARPAT'IN MESAJI

Karpat Hoca'nın eserleri iktisat tarihimiz bakamından da önemlidir: Asker ve köylü olan Müslüman toplumundan eğitimli girişimci (kapitalist) orta sınıf yaratma çabası ve ileride Cumhuriyet'in bu orta sınıfa dayanması...

Düşünce tarihimiz bakamından da önemlidir: Cevdet Paşa, Namık Kemal, Ali Suavi, Ahmet Mithat Efendi, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Fuat Köprülü gibi simge düşünürlerin rolünü anlatır.

Karpat, dinin siyasi otoriteyle iç içe geçmesinin dinde katılık ve dogmatizm yarattığı uyarısında bulunur.

Katı laikliği, toplumun ve tarihimizin Müslüman kimliğini görmezlikten geldiği için eleştirir, bunun yarattığı sorunlara dikkat çeker.

Türk kimliğinin etnik değil, kültürel nitelikli olduğunu belirtir.

Tarihi tecrübeyi hatırlatarak Cumhuriyetçilerle İslamcıların karşılıklı olarak hassasiyetlerini **"kabul etmelerini"** önerir.

Daima özgürlükten yanadır.

Baş eseri olan **"İslamın Siyasallaşması"**nı **"bu kitabın mesajı budur"** diyerek noktalar.

Kendisiyle defalarca görüşmüş, TV programları yapmış naçiz bir talebesi olarak azız Hocamızı rahmet ve saygıyla anıyorum.

KEMAL KARPAT VE ÖLÜMÜN EŞİTLEDİĞİ BİZLER...[11]

Sibel Eraslan

"Ölüm, asude bir bahar ülkesidir rinde..."

Bu meşhur şiirinde Yahya Kemal, ölüme dair bir umudu yeşertir. Orada, Hafız'ın kabrinde her gece öten bir bülbül, her seher açan bir gül vardır. Bu mısra ile anlarız ki, kaderi ölüm ve ayrılık olan biçare insana en büyük tesellidir edebiyat. Gözü geride kalan ile gözü yol bekleyen arasındaki tek umut gibidir şiir.

Perşembe günü Prof. Kemal Karpat hocanın vefat haberini işitince gayrı ihtiyari, gönlüm Hafız'ın kabrine uğradı. Şikago'da vefat etmiş, 96 yaşındaymış hoca. 1923/2019 yılları arasındaki 96 yıllık uzun hayat, bilge bir nehir olmayı vaat etmişti hocaya. Vaat edildiği gibi de oldu, dünya çapında bir bilim insanı olarak, edebiyat sosyolojisinin aynasında, toplumların tahlilini, insanlığın uzun yolculuğunu, okuyup durdu hoca...

Her ölüm, hangi yaşta gelirse gelsin sarsıcıdır. Vatandan uzakta son nefesinin haberi gelince, içim burkuldu. Debdebeli bir hayat yaşamasına, kıtalararası itibar görmesine rağmen, o hep gurbetteydi. Öğrencilik günlerinde gittiği Almanyayı anlatırken, Sabahattin Ali'nin 'Kürk Mantolu Madonna'sına gider mesela insanın iç âlemi. Lakin Sabahattin Ali'ye hiç düşünmeden **''sol''** diyen edebiyat kamusu, sıra Kemal Karpat'a gelince, gönül rahatlığıyla ve tek nefeste "sol" diyebilir miydi, pek sanmıyorum. Ama o gönül rahatlığıyla **''sağ''** da diyemeyeceğimiz bir yerdeydi, kıpır kıpır hep hareketli, hiç kabına sığmaz haliyle, her an yeni keşifler peşindeydi. Balkan ruhu delişmendir, mukim olduğunda bile hicrettedir, hoca da öyleydi. Şikago'daki son günlerinde bile ruhu deli bir rüzgâr gibi Karpat Dağlarında esip dolanıyordu eminim.

Karpat hocayı, hayatının son zamanlarında Timaş Yayınları'nda tanıdım. Eserlerinin basımı, büyük işti, sadece bilimsel kazanım olarak söylemiyorum bunu. Muhafazakâr kesimden edebiyatçılara koyduğu rezerv dolayısıyla, bizler de uzaktık hocaya. Ama Timaş'taki baskı ve edisyonlarla, yeniden gündemimize girmişti, kesimleri yakınlaştıran bir adım olması hasebiyle de değerliydi bu yayım işi... Nitekim üniversitelerde sadece ders ve bilgi olarak okunmadı, heyecanla, zevkle karşılandı Karpat... Cumhurbaşkanlığınca taltif görmesi, çoğu kişi tarafından onun ismini 'muhafazakâr kesim'e yazdırsa da, bendeniz Kemal Karpat beyi, alışılmış anlamıyla muhafazakâr bulmayan birisiyim.

Toplumlardaki değişimi, edebiyatın dem'leriyle anlamayı metot edinmişti Kemal Karpat bey. Edebiyat toplumdan asla ayrı bir yerde değildi onun nazarında. ***'Sanat mı toplum mu'*** şeklindeki klasik seçmeci soruyu altüst ederdi onun yöntemi. Zira sanat ve özelde edebiyat, dallarına su yürümüş, her gün boy atarak, yaprak açan bir ağaca benzerdi ve o ağaç aslında toplumun ta kendisiydi. Sanatı, toplumun bedeni kadar gerçek bulurdu. Sanat, özelde edebiyat, toplumun boy atması kadar duraksaması gibi değişimlerinin,

[11] Sibel Eraslan, sibeleraslan@stargazete.com, https://m.star.com.tr/yazar/kemal-karpat-ve-olumun-esitledigi-bizler-yazi-1436119/

dönüşümlerinin tümünü de anlayabileceğimiz bir kuvvettir ona göre. Sanat; dışarıda değildir, yarılma değildir, içeridedir, içindedir.

Kemal Karpat, tüm yenilikçiliğine rağmen, muhalifleri fark edemeden, ya da tedirginlikle gözlerini kapatarak geldi geçti. Refik Halid beyi görmediği gibi... İsmet Özel'i, Mustafa Kutlu'yu, İsmail Kara'yı, Hasan Aycın'ı, Hüseyin Su, Rasim Özdenören'i fark edemedi...

Oysa ölüm eşitliyor işte hepimizi. Geriye hüzün kalıyor.

ZAMANININ ÖNCÜSÜ[12]

Prof. İlber Ortaylı

PROFESÖR Kemal Karpat 1923 yılının 15 Şubat'ında Romanya'da Türk topluluğunun bir üyesi olarak doğdu. Romenlere karşı bir karşıtlığı yoktu, bu ülkeyi ve insanlarını geçimli olarak tanımlardı. Ben kendisiyle çok yüz yüze konuşamadım. Yaşadığımız ülkeler uzak coğrafyadaydı. İstanbul Üniversitesi'nde hukuk okumuştu. Bu dal onu siyaset bilimine yöneltmiş, ardından Washington Üniversitesi'nden aldığı bursla bu dallarda yetişti ve New York Üniversitesi'nde doktorasını yaptı. Bir müddet Birleşmiş Milletler teşkilatında memurdu. Bu pasajı onun birkaç yıl evvel çıkan hatıratında okumak mümkün.

SAYISIZ KİTAP

ODTÜ'de hocalık yaptı, ben kursunu almadım. Bilkent Üniversitesi'nde de davetli profesördü. Harvard, Columbia gibi ünlü Amerikan üniversitelerinde ve Washington'da hocalık yaptı. Bildiğim kadarıyla Wisconsin'deydi ve bu üniversitede yerleşikti. ABD'de Türk öğrencilerin yetişmesine çok desteği olduğunu, bugün akademik çevrelerde bulunan bazılarının doktoralarını yönettiğini biliyorum. Tebliğ vermeyi, konferansları severdi. 100'ü aşkın makalesi vardır. Sayısız kitapları içinde en çok okunan ve benim de daha öğrenciyken okuduğum Türkiye'de demokrasinin tarihi üzerine yazdığı çok partili geçişi özetleyen çalışmadır. Bu zamanı için öncüydü.

96 YILLIK ÖMÜR

Sosyoloji ve yakın tarih üzerinde çeşitli dallara el atmıştır. Romanya gibi renkli bir ülkede doğup büyümesi onun Doğu Avrupa dillerini ve Fransızcayı benimsemesini de kolaylaştırdı. Bu vasfıyla literatürü de takip ederdi. Benim görebildiğim kadar ABD'deki Türk hocaların dışında Doğu Avrupa ülkeleriyle ve literatürüyle temas eden grubun içinde daha önemli bir yeri vardı. Neredeyse günü gününe olmak üzere 96 yıllık bir ömrü tamamlamış. Yarın İstanbul'da defnedileceği söyleniyor. Uzaktaki akademisyene Türkiye'nin aydınlarının yakın ilgi gösterdikleri görüldü.

[12] Prof. İlber Ortaylı, iortaylihs@hurriyet.com.tr, http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/osmanlinin-agir-yuku-41127809

BEN HER ZAMAN MUTLU OLDUM[13]

Yenal Bilgici

Türk ve dünya tarihçiliği önemli isimlerinden birini, Kemal Karpat'ı kaybetti. 96 yaşında hayata veda eden Karpat, kendisini şöyle tarif ediyordu: "Zengin olmamışım, yüksek mevki sahibi olmamışım ama bir şey elde etmişim: Bir kafa, bir görüş! Ve bunu hiçbir şeyle değişmem."

İnsanın kendisiyle bile arasına bir mesafe koyarak hayattaki yerini tarif edebilmesi ne kadar özel bir yetenek... Geçen hafta kaybettiğimiz büyük tarihçi Kemal Karpat, 'Dağı Delen Irmak' adını verdiği hatıratında bunu yapmış; tüm hayatlar ve imkânlar içindeki yerini belirlemişti:

"İnsanlar denize doğru akan nehirlere benzerler. Nehir gibi belirli mecralardan yürürler, yaşarlar ve bir yerde sonsuz denizlere erişirler. (...) Bazı insanlar da, kalbinde, zihninde ne yattığını bilmeden ama onların gücüne boyun eğerek yeni yollar arar. Bulamazsa yolunu kendisi yaparak yürür. (...) Ta denize ulaşıncaya kadar. Tıpkı 'dağı delen ırmak' gibi."

Dağı delen yolların başlangıcına gidelim... Kemal Haşim Karpat, 1923'te Türkiye'den epey uzakta, Romanya'daki Dobruca bölgesinde, Babadağ kasabasına yakın Armutlu Köyü'nde doğdu. Efsanevi Karpat Dağları'nın ardında... Ama bu mesafe, ona, o dağların öte yanında bir yerde, yepyeni bir cumhuriyet kuran liderin, Mustafa Kemal'in isminin verilmesine engel olmamıştı.

SOYADININ HİKÂYESİ

Kırım kökenli bir Türk ailenin çocuğuydu. Eğitimine, etnik kökeni yüzünden ötekileştirildiği Romanya'da devam etmek istemedi; Türkiye'ye geldi. Hukuk eğitiminin ardından, tarihe ve siyaset bilimine yöneldi. 1946'da Türk vatandaşlığına geçip, o uzaklardaki dağlardan esinle ***'Karpat'*** soyadını aldı.

Sonrası bir ömür... Epey de ilginç bir ömür... 'Dağı Delen Irmak'ta onunla söyleşen, merhum gazeteci Emin Tanrıyar'a verdiği bir cevabı analım***: "Zaman zaman kendi hayatım bana da ilginç gelir."***

Nasıl ilginç olmasın? Dünyanın en önemli sosyal bilimcileriyle teşriki mesai yaptı; devrinin büyüklerini tanıdı. Türkiye ve ABD'nin en önemli üniversitelerinde dersler verip nihayet 1960'ların sonunda Wisconsin Üniversitesi'nde çalışmak üzere ABD'nin Madison kentine yerleşti ve hayatının sonuna dek de orada kaldı. ***'Türk Demokrasi Tarihi', 'Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji'*** gibi baş eserler bıraktı. 2012'den bu yana İstanbul Şehir Üniversitesi'nde de dersler veriyordu. Hatta bu üniversitede bir göç araştırmaları merkezi kurmak için çalışmalara da başlamıştı. Hep çalışıyordu

[13] Yenal Bilgici, ybilgici@hurriyet.com.tr, http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hurriyet-pazar/ben-her-zaman-mutlu-oldum-41127464

Karpat. Kendisi için şöyle diyordu: ***“Zengin olmamışım, yüksek mevki sahibi olmamışım ama bir şey elde etmişim: Bir kafa, bir görüş! Ve bunu hiçbir şeyle değişmem.”***

Yaklaşık üç sene evvel, ‘Bir Ömrün İnsanları’ isimli kitabı vesilesiyle onunla Hürriyet Pazar için bir röportaj yapmıştım. İçeriden getirip, paketini özenle soyup, yemem için ısrar ettiği çikolatayı ve teybi aramıza koymuş, halen koruduğu tatlı Rumeli şivesiyle, ağır ağır, tane tane anlatmaya başlamıştı. Ona ilkin, Türkiye’yi hiç bilmeyen bir yabancıya, ülkemizi nasıl tarif edeceğini sormuştum. Hemen şu yanıtı vermişti: ***“Türkiye’de toplum, 250 senelik bir değişim sürecinde; orta sınıfın ortaya çıkışıyla ilgili bir değişim bu. Bu değişim kişiselleşme üzerinedir; kişinin kendi değerini anlaması, kendisinin farkına varmasıdır. Otoriteyi, hükmetmeyi ön plana koyan bir devleti karşısında bulmasıdır.”***

92 YAŞINDAKİ ÖĞRENCİ

Bahsettiği, kendisinin yıllarca incelediği değişimin ta kendisiydi. Karpat, bu alanda ortaya ciddi ve geniş bir külliyat koydu. Tartışılmaz değildi; demokrasimizin gelişmesinde Türk ve İslam kimliğinin altını kalınca çizen liberal-muhafazakâr bakış açısı, itirazlar üretmiştir ama titiz tarihçiliği, bıraktığı eserlerin kapsamı ve müthiş çalışkanlığı onun hem genel kabul görmesine hem de Türkiye’nin tarihini yazan en büyük isimlerin arasına girmesini sağladı.

Çalışkanlık derken, ‘***basmakalıp’*** bir ifade kullandığımı düşünmeyin. Röportajda ona ***“Hocam bir gününüz nasıl geçiyor, ne kadar çalışıyorsunuz?”*** diye sormuş ve o sırada 92 yaşını süren tarihçiden şu cevabı almıştım: ***“Günde yedi-sekiz saat okuyorum. Her gün yeni şeyler öğreniyorum.”***

Her şeye iyimser yaklaştığını da anlatmıştı: ***“Meşgul olmaktan mutlu olmaya zaman kalmıyordu ama ben aslında her zaman mutlu oldum. Karakter icabı, eski tabirle nikbinim; yani iyimserim.”***

Zaten iyimser olmazsanız, herhalde dağları da aşamazsınız.

TÜRKİYE’NİN KURULUŞ TARİHİ ONUNLA TAMAMLANACAK

Kemal Karpat Göç Araştırmaları Merkezi kurucu ekibinden Doç. Dr. Alim Arlı (İstanbul Şehir Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi): Kemal Karpat’ın bütün kişisel arşivini yakın zamanda İstanbul Şehir Üniversitesi’ne getirdik. Öte yandan bir de Kemal Karpat Göç Araştırmaları Merkezi kuruluyor. Kemal Karpat arşivinde çok önemli bir evrak var: Osmanlı muhaceret komisyonu evrakı. Merkez, bunun üzerinde de çalışıp yayım yapacak. Hoca, 20-25 yıldır bu evrak üzerinde üzerinde çalışıyordu. Bu doküman, Türkiye’nin kuruluş tarihinin en önemli evraklarındandır. Muhacirlerin, Balkanlar’dan nasıl geldikleri, burada nereye yerleştirildikleriyle ilgili detaylı bilgi içerir. Bu çok kıymetli evrak bir tek hocamızdaydı.

İKİ BAVULDA TARİHİMİZ SAKLI[14]

Ayşe Olgun

Geçtiğimiz hafta ABD'de vefat eden dünyaca ünlü tarihçimiz Kemal Karpat, çocukluk yıllarından tanıdığı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından İbrahim Temo'nun yurt dışına çıkan diğer arkadaşlarıyla Türkiye üzerine yaptıkları yazışmalarının yer aldığı iki bavul mektubu İstanbul'a getiremediği için üzgün olduğunu bir yazısında dile getiriyor. Temo'nun oğlunun vefat etmeden önce bu mektupları Arnavutluk Sefareti'ne bıraktığını hatırlatan Karpat Türk yetkililerden bu mektuplara sahip çıkılmasını istemişti.

Geçtiğimiz hafta 96 yaşında vefat eden ünlü tarihçimiz Kemal Karpat yarın düzenlenen devlet töreniyle öğlen namazına müteakip kılınan cenaze namazının ardından Fatih Camii haziresinde defnedilecek. Fatih Camii haziresinde bundan yaklaşık üç yıl önce vefat eden kendi gibi tarihçi ve aynı zamanda yakın dostu Halil İnalcık de yatıyor. Ülkemizin ve dünyanın önde gelen iki tarihçisinin dostluğu 1958 yılına yani bundan 60 yıl öncesine dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın akademisyenler onuruna verdiği bir resepsiyonda başlıyor. Karpat geçtiğimiz yıllarda Timaş Yayınları arasında çıkan Bir Ömrün İnsanları - Türkiye'den ve Dünyadan Portreler kitabında bu tanışmayı ayrıntılı şekilde anlatıyor.

RENKLİ BİR ÖMÜR

Kitap sadece iki büyük tarihçinin dostluklarıyla sınırlı değil. 96 yıllık ömre birbirinden renkli simalarla hatıralar sığmış. Kimler yok ki… Babasının cenaze namazını kılan Dorbucalı Türkler'in lideri Başmüftü Ethem Kurtmolla, yine okul yıllarından tanıdığı İbrahim Temo ve oğlu Naim Temo, İstanbul'a geldikten sonra Gagavuz Türkleri üzerine çalışması için teşvik eden Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ortadoğu ve Osmanlı tarihi çalışan Bernard Lewis, ABD'de tanıştığı ünlü iş adamı ve Acık Toplum Vakfı'nın kurucusu George Soros, kendisini beyaz Saray'a davet eden ABD Başkanı Jimmy Carter ve daha nice isimler, anılar, tanıklıklar

Dobruca'da doğan Karpat'ın çocukluğundan okumak için geldiği İstanbul Hukuk Fakültesi'ne oradan ABD'ye uzanan uzun bir yolculuktan geriye edebiyattan, iş dünyasına, siyasetten akademi dünyasına pek çok isimle yolu kesişmiş. Karpat'ın anlatımıyla önce Romanya sınırlarına kadar uzanıyoruz:

DEVLET MALLARINA EL KOYAR

Kemal Karpat Dobruca'da Müslüman çocukların okuduğu Mecidiye Medresesi'nde 1942 yılına kadar imam hatip tahsili görüyor. 1942'de ailesini orada bırakıp İstanbul'a gelen Karpat, Haydarpaşa Lisesi'ne kaydoluyor. İkinci Dünya Savaşı'nın açlık ve yoksulluğuyla tek başına İstanbul'da mücadale eden Karpat Romanya'nın Sovyet Birliği tarafından işgal edilmesinden sonra babasından kalan bütün varlıklarına devletin el koyduğu haberini alıyor. Süleyman Demirel'in desteğiyle 1967'de mal mülkü elinden alınıp sokağa atılan annesini güç bela İstanbul'a getirmeyi başarıyor. İstanbul Hukuk

[14] Ayşe Olgun, https://www.yenisafak.com/amphtml/hayat/iki-bavulda-tarihimiz-sakli-3448102?__twitter_impression=true

Fakültesi'nde eğitimini tamamlayan ve daha sonra ABD'de akademik kariyerini sürdüren Karpat hatıralarını yazarken tarihçi gözlüğünü de çıkarmıyor. Mesela Dobruca'dan tanıdığı İttihat Ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından olan ve daha sonra Fransa'ya irtica eden İbrahim Temo'nun vefatından sonra oğlu Naim Temo Karpat'a Osmanlı'nın son dönemine ve İttihat ve Terakçilerin yurt dışındaki faaliyetlerine ışık tutacak iki bavul dolusu mektup vermek istiyor. Bu mektupların sahiplerine İbrahim Temo'nun Dobruca'dan para yardımı bilgisini de biz okurlarıyla paylaşıyor.

BİR DÖNEME IŞIK OLACAK MEKTUPLAR

Mektuplar hem Osmanlı Devleti'nin son yıllarını hem de ittihatçıların Paris Cenevre ve Londra'daki hayatlarına ışık tutacağı için çok önemliler. Şüphe çeker korkusuyla mektupları yanına alamayan Karpat şu bilgileri veriyor:

"Nitekim Türkiye'ye ulaşınca Dışişleri Bakanlığı'ndan bir iki kişiyi gördüm ve kendilerine durumu anlattım. Eğer Naim Temo ile irtibata geçerlerse İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin mektuplarını alabileceklerini belirttim, 'Bakarız,' dediler. Sonradan anladığım kadarıyla hiçbir şey yapmadılar. Birkaç sene sonra tekrar Romanya'ya gittiğimde Naim Temo'yu gördüm. Çok memnun oldu() ' Türkiye tarafından kimse mektupları istemedi. Bir ara bu mektupların varlığından haberdar olan ve Türkiye üzerine araştırma yapan bir zat geldi, mektupları sordu ve almak istedi' dedi. 'Bu zatı tanımıyordum. Soruşturdum, hakkında pek iyi bilgiler almadım. Ben de mektupları vermedim. O da beni tehdit etti' dedi. 'Kendi rızanla vermezsen, devlet eliyle alırım' demiş. Bunun üzerine Naim Temo, 'Madem Türkiye bu tarihî dokümanları almadı. Rumen hükümeti mektupları elimden alacak ve ne yapacaklarını bilmediğim için, bunları Arnavutluk Sefareti'ne vermeye karar verdim. Nihayet Arnavutluk Sefareti'nden bir kişiye bu iki bavulu teslim ettim' dedi. Şimdi bu mektuplar Arnavutluk'taki arşivlerde bulunmaktadır. Konuyla ilgili araştırma yapmak isteyenler bu mektupları görebilir. Nitekim yakından tanıdığım Profesör Şükrü Hanioğlu bizzat Tiran'a giderek bu mektupları okumuş ve incelemiştir."

Karpat Naim Temo'nun vefat ettiğini ancak onun çocuklarıyla ABD'de görüştüğünü de sözlerine ekliyor.

HALİL BEYLE TARİH ANLAYIŞIMIZ AYNIDIR

"Türk tarihini yeni yaklaşımlar ve kavramlarla ele alan, çok önemli bir tarihçi olduğuna, yazılarını ilk okuduğum zaman karar vermiştim. Ana kaynaklara inerek somut olayları geniş teorik çerçeve içinde ele alan Halil Bey, beni çok etkilemiş, yeni şeyler öğrenmeme vesile olmuştur. Halil Bey olayları teker teker analiz ederek temel sonuçlar çıkarmayı başarmış ve böylece benim gibi daha tarihçiliğin başlangıcında olan bir insan için örnek teşkil etmiştir. Okuduğum yazılarından çok faydalanmış ve kendisini tanımak için fırsat arıyordum. Böyle bir fırsat 1958 yılında önüme çıktı." Cumhurbaşkanı rahmetli Celal Bayar'ın verdiği resepsiyonda tanışan iki tarihçi daha sonra da görüşmelerine devam etmiş. ***"Halil Bey Chicago Üniversitesi'ne geldikten sonra dostluğumuz ve yakınlığımız arttı"*** diyen Karpat o günleri de şöyle anlatmış

kitabında: ***“Halil Bey’le sık sık görüşüyorduk, evine gider, hanımı Doç. Dr. Şevkiye Hanım’ın benim için özel olarak hazırladığı çiğ börekleri yerdim. Şevkiye Hanım başlı başına bir değerdi. O tarihlerde, yani 1970’lerin sonunda, 1980’lerinde başında Amerika’da Türk etütlerini destekleyecek bir enstitünün kurulması söz konusu olmuştu. Ben enstitünün kurucuları arasında olduğum gibi, birkaç sene de idare heyetinde bulundum. Halil Bey de idare heyetindeydi. Orada da görüşür, konuşurduk."***

Halil İnalcık’la vefatından bir kaç yıl önce yaptıkları bir telefon konuşmasında İnalcık şöyle demiş Karpat’a: ***“Hâlâ çalışıyorum. Eylül’de 100 yaşına ulaşacağım, ama kafam eskisi gibi çalışıyor. Kitap okuyorum, kitap yazıyorum,” Karpat ise birlikte Sögüt’e gidelim demiş. Karpat dostunu şöyle tanımlıyor: “Tarihi yalnız kitaplardan değil, cereyan ettiği yerlerde incelemiştir. Halil Bey’le dostluğumuz 1958’den bu yana süregelir. Gerek benim gerek Halil Bey’in tarih anlayışı çok yakın olduğu için birbirimizi daha iyi anlıyoruz.”***

Mekânları Cennet olsun!

İLK ÇALIŞMAM GAGAVUZ TÜRKLERİ

Kemal Karpat’ın hayatında önemli yeri olan isimlerden birisi de Hamdullah Suphi Tanrıöver’dir. 1945 yılında kendisini tanıdığını ve o yıllarda Romanya’da yaşayan Gagavuz çocuklarından bir grup çocuğu eğitim için Türkiye’ye getirdiğini ve bu çocuklarla ilgilenecek Rumence bilen birine ihtiyaç olduğunu öğrenince para kazanmak için bu işe talip olduğunu ve bu vesileyle Tanrıöver’le tanıştığını anlatan Karpat, Türk Ocağı Başkanlığı da yapan Tanrıöver’in Romanya’daki Türklerle ve özellikle de Gagavuz Türkleriyle yakından ilgilendiğini ve kendiine de Gagavuzlarla ilgili bir araştırma yapmaya yönlendirdiğini yazmış kitabında. Henüz üniversite öğrencisiyken Tanroöver’in verdiği bazı belgeler ve kendi bulduğu kitaplar ve makalelerle 200 sayfalık bir çalışma ortaya çıkardığını ancak Tanrıöver’in bunu kitap yapmasını istediğini söylüyor. Ancak bu kitap başka meşgalelerden dolayı bir türlü tamamlanamamış. ***“1991 senesinde arabamla, yanımda Mecidiye’deki okuldan tanıdığım tarihçi arkadaşım Mehmet Mustafa’yla Gagavuz bölgesine gittik”*** diyen Karpat onlarla tanışma hikâyesini ise şöyle anlatıyor: Moldova Hükümeti ile Gagavuzlar arasındaki çatışmayı anlamak yerinde olur. Gagavuzları Ukrayna ve Rusya destekliyor. Moldovalılar ise Gagavuzlara hiçbir etnik hak tanımamakta direnmekteydiler, Mehmet Mustafa’yla yaptığımız seyahat tam da bu karışık zamana isabet etti. Moldovalılar Komrat’a gittiğimizi anlayınca ve arabamın İstanbul plakalı olduğunu görünce bize hiç yardım etmediler. Benzin dahi satmadılar. Nihayet Komrat’ın içine girdikten sonra iki gence, ***“Burada otel var mı?”*** diye sorduk. Türkçe konuşuyoruz. Türkiye’den geldiğimizi anlayınca bize, ***“Hoş geldiniz,”*** dediler. Gagavuz köylerine gittim, köylerin ileri gelenleriyle görüştüm. Daha sonra Gagavuz entelektüellerinin bulunduğu Moldova’nın başkenti Kişinev’e geçtik. Orada da bu kişilerle konuştuk. Tekrar Dobruca’ya döndük. Mehmet Mustafa Bükreş’e döndü, ben İstanbul’a döndüm. Gagavuzlar istediklerine bir dereceye kadar ulaştılar. Moldova devleti onlara bir dereceye kadar otonomi verdi. Gagavuz yerinin merkezi olan Komrat’ta bir Gagavuz üniversitesi açıldı. Hamdullah Bey 1966’da rahmetli oldu. Onunla son görüşmem, sanırım 1962’deydi, ***“Ah Kemal,***

hatırlıyor musun o eski günleri? Hiç olmazsa Romanya'daki Müslümanlara bir şeyler verebildik. Dünyayı da Gagavuzların varlığından haberdar ettik," dedi. Çok muhterem ve sevdiğim bir kimseydi. Yattığı yer cennet olsun.

JİMMY CARTER BEYAZ SARAY'A DAVET EDİYOR

1979'da İran Devrimi olduğu dönemde ABD Başkanı Jimmy Carter'ın İran konusunu konuşmak için bir takım Ortadoğu'dan akademisyenleri Beyaz Saray'a davet ettiğini bu davetliler arasında kendisinin de olduğunu söyleyen Karpat, Carter'in Müslüman ülkelerini anlamadıklarını söylediğini İran'da ne olduğuyla ilgili yorum istediğini belirtiyor. Gelecek dönemde İran ve Türkiye'nin Ortadoğu'nun en güçlü aktörleri olacağını dile getirerek bu ülkelerle ilişkilerini iyi tutması yorumu yapması üzerine diğer Arap ülkesinden temsilcilerin Karpat'a itiraz ettiğini ve Oval Masa'da bile görüş birliğine varamadıklarını anlatırken bu davetten sonra gazetelerde haberinin çıkıp kendisinden ABD'de övgüyle bahsedildiğini de sözlerine ekliyor.

KEMAL KARPAT KİMDİR?

Dobruca'nın Babadağ kasabasında 1916 yılında dünyaya gelen Kemal Karpat, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra akademik çalışmalarına New York ve Washington üniversitelerinde siyasal ve sosyal bilimler üzerine devam etti. Birleşmiş Milletler Toplumsal Araştırmalar Bölümü'ndeki görevinin ardından sırasıyla Montana Devlet Üniversitesi, New York Üniversitesi, Princeton Üniversitesi, Robert Kolej, Bilkent Üniversitesi, ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, Harvard Üniversitesi, Johns Hopkins Üniversitesi, Columbia Üniversitesi ve Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales gibi eğitim kurumlarında öğretim üyeliği ve yöneticilik faaliyetlerinde bulundu. Türk Araştırmaları Derneği ile Türk Araştırmaları Kurumu'nun başkanlıklarını yapan Karpat, Orta Asya Çalışmaları Derneği'nin kurucu başkanlığından sonra Wisconsin Üniversitesi Orta Asya Çalışmaları Programı'nın bölüm başkanlığı görevini de üstlendi. Türk Tarih Kurumu onur üyesi olan Karpat, bilimsel çalışmaları nedeniyle, Romanya Bağımsızlık Madalyası ve Bükreş Üniversitesi Dimitrie Cantemir Madalyası'yla ödüllendirilen bir isim. Rusya Kazan Bilimler Akademisi Onursal Üyeliği, Wisconsin Üniversitesi Hilldale Ödülü ve Türk Bilimler Akademisi Ödülü'ne sahip olan Karpat'ın 20 ülkede yayımlanmış 100'ü aşkın makalesi ve çok sayıda kitabı bulunuyor. 96 yaşında vefat eden Karpat yarın toprağa veriliyor.

KEMAL KARPAT HOCA'NIN ARDINDAN[15]

Zekeriya Kurşun

"Atalarımızın binalarını, imanımızı korumak boynumun borcudur. Her sokak, her köşe başı tarih ve ruh kokuyor, keşke kuvvetim olsa da toprağa, çamura batmış binalarımızı da kurtarabilsem. Camiye destek olursan, Türk'e destek olursun."

Babadağı'nda kalan bir Türk'ü anlatan bu sözler, merhum hocamız, Kemal H. Karpat'ı derinden etkilemiş olacak ki, Sarı Saltuk Diyarı Babadağı (İstanbul 2018) kitabında da yer bulmuştur. Hocamız kitabında sadece bu sözleri değil; şimdi sohbetine kavuştuğu Hamit Ali Usta'nın unutulan İslam diyarı Dobruca'da, Babadağı'ndaki Müslüman cemaati yaşatma, tarihini diri tutma gayretinin de hikayesini anlatmıştır.

Kemal Hoca, 1942 yılının Eylül'ünde Dobruca'dan ayrılırken kendisine "Bir daha seni göremeyeceğim" diyen Vasfiye ablasına, azmine hayran kaldığı Kunduracı Hamit'ine, çocukluğunda bayramlaştığı ve daima özlemlerini duyduğu Gazi Ali Paşa Camisi cemaatine, cömertliği ile kendisini terbiye den Paşa kızı Saadet ablasına ve bir Türk-Müslüman diyarı Babadağı'ndan kopup muhacir olarak Çatalca'ya yerleşen Ürküş ile Nuri'sine kavuştu.

Tarih ile diğer disiplinleri meczeden; uzun ve anlamlı analizleri ile tanıdığımız hocamızın son kitabının bir bölümünde; bilimsel kuralların kayıtlarından çıkıp duyguların egemen olduğu geçmişine dönüşü, adeta hayatı boyunca muhacir olarak yaşadığı bu dünyadan ebediyete hicretinin habercisiydi. Allah rahmeti ile muamele eylesin.

SARI SALTUK DİYARİNDAN ABD'YE

Kemal Karpat Hoca'yı yıllar önce Tarih, Edebiyat ve Sosyoloji disiplinlerinin metotlarını buluşturarak, kaleme aldığı ve benim gibi pek çok kişinin ufkunu açan Türk Edebiyatında Sosyal Konular (Varlık Yayınları 1962) adlı kitabı ile tanımıştım. Kitaptan etkilenmiş, üslubuna hayran kalmıştım. Okuduğumda orta yaşlarda olan yazarının, kitabı oldukça genç yaşlarda yazdığını öğrenmek de bana ayrı bir şevk kazandırmıştı. Kemal Karpat'ın daha sonra ürettiği eserlerin mümkün olduğunca ilk okuyucusu olduğum gibi, bazılarını da öğrencilerime ders materyali olarak sunmaktan geri kalmadım.

Hocamızı daha yüksek lisans öğrencisi iken tanıma imkânı bulan şanslılardan oldum. Asistanı olduğum Hakkı Dursun Yıldızhocam, Marmara Üniversitesi Sultanahmet binasında her hafta Cuma Konferansları düzenliyor ve bizleri de orada görmek istiyordu. Bir gün, o tarihte nerde yaşadığını bilmediğim Kemal Hocayı davet etmesinin mümkün olup olmadığını sorduğumda, ABD'de yaşadığını ve Türkiye'de olduğu bir sırada davet edebileceğini söyledi. Merhum Hakkı Hocamız sözünün eriydi. Bir gün beni çağırdı ve müjdeyi verdi. O hafta Kemal Hocayı dinleyecektik. Bana ve bir başka asistan arkadaşıma Kemal Hocayı İstanbul'da kaldığı evden alma görevini verdi. Büyük bir mutluluk ve heyecanla ama aynı zamanda nasıl biriyle karşılaşacağımı bilmediğim

[15] Zekeriya Kurşun, @zekeriyakursun, https://www.yenisafak.com/yazarlar/zekeriyakursun/kemal-karpat-hocanin-ardindan-2049423

korku ile karışık bir duyguyla hocanın adresine gittim. Şapkası ile apartmanın kapısında beliren hocamızı gördüğümde nasıl selamlayacağımı unuttum. Elini öpmek istedim fakat müsaade etmedi. Neticede, bana uzun gelen kısa bir sürede konferans salonuna ulaştık. Bu sırada çalıştığım konuyu ve kaynaklarını konuştuk. O gün, bir kitap hakkında söyledikleri, onun bir vasiyeti olarak zihnimde yer etti. Daha sonraki yıllarda hocamız ile mümkün olduğunca görüşmeye ve onu düzenlediğimiz faaliyetlere davet etmeye özen gösterdim. Kemal hoca, ilminin büyüklüğü kadar; Sarı Saltuk diyarı Babadağı'nın derviş bir evladı olmanın mütevazılığiyle imkân buldukça taleplerimize hep cevap verdi.

Kitaplarının, makalelerinin, konferans ve röportajlarının hülasafikirlerinin ehemmiyetle ele alınması hatta üzerinde lisansüstü çalışmaların yapılması gerekmektedir. Düşüncelerinde, yazılarında, geçmiş ile bugün arasındaki güçlü bağları bir araya getirip Türk modernleşmesini ve İslam dünyasının geçirdiği dönüşümleri büyük bir maharetle anlatan Kemal Karpat Hocamız, bir tarihçi olarak sadece geçmişi aydınlatmamış, geleceğe de ışık tutmuştur.

TARİHLE BARIŞMA

Modernleşme tarihimizin ve Türk siyasal hayatımızın tarihi geçmişimizden bağımsız olmadığını düşünen Kemal Hoca, erken dönemden itibaren birçok kesimin kasıtlı bir şekilde tarih üzerinden sürdürdüğü kavgayı sonlandırıp, bizi tarihin sürekliliğinde buluşmaya daha doğrusu barışmaya davet etmektedir. Nitekim Türkiye'de modern politik sistemin kuruluşunu anlatırken şu vurguyu yapmaktadır:

"Çağdaş biçimini almaya 1918-1922 döneminde başlayan Türk siyasal sistemi, özünde, her biri kendine özgü özellikler taşıyan üç farklı dönemin ürünüdür. Bunların ilki, on beşinci yüzyıla uzanan Osmanlı geçmişi ve siyasal kültürü; ikincisi Jön Türkler döneminde doruk noktasına ulaşan sosyoekonomik değişikliklerle örülü dönem; üçüncüsü ise Kurtuluş Savaşı ile başlayan Cumhuriyet dönemidir" (Türk Siyasi Tarihi, İstanbul 2007, s. 18).

Hayatının büyük bir bölümünü Türkiye dışında geçirerek, ömrünü, Osmanlı asırlarını, modern dönem İslam tarihini, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Ortadoğu'daki mirasını anlatmaya adayan Kemal Karpat Hocanın, ilk tanıştığımızda bahsettiği kitaptan da söz etmek, ilmi vasiyetini yerine getirmek olacaktır.

1938 yılında yayımlanan ve yaygın bir şekilde kullanılan Lübnanlı George Antonious'un The Arap Awakening/Arap Uyanışı kitabının adı geçtiğinde hoca, tereddütsüz, ***"o çok tehlikeli bir kitaptır"*** demişti. Bir kitabın da tehlikeli olabileceği uyarısında bulunan hocanın bu vasiyeti hiç aklımdan çıkmadı. Kemal Hoca, son dönem Türk-Arap ilişkileri tarihini ele alan bu kitabın, gerçekte iki taraf entelektüelleri arasında nefret tohumları ektiğini söyleyerek bizi uyarmıştı. Ruhu şâd olsun.

KEMAL KARPAT'IN MİRASI[16]

Peyami Çelikcan

İlim adamları çıkmış oldukları ilim yolculuğunda bilginin izini sürer. Derin bir tecessüsle çıktıkları bu yolculukta giderek ağırlaşan ve büyüyen bir akademik birikim oluştururlar. Aslında bu birikim, bir ömre yayılan ilim yolculuğunda sahip olunan değerli bir hazineye dönüşür. Merhum Kemal Karpat hocamızın yolculuğundaki durakları dikkate aldığımızda bu hazinenin ne kadar değerli olduğu daha iyi anlaşılır.

Kemal Karpat hocamız İstanbul Üniversitesi'nde başladığı ilim yolculuğuna Washington Üniversitesi ve New York Üniversitesi'nde öğrenci olarak devam etti. Daha sonra Montana State, New York ve Princeton üniversitelerinde hocalık yaptı. Yurtdışındaki bu yolculuğun ardından Türkiye'ye dönerek Bilkent, Ortadoğu Teknik, Ankara üniversitelerinde bulundu.

Kemal Karpat hocamızın Harvard, John Hopkins ve Colombia üniversitelerindeki çalışmalarının ardından son durağı, Wisconsin Üniversitesi ve İstanbul Şehir Üniversitesi oldu. Hocamızın bu uzun ve verimli ilim yolculuğundaki durakların hepsi önemlidir ve ayrıntılı olarak incelenmelidir. Ben son duraklardan biri olan İstanbul Şehir Üniversitesi ile ilgili kısmı hakkında bilgi vermek isterim.

Yıl 2011... Kemal Karpat hocamız henüz üç yıl önce kurulmuş İstanbul Şehir Üniversitesi akademik kadrosuyla yoğun bir temas içindedir. Tarih Bölümü üzerinden güçlü bir akademik diyaloğun geliştiği bu dönem verimli bir işbirliğine dönüşür.

KİTAPLIĞINI, ÜNİVERSİTENİN KÜTÜPHANESİNE BAĞIŞLAR

Hocamız çok önemli kitaplardan oluşan İstanbul'daki kitaplığını İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışlar. Bir ilim insanı için kitaplardan, dergilerden, belgelerden ve yazışmalardan oluşan arşivini paylaşmak çok zor bir karardır. Kemal Karpat hocamız bu zor kararı hayatta iken vermiş bir ilim adamı. Bütün çalışmalarına temel oluşturan kütüphanesinin ve arşivinin başka araştırmacılar tarafından da kullanılmasını temin etmek amacıyla bu kararı alan Kemal Karpat hocamızı bir kez daha rahmet ve minnetle anıyoruz.

SON DERSİNE AKADEMİSYENLER DE KATILDI

Aynı dönemde, Kemal Karpat hocanın Tarih Bölümü akademik kadrosuna geçişi de sağlanır. 2012 yılından itibaren altı ay Wisconsin Üniversitesi'nde, altı ay da İstanbul Şehir Üniversitesi'nde dersler veren hocamızın ziyaretleri sırasında vermiş olduğu konferanslar büyük bir ilgi görmüştür.

Yıl 2018... Kemal Karpat'ın son dersi... Merhum hocamızın Tarih Bölümü yüksek lisans ve doktora öğrencilerine vermiş olduğu son derse akademisyenler de katıldı. Bu ders hocamızın üniversitemizdeki son dersi oldu. Artık öğretim üyesi olarak değil, Mütevelli Heyet üyesi olarak desteklerini sürdürmeye başlamıştı.

---

[16] Peyami Çelikcan, peyamicelikcan@sehir.edu.tr, http://www.hurriyet.com.tr/egitim/kemal-kapratin-mirasi-41127469

Kemal Karpat hocamız bu son ziyaretinde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki arşivini de İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışlama kararı verdi. Hocamızın çalışma alanlarından birisini oluşturan göç ve nüfus araştırmaları hakkında önemli belgelerden oluşan bu kıymetli arşivin üniversitemiz kütüphanesine intikali ise Aralık 2018'de gerçekleşti.

MERKEZİN AÇILIŞINA ÖMRÜ VEFA ETMEDİ

Yıl 2019... Amerika'dan gelen arşivin, yeni açılacak olan Kemal Karpat Göç Araştırmaları Merkezimiz tarafından kullanılması planlanmıştı. Hocamızla kuruluş çalışmalarını gerçekleştirdiğimiz merkezin açılışını da nisan ayında yapmayı planlamış ve hocamızı davet etmiştik.

"Sağlık durumu elverirse" katılmak istediğini belirtmişti, ama ömrü vefa etmedi. Tesellimiz bizden istemiş olduğu, planladığı çalışmaları hayatta iken gerçekleştirmiş olmamız. Çok önem verdiği adını taşıyan Göç Araştırmaları Merkezi'nin kurulmuş olması ve arşivinin Türkiye'ye getirilmiş olması kendisini çok mutlu etmişti.

GÜÇLÜ BİR AKADEMİK MİRAS BIRAKTI

Kemal Karpat hocamız çalışmalarıyla çok güçlü bir akademik miras bıraktı arkasında. Bu mirastan yerli ve yabancı her kuşaktan araştırmacı yararlandı ve yararlanmaya devam edecek. Hocamızın ilim yolculuğunun hazinesini oluşturan arşivi de İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesinde yeni araştırmalara ilham verecek bir kaynak olarak kullanılacak. Kemal Karpat Göç Araştırmaları Merkezi hocamızın mirasını koruyacak ve yapacağı araştırmalarla hatırasını yaşatacaktır.

PROF. DR. PEYAMİ ÇELİKCAN KİMDİR?

25 Aralık 1961 tarihinde Ankara'da doğdu. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümünden 1986 yılında mezun oldu. 1987 yılında Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1988 yılında YÖK Başkanlığı Yurtdışı Lisansüstü Eğitim Bursu ile Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti ve 1990 yılında İletişim Sanatları alanında University of West Florida'dan yüksek lisans derecesini aldı. 1994 yılında ise 9 Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne ve Görüntü Sanatları programını tamamlayarak sinema-televizyon alanında doktora unvanını kazandı. 1996 yılında doçentlik, 2004 yılında da profesörlük unvanını aldı. Değişik üniversitelerde bölüm başkanı, dekan ve rektör yardımcısı olarak idari görevler üstlenen Çelikcan, son olarak İstanbul Şehir Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanlığı ve Rektör Yardımcılığı görevini yürüttü. Çelikcan, halen İstanbul Şehir Üniversitesi Rektörü.

KEMAL KARPAT YALNIZCA TARİHÇİ DEĞİLDİ[17]

İbrahim Kiras

Dün devlet töreniyle son yolculuğuna uğurladığımız Kemal Karpat'ın ilk okuduğum eseri **"Türk Edebiyatında Sosyal Konular"** isimli çalışmaydı. Galiba 1980'lerin sonunda Cağaloğlu'ndaki kaldırım tezgâhlarından birinde görüp aldığım kitapçık Hoca'nın 1959'da Harvard Üniversitesinde sunduğu bir tebliğin metnini içeriyordu. Türkiye'deki sosyal ve siyasi gelişmeler üzerine bir tebliğ hazırlaması istenen Karpat'ın bunun yerine çağdaş Türk yazarlarının sosyal ve siyasi konuları nasıl ele aldıklarına dair bir sunum yapma talebi önce dirençle karşılaşmıştır. Üniversiteden gelen cevapta **"biz olaya dayanan analiz istiyoruz. Muhayyile gücüyle yazılan yazılara ihtiyacımız yok"** denilmiştir. Demek ki Harvard gibi bir yerde bile edebiyat sosyolojisi pek ciddiye alınmayan bir çalışma alanıymış o tarihlerde. Buna rağmen Karpat'ın ısrar ederek sunduğu tebliğ büyük ilgi uyandırır. **Middle East Journal**'da makale olarak çıkar. Ardından Türkçeye çevrilip kitap olarak yayınlanır. İşte benim Karpat'tan ilk okuduğum kitabın hikâyesi...

Sonradan **Ülkü Tamer**'in anılarını okurken bu kitapla ilgili bir başka hikâyeyle karşılaşacaktım. Meğer kitabı Türkçeye çeviren kişi geçen yıl kaybettiğimiz "***Soğuk Otların Altında"*** şairiymiş. Ne var ki kitapta adının çevirmen olarak yazılmasını istememiş şairimiz. **"Yazan Kemal Karpat, Çeviren Ülkü Tamer diye bir ibare tuhaf duracaktı. Bir Türk'ün eserini bir Türk'ün çevirmiş olması garip karşılanacaktı"** diye açıklıyordu **"Yaşamak Hatırlamaktır"** başlığıyla yayımladığı anılarında bu tutumunun gerekçesini. Ama belki de kitabın içeriğinde şairimizi rahatsız eden bazı görüşler veya ifadeler olması da başka bir gerekçe olabilir tabii.

***

Gerçekten de edebiyatçı gözüyle bakıldığında Karpat'ın bazı hususlarda söylediklerinden ve konuları adeta üstünkörü ve ceffelkalem ele alışından rahatsız olmak anlaşılır bir durum. Zira Karpat detayları pek önemsemeden genel tabloyu analiz etme peşindedir. Mehmet Akif'in şiirleri hakkında söyledikleri aslında Akif'ten ziyade Yahya Kemal'in şiiri için geçerli hükümler mesela. Ancak söz gelimi bir edebiyat tarihçisi için affedilmez olan bu gibi kusurlar Türk edebiyatında işlenen konuları sosyal bilimci gözüyle ve kişilere değil anlayışlara bağlı olarak değerlendiren bir bilim adamı için hoş görülebilir şeyler. Çünkü burada önemli olan tek tek yazarların ne söylediklerinden daha fazla toplumsal gelişmelerin edebiyata nasıl yansıdığını veya edebiyatın toplumsal gelişmelerin seyrini ve mahiyetini anlamak açısından nasıl bir kaynak teşkil ettiğini görmek ve buradan birtakım açıklayıcı sonuçlar çıkarabilmek.

Keza değerli bilginimizin bazı aktüel siyasi hadiseler konusunda da zaman zaman savruk ve hatta düpedüz yanlış sayılabilecek ifadeler kullandığı bir gerçek. Burada da yapılan değerlendirmelere veya analizlere kişiler ve gruplar açısından değil ele alınan sosyal eğilimler ve anlayışlar bakımından odaklanmakta fayda var.

[17] İbrahim Kiras, ibrahimkiras@karar.com, https://www.karar.com/yazarlar/ibrahim-kiras/kemal-karpat-yalnizca-tarihci-degildi-9380

Ama zaten Kemal Karpat'ın özelliği toplumsal konulara daima üst bir noktadan, yani kuşbakışı bakması, bakabilmesi. Bu özellik eserlerinin hem avantajı hem de kusuru. Ele aldığı konulara tek bir disiplin açısından değil, aynı anda hem tarihçi hem de sosyolog ve siyaset bilimci gözüyle bakmasıyla açıklanabilecek bir özellik sanırım bu. Zira **"İslam'ın Siyasallaşması"** müellifinin yalnızca -*kronikçi anlamında*- tarihçi olmadığını, siyaset bilimci ve özellikle sosyolog kimliğinin ele aldığı konulara yaklaşımında asıl belirleyici olduğunu unutmamak lazım.

Yani toplumsal gelişmeleri tarihsel bir süreç içinde ve tabiri caizse büyük bir fotoğraftaki yeri itibarıyla görmesinden söz ediyorum detayları önemsemeyişi derken… Bir de tabii sosyal bilimcilerin eserlerinde **"iki kere iki dörttür"** şeklinde kesin bilgiler ve hükümler aramamak gerektiğini unutmamak lazım.

***

Edebiyat sosyolojisinden girdik konuya ama ne yazık ki Karpat Hoca bu sahadaki çalışmalarını pek derinleştirmedi. Sosyal tarih araştırmalarına ve zihniyet değişimlerinin siyasi dönüşümlere etkisi hakkındaki çalışmalarına daha fazla vakit ayırdı. Bunların dışında, kendisi de Dobruca'dan Türkiye'ye göç etmiş bir Kırım Tatarı olan Karpat'ın son dönem Osmanlı tarihindeki göç hareketleri üzerine yaptığı çalışmalar tam anlamıyla eşsizdir. **"Osmanlı nüfusu"** araştırmaları da göç çalışmaları gibi -*adlandırma yanlış olmazsa*- **"tarih sosyolojisi"** örnekleridir. Her iki konu hakkındaki en önemli akademik kaynaklar Karpat'ın çalışmalarıdır.

KEMAL KARPAT VE TÜRKLERİN ÜÇ TARİH[18]

Serkan Yorgancılar

Karpat'ın yaşamında önemli bir kırılma anı olarak değerlendirdiği bir olay vardır. Türkiye'de ve dünyada gençlik hareketlerinin şiddetle iç içe geçmeye başladığı 1967 yılında, Karpat'ın İngilizce olarak beş yıl önce yayınlanmış bir eseri Türkçeye çevrilir. Ancak kitap ne sağcılardan ne de solculardan ilgi görür, hatta özellikle bir kısım solcular tarafından boykot edilir. Kitabın yayıncısı Karpat'a kitaplarını ***"Kimse almıyor"*** diyerek teslim eder. Karpat evin bir odasına yaklaşık 3 bin kitabı doldurur. Küçük bir çocuk evindeki bir oda dolusu kitabını görünce "Amca bunların hepsini sen mi yazdın?" diye sorar. Bu kitapları Karpat bir yıl sonra bir işportacıya satarak odasını ancak boşaltabilir.

Stefan Zweig ***"İnsana her yaşında ve hayatın her döneminde seslenebilen yazarların sayısı azdır"*** sözünü yaşama sanatını ve yaşama bilgeliğini öğrendiğini ifade ettiği usta denemeci Montaigne için söylemişti. Biz de belki, birçok değerimiz için böylesine güzel bir cümleyi söyleyebilme şansına sahibiz. Bu cümlenin muhataplarından birisi de 20 Şubat 2019'da 94 yaşında hayatını kaybeden Kemal Karpat'tır. Zor ve çalkantılarla dolu bir yaşam, bilim ve düşüncenin peşinde koşmakla geçmiş bir ömür... Hayatı, bilgiyi dinmek bilmeyen bir arayışla geçmiş.

Bir bilim adamımız, düşünürümüz, mütefekkirimiz ya da fikir ve ruh dünyamızda güzel eserler vermiş önemli bir değerimizi kaybettiğimizde yaptığımız ve muhtemelen de bundan sonra da yapmaya devam edeceğimiz en büyük yanlış, ona nasıl bakmamız veya onu nasıl bir yere konumlandırmamız konusunda yaşanmakta. Ya aşırı yüceltici cümleler kuruyoruz ardından ya da aşırı eleştirel. Oysa aslolan, kaybedilmiş bir değeri ne göklere çıkarmaktır ne de yerin dibine geçirmek. Yapmamız gereken, o değeri anlamlı kılan her ne ise, bir sanatçı ise sanatını, bir bilim adamıysa yöntemini, bir gönül adamıysa güzelliğini yeniden nasıl inşa ve ikmal edeceğimiz ile ilgili olmalıdır. Yaşarken kıymeti bilinmedi türünden cümleler serdedecek değilim çünkü hem devletimiz Karpat'ın şahsına karşı hem de milletimiz Karpat'ın eserlerine karşı her zaman dikkate değer bir ilgi göstermiştir.

MİLLETİMİ KEŞFETMEK İÇİN...

Yaşamı boyunca çok önemli başarılara imza atmış, ciddi ödüller kazanmış bir isim olan Karpat, 2009 TBMM yılın ödülünü alırken "***Bugün hayatımın en büyük onurunu yaşıyorum"*** diyordu. Onun için TBMM'den bir ödül almak diğer bilimsel ödüllerden çok daha farklı bir anlama sahipti. Çünkü o TBMM'yi milletin özü, sözü ve temsilcisi olarak görüyordu. Yaşamı boyunca iyi bir bilim adamı olmak için çabaladı ve bu payeye de erişti. Kendisine her zaman sorulan ilk soru neden tarihçi olmak istemesiydi. O da her zaman bu soruya ***"Milletimi ve insanımı keşfetmek ve onun bilinmeyen yönlerini anlamak***" en büyük amacımdı demekteydi. İdeolojisinin ***"insan sevgisi"*** olduğunu ve bütün işlerinde de sevginin başlangıç noktası oluşturduğunu ifade ediyordu.

[18] Serkan Yorgancılar, @SerkanYorganclr, https://www.star.com.tr/acik-gorus/kemal-karpat-ve-turklerin-uc-tarihi-haber-1436625/

Karpat'ın din-devlet ilişkileri konusunda gerilimli noktalara temas eden görüşlerinde kendi muadillerine göre bir ılımlılık muhakkak var. Dini toplumsal yapıyı inşa eden bir kültür olarak görür. Modern devletin en önemli unsurlarından birinin laiklik olduğunun altını birçok farklı yazısında ve konuşmasında çizmiş ve insanların laik veya ateist olsalar da dini bir kültüre yaslanmakta olduklarını öne sürmüştür. Bu görüşünü desteklemek için de yıllarca içinde yaşadığı ama bir parçası olmamak için canhıraş uğraştığı Amerikan toplumunun Pazar günleri yerine getirmekte oldukları kilise ayinlerini örnek verir. Aynı şekilde Osmanlı devlet yapısının da hoşgörü ve liberalizme dayanan bir yanı olduğunu söyler. Karpat'a göre Osmanlı, modern dönemlerde, geçmiş başarılarını sürdürememiştir. Devletin yıkılmasında ve kendisine savaş açan Batılılara karşı direnememesinde yatan en büyük neden budur.

ORTA SINIF MESELESİ

Aslında Kemal Karpat'ın tarihçiliği ve tarihi yorumlama biçimi son derece teorik temellere dayanıyor olsa da gündelik olaylara yaklaşımında sıradan bir Türk insanı görmekteyiz. Böylesine bir sıradanlık, tarihçinin büyüklüğünden, düşüncelerin sistematikliğinden, yöntem bilgisinin düzenliliğinden hiçbir şey kaybettirmeyeceği gibi çoğu zaman bilim adamları için gereklidir. Ülkemizin toplumsal yapısına baktığımızda her ne kadar yıllar içerisinde çok hızlı ve sürekli değişim ve dönüşümler yaşanıyor olsa da Karpat, bu sıradan bakış gözlüğünü takarak gündemi yorumladığında son derece olumlu göstergelere vurgu yapmıştır. Ona göre Türk toplum yapısının geniş kitlesi orta sınıftan oluşmaktadır. Orta sınıf kavramı Karpat'ın tarihi yorumlamasında anahtar bir kavramdır. Nasıl Şerif Mardin'de merkez-çevre kavramları anahtar bir kavramsa Karpat'ta Osmanlı-Türk toplumundaki değişim ve dönüşümleri hep orta sınıf üzerinden yorumlamıştır. Kimileri Karpat'ın orta sınıfa yapmış olduğu vurguyu fazlaca abartılı bulmuş olsa da eserleri bütüncül olarak değerlendirildiğinde orta sınıf vurgusunun sorun yaratmayacak bir vurgu olduğu açıkça görülecektir. Bununla birlikte günümüzde hala etkileri bir biçimde devam etmekte olan bir ayrımı Karpat'ın da yapmış olduğunu görüyoruz. Aileler ikiye ayrılır, biri devleti temsil eden aileler, diğeri ise halkı temsil eden aileler. Orta sınıfı bu ikili aile ayrımı ile birlikte düşündüğümüzde günümüzde orta sınıfı en çok değiştiren unsurun kentleşme olduğunu da görürüz.

Kentleşme son 50 yılda inanılmaz bir biçimde gelişmiş bugün ise kent sınırlarının yasalarla değiştirilmiş olmasından dolayı kentli nüfus olarak kabul edilen insan sayısı olmadık biçimde kabarmıştır. Karpat, orta sınıfın kentleşme aracılığıyla bir dönüşüm geçirdiğini, orta sınıfın başka nedenlerden dolayı da değişim geçirdiğini ancak en esaslı değişimin kentlilikte olduğunun altını ısrarla çizmektedir.

Plansız ve aşırı kentleşme yüzünden, modern dönemlerin insanlar için yarattığı kentleşme, devasa toplanma ve yaşama merkezlerini andırmaya başlamıştır. Bu toplanma ve yaşama merkezleri insanı geleneksel bağlarından koparmakla kalmamış henüz koparmış olduğu bağların yerine tatmin edici yeni şeyler koymayı da başaramamıştır. Geleceğin dünyasında, bu gelecek hangi zaman dilimlerini kapsar ise yorum ona göre şekillenecek olsa da, kentleşme ve orta sınıf olguları yepyeni boyutlar kazanacaktır. Kentsel yaşamla ilgili yeni sorunlar ne kadar hızlı gelişirse aynı hızla çözüm önerileri de gelişmektedir.

Osmanlı'nın Türkçülük politikalarına İttihat ve Terakki ile başlamadığını, tarihsel bir zorunluluk olarak milliyetçilik olgusu ile daha erken dönemlerde tanıştığını vurgulayan Karpat'a göre Balkan savaşlarının yaşandığı dönemde, gayrimüslimler Osmanlı'ya bakarak ***"Ne kadar geri kalmışlar, milliyetçi değiller"*** dediklerini nakletmektedir. Yani dönemin zihniyet dünyasında milliyetçilik bir ilerleme göstergesi olarak değerlendirilmekteydi. Milli bir kimliğe dayanmayan devletlerin köksüz oldukları düşüncesi hâkimdi ve bu devletlerin kısa süre içerisinde yıkılacaklarına dair olan inanç tamdı.

Kemal Karpat'ın en hacimli ve aynı zamanda da en önemli eserlerinden birisi olarak İslam'ın Siyasallaşması (The Politicization of İslam) adlı eseri gösterilebilir. Kitap, Osmanlı'nın son devirlerinde kimlik, devlet, toplum ve yeniden yapılanma kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır. Yeniden yapılanmayı modernleşme olarak değerlendiren Karpat bu yüzden yeniden yapılanmanın en güçlü olduğu iki dönemi yani Abdülhamit ve İttihat ve Terakki dönemini ele alır. Bu dönemde başlayan yeniden yapılanmayı da Cumhuriyet dönemiyle sonlandırır.

Türkiye'yi Osmanlı'nın bir devamı olarak görmesi, II. Abdülhamit'in reformlarını Cumhuriyeti hazırlayan en önemli unsurlar arasında kabul etmesi önemli noktalardır. Bu iki sav, aslında Türkiye'yi bir yerlere doğru çekme telaşı içerisinde bulunan, birbirinden farklı istikametlere yönelmişlere karşı verilmiş bir cevaptı. Karpat, her iki farklılık iddiası taşıyan gruba da ikinizin söyledikleri de gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır demekteydi. Birincisi modernleşme ve Batılılaşma yanlıları bütün Osmanlı geleneğini ve mirasını reddediyor, genç Cumhuriyetin bütün kurucu kodlarının Batı'dan alınması gerektiğini düşünüyorlardı. Cumhuriyet kurulduktan sonra yazılan tarihte bu söylem üzerinden inşa edilerek Osmanlı'nın Türkiye Cumhuriyetini hiçbir biçimde etkilemediğini iddia ediyordu. Karpat birinci cümlesinde bu görüşü reddederek Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti arasında bir süreklilik olduğunu savunuyordu. Bir diğer görüş ise II. Abdülhamit Han'ı aşırı öven ve yaptıklarının sadece bir kısmı üzerinden onu son derece katı bir İslamcı dünya görüşünün savunucusu olarak ilan edenlere yönelikti. Büyük bir ezberi bozarak, muhafazakâr muhayyilede ikame edilen Batılılaşmanın öncü kuşağı II. Mahmut, Tanzimatçılar veya Islahatçılar söylemi yerine II. Abdülhamit'i bunların yerine koyuyordu.

Ona göre II. Abdülhamit'i büyük yapan, İngilizler Mısır'ı, Fransızlar Tunus'u aldıktan sonra siyasetini değiştirmesiydi. Çünkü Sultan Abdülhamit Han işgaller karşısında son derece dinamik bir söylem belirledi. Bu söylemle de dini bir cemaat görünümünde olan Müslüman toplum siyasi bir millet haline dönüştü. Buradaki asıl amaç devleti değil toplumu içeriden birbirlerine sıkı bağlarla bağlayarak güçlendirmekti. Bunun için de akıllıca bir politika ile Pan-İslamizm söylemi yanında yer aldı. Kırım'dan, Kafkasya'dan ve Osmanlı-Rus Harbi sonrası Balkanlar'dan da gelen büyük göç dalgası sonrasında Anadolu'da Türk nüfusu büyük oranda arttı. Abdülhamit, askeri ve ekonomik gücün son derece kötü olduğu böyle bir siyasal iklimde Fransa ve İngiltere gibi dönemin emperyalist işgalcilerini Hilafet meselesi ile tehdit etti. Hilafeti ve İslamcılığı Batılıların işgalleri karşısında politik bir araç olarak öne sürdü. Karpat'a göre Abdülhamit'in bu politikası son derece zekice planlanmıştı çünkü Sultan işgalcilere, siz topraklarımı işgal

etmeye devam ederseniz ben de hilafetle tüm Müslüman dünyasını karşınıza dikerim demek istiyordu.

HAYATINDAKİ KIRILMA ANI

Batılı güçler tam da böylesi bir direniş karşısında Abdülhamit'i hemen Kızıl Sultan ilan etti. Maalesef bu lakabın da hemen alıcıları türeyiverdi ülkemizde. Oysa Karpat'ın da dediği gibi biz Türklerin üç çeşit tarihi vardır. Bir resmi tarih, iki Avrupalıların yazdığı tarih, bir diğeri ise halkın zihninde kalmış, nesilden nesile aktarılan tarih. Karpat açık bir biçimde ilk ikisini şüpheli bulur ve Abdülhamit'e karşı yapılan bu çirkin yakıştırmanın Batılı tarih yazımındaki bir iftira olduğunu belirtir.

Karpat, Ak Parti iktidarı döneminde Türkiye'nin çok hızlı bir değişim geçirdiğini de söylemektedir. Bu değişimden ümitvar olan Karpat yeni toplumsal yapıyı da Modern Türk Toplumu olarak isimlendirir. Bu isimlendirme de geçen modernlik ne hikmetse her iki cenahı da fazlasıyla rahatsız etmiştir. Bir grup modern kavramını Batılı bir anlam içeriğine sahip olduğu için şiddetle reddetme eğilimi taşır. Diğer grup ise modern kavramına sahip çıkar, bu kavramın kendileri dışında kullanılmasından rahatsız olur... Kemal Karpat her iki grubun düşüncelerini de yok sayarcasına böyle bir isimlendirme ile bence isabet etmiştir.

Karpat'ın yaşamında önemli bir kırılma anı olarak değerlendirdiği, bir olay vardır. Türkiye'de ve dünyada gençlik hareketlerinin şiddetle iç içe geçmeye başladığı 1967 yılında, Karpat'ın İngilizce olarak beş yıl önce yayınlanmış bir eseri Türkçeye çevrilir. Ancak kitap ne sağcılardan ne de solculardan ilgi görür, hatta özellikle bir kısım solcular tarafından boykot edilir. Kitabın yayıncısı Karpat'a kitaplarını ***"Kimse almıyor"*** diyerek teslim eder. Karpat evin bir odasına yaklaşık 3 bin kitabı doldurur. Küçük bir çocuk evindeki bir oda dolusu kitabını ***görünce "Amca bunların hepsini sen mi yazdın?"*** diye sorar. Bu kitapları Karpat bir yıl sonra bir işportacıya satarak odasını ancak boşaltabilir…

Demek ki usulsüz, yöntemsiz, yorumlamacı yaklaşımlardan uzak, farklı bakış açılarına sahip olmayan dogmatizmle ne yeni Karpatlar ne de yeni Mardinler çıkar. Medeniyet inşası için ilk ve öncelikli olan bağımsız entelektüellerdir.

KEMAL KARPAT: CHASING THE HISTORICAL ROOTS OF TURKISH DEMOCRACY[19]

Hakan Arslanbenzer

Beginning in 1957, Karpat worked as a professor of history for various American and Turkish universities, including NY University, Wisconsin, Johns Hopkins, Princeton, METU in Ankara, Robert College and Şehir University in Istanbul.

Turkish historian Kemal Karpat, who passed away last week, succeeded in showing the historical roots of Turkish democracy, challenging the old school Western fuss about so-called 'Oriental Despotism'

Many Turkish scholars studying and teaching social sciences in the West, especially in English speaking countries, have complained about the Western prejudice against them as scholars coming from a country not of the West, which considers itself superior to the East. Turkish expat scholars have often blamed the West for placing them in a special category depending on their ethnic and religious background.

Kemal Karpat, a prominent Turkish historian, who was also a naturalized U.S. citizen, not only shared the aforementioned complaint but added some edgy comments as well. In an interview published in the "Contemporary Authors New Revision Series" in 2009, Karpat said: ***"In the eyes of the Western people, I belonged to a different world, which had been condemned in advance as uncreative and even inferior. I discovered to my great chagrin that my beloved writers - with whom I became emotionally identified and to whom I owed much for my development as a sensitive, socially and politically alert human being - were used as symbols of Western superiority rather than the common heritage of all mankind. Thus, [Charles] Dickens appeared as an Englishman who could see the social evils in his society as no others, especially non-Westerners, could. [Honoré de] Balzac and [Victor] Hugo became the symbols of French uniqueness, while [Leo] Tolstoy was the symbol of Russian genius and messianism."***

"I, the Turk," he added, ***"appeared as the bete noire of history, on which all the 'civilized' nations discharged their prejudice. My Muslim culture was depicted as stemming from a non-revealed religion (Islam), while the West drew the essence of its culture from a revealed, and by implication divine and superior, source."***

Karpat told the Contemporary Authors Series that he read all this first with interest and amusement and then with growing indignation. Then he compared the masterpieces of the East and the West, concluding that there were no intrinsic superior or inferior characteristics in the East or the West, but everything that happened in history resulted from objective conditions. He thought that the inherent superiority idea of the West was produced to justify colonialism.

---

[19] Hakan Arslanbenzer, https://www.dailysabah.com/portrait/2019/03/01/kemal-karpat-chasing-the-historical-roots-of-turkish-democracy

Though originally educated in law, on discovering the Western prejudices, Karpat decided to become a historian and research the history of his country. Indeed, he succeeded to show the historical roots of Turkish democracy, which remains a challenge against the old school Western fuss about so-called ***"Oriental despotism."***

THE LIFE OF AN EMIGRANT

Kemal Haşim Karpat was born on Feb. 15, 1925, in a village of Dobruja, Romania, to a Crimean Tartar family, who had previously migrated from Crimea to Dobruja. Karpat's father Haşim was a merchant and a local imam, while his mother Zübeyde was a housewife. His father died when Karpat was 15 years old. He was asked by his fellow villagers to replace his father as imam, since there was no one with a proper education in the village to lead religious events like birth, marriage and death.

Karpat believed that the social environment in his childhood had a great impact on his career since he was born to a multi-ethnic and multi-religious section of society, which was previously under Ottoman rule. According to his own recall, the demographic colors of his homeland helped him realize the social tolerance in the old Ottoman territories.

Though Karpat enrolled at the Medgidia Teachers' School, he migrated to Istanbul after his father's death. He graduated from Haydarpaşa High School. He received his Bachelor of Law from Istanbul University in 1948.

SCHOLAR

After graduating from the university in Istanbul, Karpat moved to the United States and received a Master's Degree in political science from the University of Washington in Seattle in 1950. He worked as a staff member of the social research department of the United Nations Secretariat in 1952-53. After that, he served in the Turkish military for two years. Karpat received his PhD degree from New York University in 1957 and began to work as an assistant professor for Montana State University.

Beginning in 1957, Karpat worked as a professor of history for various American and Turkish universities, including New York University, University of Wisconsin, Johns Hopkins University, Princeton University, Middle Eastern Technical University in Ankara and Robert College and Şehir University in Istanbul.

Karpat chaired or contributed as a member to several boards, including the Institute of Mediterranean Affairs, the Institute of Turkish Studies, the National Endowment for the Humanities, the International Political Science Association, the Middle East Studies Association of North America, the American Historical Association, the American Oriental Society, the Bulgarian Studies Association, the Romanian Association, the Turkish-American Society, the Turkish History Institute, etc.

Karpat was among the editors of periodicals such as the International Journal of Turkish Studies, the Central Asian Survey and the Journal of Muslim Minority Affairs.

He also received grants and awards from various institutions, including the Rockefeller Foundation, Harvard University, the state of Wisconsin, Romania (the Medal of

Independence), the Turkish Grand National Assembly (Honor Prize in 2009), the Turkish Presidential Culture and the Art Grand Award (2016) and many others.

LEGACY

Kemal Karpat died on Feb. 21, 2019, in Madison, Wisconsin. His body was brought to Turkey and buried in the graveyard at Fatih Mosque after a ceremony at Istanbul University with the participation of President Recep Tayyip Erdoğan.

As a historian, Karpat wrote and published in both English and Turkish. His main topic was the social and political change of the Ottomans and modern Turkey with an underlying consideration of society rather than the state.

Karpat examined Ottoman history with a brand-new approach rather than the previous biased methods. He wished to tell the history of the real Ottoman society, which was a deeply rooted society and had great effects on European and world history, against the classical Western narrative, which depicted the Ottomans as an inferior and backward society.

One of his masterpieces is "Ottoman Society, 1830-1914," published in 1985, which offers many insights into the changes the ethno-religious mix of late Ottoman society experienced. His main argument considering the nation-building process of the modern Turkish state in light of migration and population movements has been cited ever since. He thinks that the Turkish-Muslim migrations in the second half of the 19th century created a new mixture of Muslim Ottoman communities, which would become the melting pot of a new political organization, the nation-state, for the Muslim Ottomans. Balkan Muslims melted into each other with a new identity, in which "Muslim" and "Turk" were synonymous and survived.

Karpat's second strategic thesis is about the emergence of Turkish democracy. Paying credit to outer effects, Karpat suggests that the essence of Turkish democracy is in the multi-ethnic and multi-religious life of Ottoman society. Turks customized the outer effects, he wrote, because they didn't merely imitate others but chose what to adopt from other societies; thus, these acquisitions have evolved into the shape of Turkish culture, politics, history and identity. Karpat thinks that the easy and fast customization of democracy in Turkish political life depends on various political, social, economic and cultural reasons lying in the last three centuries of Ottoman history.

PROF. DR. KEMAL KARPAT ANILDI

Şehir Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Mehmet Genç: ***"Türk milletini onun kadar benimsemiş çok az insan tanıdım. Türkiye'nin meselelerini kendi şahsi davası gibi heyecanla takip eden bir insandı. Hakikat sevgisi, Türk sevgisinden hiç geri kalmazdı."***

İSTANBUL (AA) - Şehir Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Mehmet Genç, Prof. Dr. Kemal Karpat'ın Türkiye'nin meselelerini kendi şahsi davası gibi heyecanla takip eden bir insan olduğu belirterek, ***"Türk milletini onun kadar benimsemiş çok az insan tanıdım. Hakikat sevgisi, Türk sevgisinden hiç geri kalmazdı."*** dedi.

İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından geçtiğimiz günlerde vefat eden Prof. Dr. Kemal Karpat için anma toplantısı gerçekleştirdi.

Topkapı Sarayı konferans salonunda gerçekleştirilen ve Marmara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Erol Özvar'ın oturum başkanlığını yaptığı programa konuşmacı olarak İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mahmut Ak, Şehir Üniversitesi Öğretim Görevlisi Mehmet Genç, Şehir Üniversitesi Rektör Yardımcısı Coşkun Çakır ve Şehir Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Alim Arlı katıldı.

Programın açılış konuşmasını yapan İl Kültür ve Turizm Müdürü Coşkun Yılmaz, Kemal Karpat'la 1990'lı yılların başında tanışıp söyleşi gerçekleştirdiğini ifade ederek, çok değerli bir ilim insanını kaybetmekten dolayı üzgün olduğunu belirtti.

Karpat'ı ***"Bu millete ait her şeyi seven adam"*** olarak niteleyen Yılmaz, ***"Bu topraklara bağlılık ve aslında sadece üzerinde yaşadığımız sınırları belli coğrafyayı değil bütün kültür coğrafyasını derinlemesine hissetmek Kemal Karpat'ta canlı olarak gördüğümüz, hepimizin de sahip olması gereken değerlerden birisidir."*** diye konuştu.

Yılmaz, Karpat'ın da Halil İnalcık, Şerif Mardin, Fuat Sezgin, Semavi Eyice gibi isimlerle Cumhurbaşkanlığı düzeyinde ilgi ve alaka gördüğünü dile getirerek, cenazesiyle de yakından ilgilenilerek Fatih Camisi haziresinde toprağa verildiğini kaydetti.

İLK SOYADI HACIÖMER

İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ak, Karpat'ın 14 Aralık 1943 yılında İstanbul Üniversitesi'ne kayıt olduğu zaman doldurduğu belgeyi göstererek buradaki bilgileri katılımcılarla paylaştı.

Ak, belgeye göre Karpat'ın soyadını önce Hacıömer olarak yazdığını sonra çizerek Karpat olarak değiştirdiğini aktardı.

Şehir Üniversitesi Öğretim Görevlisi Genç ise Kemal Karpat'ın Türk tarihçiliğinin çok az sayıdaki önemli isimlerinden olduğunu söyledi.

Karpat'ın kişisel olarak tevazu sahibi ve müsamahalı bir insan olduğunu bildiren Genç, ***"Türk milletini onun kadar benimsemiş çok az insan tanıdım. Türkiye'nin meselelerini kendi şahsi davası gibi heyecanla takip eden bir insandı. Hakikat sevgisi, Türk sevgisinden hiç geri kalmazdı. Türklüğü seviyor diye kusurlarını da savunan bir insan değildi. En basit Ermeni meselesindeki tutumu bize hakikati de kendi milleti kadar sevdiğini gösteriyor."*** şeklinde konuştu.

Şehir Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Çakır da Karpat'ın ilerleyen yaşına rağmen büyük bir ilim ve araştırma heyecanı ile çalıştığını belirterek, bu heyecanın doktorasını yeni bitirmiş akademisyenlerde bile görülmediğini söyledi.

Çakır, ***"entelektüel göçebe"*** olarak nitelediği Karpat'ın bütün akademik çalışmalarında kimlik ve ideoloji kavramları üzerinden özetlenebileceğini ifade ederek, ***"Osmanlı'yı, Cumhuriyeti konuşurken, Balkanları yazarken hep bir kimlik üzerinde durur. Bu kimlik Türk kimliği. Fakat hemen arkasından Türk kimliğinin kati surette etnik bir kimlik olmadığını yani içinde Arabını, Kürdünü, Lazını, Çerkesini vs. toplayan bir Türk kimliği olduğunu söyler. Bu bana Tazminat sonrasında ortaya çıkan Osmanlıcılık yaklaşımını biraz hatırlatır. Kendisi bu Türklüğü çok kuşatıcı, kapsayıcı, bir araya getirici bir kimlik olarak ortaya çıkarıyor. Karpat kimlik noktasında Türke vurgu yaparken ideoloji noktasında ise İslam'a -'hatta buna İslamcılık deyin' diyor- vurgu yapıyor."*** değerlendirmesini yaptı.

Şehir Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Arlı ise Karpat'ın, Türk Demokrasi Tarihi kitabının uzun yıllardır aşılamadığını ifade ederek Arlı, şunları kaydetti:

"1960'lı yıllarda Orta Doğu'daki değişim üzerine yazdığı kitabı çok geniş kapsamlı bir alan araştırmasıdır. Bütün Orta Doğu ülkelerini gezerek bürokratlar, devlet elitleri, parti liderleri, farklı toplum kesimlerinin önderleriyle yapılmış derinlemesine görüşmelere ve literatüre dayalı olarak yazılmış bir kitaptır. Kemal Karpat aslında ilk önce arşive yani birinci kaynaklara dayalı olarak araştırma yapan bir insan fakat disiplinler arası eğitimi dolayısıyla sosyal bilim metotlarını da çok seven bir insan. 1970'li yıllarda yazdığı The Gecekondu eserinde de sahaya olan ilgisini görüyoruz."

KEMAL KARPAT'TAN ABDÜLHAMİT'E, UZUNCA BİR TARİH SOHBETİ[20]

Halil-Berktay

Eski Taraf gazetesinden birlikte ayrıldığımız, halen Karar'da yazan ve makaleleri Serbestiyet'te de yayınlanmaya devam eden Yıldıray Oğur, 22 Şubat Cuma akşamı TV5'teki Medya Analiz programına dâvet etti. Kemal Karpat'ın ölümünden yola çıkarak, bir buçuk saat tarih konuştuk. Son beş dakikada, başka bir konuya geçecek gibi olduk, ama zaman yetmedi. Bant çözümünün orasını attım. Kalanını, bazı küçük ek ve düzeltmelerle birlikte, aşağıda sunuyorum.

Hocam, siz şu anda İbn Haldun Üniversitesi'ndesiniz.

Evet. İki yıl önce Sabancı Üniversitesi'nden *emeritus* oldum. 2017 başlarında İbn Haldun Üniversitesi'nden bir teklif geldi. O zamandan beri İHÜ'deyim.

Oradaki Tarih Bölümü'nü kurdunuz galiba, değil mi?

Kurmadım, vardı Tarih Bölümü. Tarih Bölümü'ne alınmış bazı arkadaşlar vardı. Tarih Bölümü başkanı oldum. Diyelim ki, inşa etmeye devam ediyorum.

Sabancı'da 20 yıl çalıştınız. Nasıl şimdi, yeni kurulan bir üniversitede olmak? Oradan başlayalım isterseniz.

Çok güzel. Sabancı da yeni kurulan bir üniversiteydi. Kendimi çok şanslı sayıyorum. Bir üniversitenin sıfırdan (ya da sıfıra çok yakın bir noktadan) kuruluşunda yer almak ve etkili bir rol oynamak, birtakım tasavvurlarınızı, konseptlerinizi hayata geçirmeye çalışmak, aslında çok ender bulunan bir şans. Öğretim üyelerinin, bilim insanlarının yüzde 99'u yaşamaz bu şansı. Bana iki kere nasip oldu diyelim. Bir, 1998'den itibaren Sabancı Üniversitesi ile; ikinci olarak da şimdi İbn Haldun Üniversitesi ile. Sevdiğim bir iş, kurmak, inşa etmek -- ya da kurmaya, inşa etmeye, taş taş üstüne koymaya katılmak, taraf olmak. Bazı insanlar irkilebilir, zaman kaybı olarak görebilir, ben kendi araştırmamı yapmayı tercih ederim diyebilir. Benim hoşuma gidiyor.

Programa hazırlanırken bir kayıp yaşadık, Profesör Kemal Karpat hayatını kaybetti, 94 yaşında. Wisconsin Üniversitesi'nde hâlâ çalışıyordu. Siz Kemal Karpat'la tanışıyordunuz tabii?

Nasıl tanıştığımızdan başlayayım. Uzun süre şahsen tanışmıyorduk; derken beni galiba 1990'larda, Wisconsin Üniversitesi'nin Madison'daki ana kampüsünde düzenlediği bir sempozyuma dâvet etti; öyle tanıştık. Madison, Amerika'nın orta-batısının ortasında, uçsuz bucaksız düzlüklerin göbeğinde bir yer. Üniversitenin misafirhanesinde kalıyordum. Çok iyi hatırlıyorum; sabah kahvaltısına indim, o sırada önemli bir Avrupa atletizm şampiyonası vardı; ben de atletizmi izlemeye meraklıydım; bir gazete arıyorum ki haber alayım bir şekilde...

---

[20] yazarlar@serbestiyet.com, @HalilBerktay, Yıldıray Oğur, https://twitter.com/yildarado, http://www.serbestiyet.com/yazarlar/halil-berktay/kemal-karpattan-abdulhamite-uzunca-bir-tarih-sohbeti-848599

Yazıyordunuz da eskiden; çok güzel olimpiyat yazıları yazıyordunuz…

Yazdım bir ara... Fakat işte o zaman, indim kahvaltı etmek için kafeteryaya; bırakın Avrupa gazetelerini, Amerika'nın batı veya doğu kıyısının, *Los Angeles Times* veya *New York Times* gibi gazeteleri dahi yoktu. Özetle, süt ve peynir fiyatları dışında hiçbir şey bulmak mümkün değildi.

Her neyse. Buna rağmen göl kıyısında çok güzel bir kampüstü. Orada Kemal Hoca hoş bir şey yaptı; geldi beni aldı, arabasıyla çıkardı ve Wisconsin eyaletinin kırsalında, Madison civarındaki o uçsuz bucaksız ovalarda, tarlaların arasında galiba üç saat gezdirdi ve sürekli konuştu, sürekli hayatını anlattı. Bu önemli bir şey, çünkü zannediyorum bana kendisini hatırlanmak istediği gibi, ya da tanınmak ve bilinmek istediği gibi, özellikle benim gibi tarihçilik alanında radikal fikirleri olan, kendisine göre çok genç bir insan tarafından tanınmak ve hatırlanmak istediği gibi anlattı. Önemli ölçüde de gerçeğe yakın bir şekilde anlattı. Kitapları ve makalelerinde o kadar net olmayan derecede bir liberal ve demokrat olarak anlattı kendini. Uzun uzadıya Romanya'daki çocukluğu, gençliği üzerinde durdu. Türkiye'ye İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ne kadar demokrat fikirlerle gelmiş olduğunu anlattı. Türkiye'den duyduğu rahatsızlığı anlattı. Tek Parti döneminin sonlarına geliniyor o sırada. Türkiye'deki atmosferden duyduğu rahatsızlığı; sonraki gelişlerinde de Türkiye'de aradığı demokrasiyi ve fikir özgürlüğünü, bilim özgürlüğünü, akademik özgürlüğü bulamadığını anlattı.

Hâtıralarında da zaten Türkiye'de barınamadığını anlatıyor aslında.

Evet, anlatıyor, imâ ve ihsas ediyor. Çok kuvvetli ihsaslar söz konusu. Yeri gelmişken şunu belirteyim; Kemal Karpat'ın ölümünün ardından, 1970'te Wisconsin Üniversitesi'nde Turkish Studies (Türkiye Çalışmaları) Merkezi'ni kurmuş, şu kadar kitap ve makale yazmış, Türkiye'nin çıkardığı önemli bir tarihçi, deyim yerindeyse bir Türk büyüğü olarak anıyoruz. Ama aslında Türkiye'nin Kemal Karpat'ın yetişmesine ve formasyonuna, konularını sunmak dışında hemen hiçbir katkısı olmadığını düşünüyorum. Bir tarihçi, bir düşünür, bir entellektüel, bir sosyal bilimci olarak Kemal Karpat, esas olarak bir, içinde doğup büyüdüğü Romanya'nın çok-kültürlü entellektüel ortamının bir ürünü -- ki şunu unutmamak lâzım, Romanya bütün Balkanların, en azından kendi özlemleri ve iddiası itibariyle Batı'ya en açık ülkesi bir bakıma. Bükreş, Balkanların Paris'i diye anıldı 19. yüzyıldan beri. Romanyalı olmak, Kemal Karpat için neredeyse çocukluktan Fransızca ve İtalyanca da bilmek anlamına geldi. Ondan sonra da iki, erken bir aşamada gittiği ve meslek hayatının çok büyük kısmını sürdürdüğü Amerika Birleşik Devletleri'nin, elbette Türkiye'ye kıyasla hem daha özgür, daha çoğulcu, daha geçirgen ve aynı zamanda çok daha gelişmiş entellektüel ve akademik ortamının bir ürünü oldu Kemal Karpat. Buna karşılık, Türkiye bir bakıma rahmetli Halil İnalcık gibi, Kemal Karpat'ın da canını acıttı, canını acıtmak suretiyle düşündürdü ve ilham verdi...

Fuat Sezgin de var böyle…

Evet, Fuat Sezgin de… Aklıma ünlü İngiliz-İrlandalı şair William Yeats'in ölümü üzerine W.H Auden'ın yazdığı şiirden çok sevdiğim bir mısra geliyor: *Mad Ireland hurt you into poetry*. İrlanda'nın çılgınlığıdır ki senin canını acıtarak şiire itti. Türkiye de çeşitli biçimlerde bazı büyük insanların canlarını acıtarak onları bilime itti, tarihçiliğe itti, konularını sundu, canlarını yakarak ilham verdi.

Muzaffer Şerif…

Muzaffer Şerif, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, hepsi… Kemal Karpat da. Türkiye'nin Kemal Karpat'ın esas olarak konularını vermiş olduğu çok bariz.

1970'lerdeki gidişi…

1970'teki gidişi. Çok enteresan; burada, ölümünün ardından üzerinde çok durulmayan bir zaman çakışması var; kendisi de anlatıyor zaten, Wisconsin'den mucize kabilinden böyle bir teklif gelmeden önce de, Türkiye'den çıkıp gitmek peşinde. Meselâ 1999'da Tarih Vakfı'nın Tarihçinin Mutfağı dizisinde yaptığı bir konuşmada gayet net söylüyor bunu. Wisconsin'den teklif mektubu geldiğinde, açıp defalarca okuduğunu, âdetâ inanamayarak defalarca okuduğunu anlatıyor.

Tam olarak motivasyonu ne, gitmek istemesinin ardındaki?

Türkiye'nin sıkıcılığından, boğuculuğundan, yeknesaklığından, en fazla da Türkiye'nin kendine has otoritarizm biçimlerinin bilim alanını ısırmasından kurtulmak istiyor.

Üniversitelerin kaynadığı dönem…

Kemal Karpat 1970'te gitti, Halil İnalcık 1972'de gitti. Hiçbir şekilde tesadüf değil. İki yıl arayla. Halil İnalcık da İngilizce yayınlanan *The Sheikh Story as Told by Himself* (Şeyhin Kerameti Kendinden Menkul) başlıklı uzun otobiyografik denemesinde anlatıyor 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarındaki durumu. O sırada Chicago, Harvard, Pennysylvania, hepsi İnalcık'ın peşinde koşuyorlar ve sonunda en iyi teklifi, Harvard'dan da iyi teklifi Chicago yapıyor, ünlü dünya tarihçisi William H. McNeill'in insiyatifiyle. Ve sonuçta Chicago'ya gidiyor. Çok açık söyleyelim, çoğu insan konuşmak istemiyor bu gerçekleri, ama Halil İnalcık'ın "nereye gidebilirim acaba" arayışında da, Amerikan üniversitelerinin çekiciliğinin ötesinde, bir *push factor*, itici bir faktör olarak Türkiye'nin iticiliğinin çok büyük payı var. Çünkü İnalcık da 12 Mart 1971 darbesine giden aşırı politizasyon, aşırı kutuplaşma, aşırı sağ-aşırı sol çatışması ortamından çok rahatsız. Halil Hoca her zaman bilimsel masuniyetine, korunaklılığına çok düşkün oldu. Giderek kendisini bilim yapamaz gibi hissettiğini bana kişisel olarak da anlattıydı rahmetli; zaten o sözünü ettiğim makalesinin satır aralarında da hissediliyor. Çok acı bir şey, Türkiye'nin aşırı politizasyonu ve aşırı kutuplaşması, bugünü mazur göstermek istemiyorum ama, sadece bugün yaşanmıyor. Türkiye âdetâ spazmodik biçimde, zaman içinde aşırı politizasyon ihtilâçlarıyla kıvranıyor. Ve politika sonuçta her şeyi ve her alanı işgal ve istilâ eğilimi gösteriyor. Bilimin, ahlâkın, hukukun, sanatın hiçbir özerkliğini bırakmıyor, çiğneyip geçiyor hepsini.

Bunu talep de ediyor galiba, değil mi? Yani devlet ve siyaset, sanatçılardan, akademiklerden bunu talep de ediyor.

Evet, evet. İttihatçılardan, Jön Türk Devrimi ve Kemalist Devrimden bu yana, Türkiye'de siyasetin "bilimden ne beklenir, bilimin bir ülkeye gerçek yararı nedir; üniversitelerden ne beklenir, üniversitelerin bir ülkeye gerçek yararı nedir" konusunda kafası zerrece net değil. Sürekli kısa vâdeli araçsallaştırmalar peşinde koşuyor.

Abdullah Cevdet'in öyle bir sözü var hocam, "bize hakikat değil, faydalı hakikat gerekir" diye.

Aynen. Osmanlı tarihinin uzak yüzyılları için konuşmayacağım, öyle aşırı genellemelere gitmeyeceğim. Ama özellikle imparatorluğun çöküş sancı ve sarsıntıları içinde, öyle değildiysek bile çok kısa vâdeci, çok faydacı, çok pragmatik, çok ütiliter bir ülke haline gelmişiz. Sürekli bir kriz halindeyiz (diye düşünülüyor); hep âcilen yapılması gereken işler var, bitmek bilmeyen bir beka sorunu var, sürekli yapılması gereken işler var, ***"ne yapalım, Nizam-ı Cedid'i veya Asakir-i Mansure-i Muhammediye'yi kuralım, Arazi Kanunnâmesi ve Vilayet Nizamnamesi'ni çıkaralım, sıkıyönetim ilân edelim, Darülfünun Reformu yapalım..."*** Yani kanunlarla, yönetmeliklerle, kısa vâdeli ithal ve iktibaslarla, şu anın âcil krizine bir çare bulalım.

Geçmişte bir ara Murat Belge *Cumhuriyet*'te yazıyordu; sayfa yapıyordu Hasan Cemal'in *Cumhuriyet*'inde. Kültürümüzün bu tür ilginç unsurları üzerine, kendine özgü mizah duygusuyla eğilmekteydi. Hani şöyle klişe lâflar vardır ya, "soruşturma çok yönlü olarak sürdürülmektedir" ya da "gerekli her türlü önlem alınmaktadır" gibi. Murat Belge de buradan hareketle şöyle bir ifade kullanmıştı: ***"Alimallah bir önlem alırız, görürsünüz!"*** Hiç unutmuyorum. Fakat tam oturuyor yani; bitmek bilmeyen kriz ve âcil durum algıları yüzünden Türkiye'de siyaset, rejim, iktidar alimallah bir önlem alıyor, epey bir süre o tedbirin sonuçlarını yaşıyoruz.

Bunun bir parçası, dediğim gibi, bilime, sanata, entellektüel hayata kısa vâdeli, kestirmeden faydacı bir yaklaşım. Tâ Cumhuriyet'in kuruluşundan beri, şunu diyemedi devlet üniversitelere: "Bir ülkenin yüksek öğrenim ve araştırma kurumlarından beklediği, ancak özerk ve özgür bilim üretimi olabilir. Onun için rahat bırakacağım, özgür bırakacağım, burnumu sokmayacağım; şu veya bu politik amacı dayatmayacağım; şu veya bu politik çizgiye uygunluk empoze etmeyeceğim, kısa vâdede değil, orta ve uzun vâdede bilimin iyi coşkulu, verimli, bereketli gelişmesinden fayda umacağım." Hiçbir zaman diyemediler bunu.

1933 Üniversite Reformu'nda zaten "inkılâba hizmet etmediği için" Darülfünun tasfiyeye uğradı. Açıkça söylendi bu.

Eh, tabii, zaten aklımda o var. Zaten oradan başlıyor. Yeni rejim kendi sûretinde bir üniversite istiyor. Üniversitede daha eski tarz âlimler yok muydu? Olabilir...

Reforma ihtiyaç vardı belki, ama…

Hayır, onu da kabul edemem, bu ifadeyle. Reform derken idari rasyonalizasyonu; fakülte, bölüm ve kürsüler için basit ve sade kuralları; doktoraların, jürilerin, terfilerin vb yalın ve düzgün yönetmeliklere bağlanmasını kastediyorsanız, evet, olabilir. Ama kimin gideceği ve kimin kalacağına iktidar karar veremez, vermemeliydi. Üniversitenin kendisi dışında hiçbir merci karar veremez ve vermemeliydi. Burada normal olan, olayı kendi kuralları içinde olağan akışına bırakmaktır. Yeni kuşaklar yeni konseptlerle, yeni yaklaşımlarla, yeni yeni doktoralar yaparak gelecek; eski kuşaklar da haliyle (insan ömrü sınırlı) emekli olacak; yerlerini yeni paradigmaların taşıyıcısı olan gençler alacak... Buna bırakacaksın ve karışmayacaksın dışardan. Hoyrat müdahalelerle üniversiteye biat ve itaat mesajı vermeyeceksin.

1933'te yapılan masif bir tasfiyedir oysa. Tam anlamıyla bir *purge*'dür, *purgatorio*'dan geçirmektir. Ve durumu sadece şu kurtarmıştır; o sırada tesadüfen Almanya'dan, Nazizm'den kaçan çok sayıda bilim insanının Türkiye'ye sığınması. İşte sadece bu,1933 Darülfünun tasfiyesinin tahribatını yumuşatmış, örtbas ve kamufle etmiştir. Fakat bilime ve üniversiteye araçsal bakış tâ oradan süregeliyor. Sonra (fazla liberal-eleştirel bulduğu Turhan Feyzioğlu ve Aydın Yalçın'ları bakanlık emrine almaya kalkan) Demokrat Parti üniversiteleri kendi doğrultusunda, 27 Mayıs kendi doğrultusunda araçsallaştırmaya çalışıyor. 1971 ve 1980 darbelerinde ise bu sefer üniversitelerde aşırı sol ağır bastı, onu başka tasfiyelerle dengeleyelim deniyor -- ve bu hep dışarıdan yapılıyor, bütün örneklerde.

Tabii burada üniversitelerin kendi kusuru ve günahı çok büyük. Hiçbir zaman üniversitelerin içinden, "bırakın, çekin elinizi, biz ahlâkî bakımdan kendi kendimize bir çekidüzen verelim; bu aşırı politizasyon ve kutuplaşmadan, kendi içimizde rasyonel diyalog ve demokratik normlar ihdası yoluyla kendi kendimize kurtulalım" demiyor, böyle bir insiyatif çıkmıyor. Genel olarak siyasete bağımlılıktan arınmak yerine, kimin ve hangi siyasetin üstün gelip diğerini bertaraf edeceği öne çıkıyor. O kampın partizanlarına karşı bu kampın partizanları galebe çalıyor. Kimse ortak bir ahlâk, ortak bir bilim ve üniversite anlayışıyla meseleyi çözmeye çalışmıyor.

Tarih özellikle, Türkiye'de çok daha fazla güncel siyasetin bir parçası; o yüzden tarihçiler bunun çok daha fazla hedefinde.

Çok. Çok. Çok. İki disiplin, ortaokul-lise düzeyinde iki ders, üniversite düzeyinde iki ana bilim dalı var ki... Tarih ve Edebiyat. Lise düzeyinde Tarih dersleri ve Edebiyat dersleri; üniversite düzeyinde Tarih bölümleri ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri. Bunlar ideolojik ve siyasi bakımdan aşırı hassas disiplinler. Sadece Türkiye'de değil, 19. yüzyıl boyunca Avrupa'da da, ulus-devlet inşası açısından kritik disiplinler olarak görülüyor. Çünkü millet ve ulus-devlet, bir kere dil birliği üzerine kurulmak zorunda diye düşünülüyor. Ortak ve merkezî bir resmî dil olması lâzım; bütün eğitim ve öğretimin, ordunun, devlet dairelerinin, basının, yayın organlarının... sosyalizasyonu hep bu dil üzerinden sağlıyor olması lâzım. İkincisi, tarih, milletin geçmişin derinliklerindeki köklerini bulmak ve anlatılandırmak bakımından; millete ortak bir tarih bahşetmek,

“bak, bu senin tarihindir, buna inan” diyebilmek bakımından çok hassas kabul ediliyor.

Bir de tarih sürekli yeniden yaratılıyor, güncel ihtiyaçlara göre.

Evet, tabii. Şu oluyor Batı üniversitelerinde; 19. yüzyıl sonundan itibaren ve özellikle iki büyük olayın, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı’nın travmatik, katastrofik etkileri sonucu, siyaset pek çok alandan elini çekiyor. Bunda milliyetçiliğin ve emperyalizmin gerek reel, gerek ideolojik düşüşünün büyük payı var. Örneğin 1914’e giderken milliyetçilik bir kitle seferberlik ideolojisi olarak henüz taze, yıpranmamış; herkesi kapsıyor. Yani İngiliz, Alman, Fransız milliyetçilikleri, ülkeleri ve toplumlarını tıpış tıpış topyekûn savaşa götürebiliyor. Fakat Birinci Dünya Savaşı’ndan muazzam darbe alarak çıkıyorlar. Sadece bir siyasal ideoloji olarak milliyetçilik yıpranmak ve aşınmakla kalmıyor; milliyetçi tarih yaklaşımı, öğretisi, müfredatları Birinci Dünya Savaşı’yla bir darbe alıyor ve arkasından İkinci Dünya Savaşı’yla daha da büyük bir darbe alıyor. Yani bizi felâkete ne götürdü? İşte, ilkokuldan başlayan bu milliyetçi tarih anlatıları bizi böyle düşmanlıklara ve felâketlere sürükledi (deniyor). Kültürel ve akademik planda, eğitim planında faturanın bir bölümü milliyetçi tarih öğretimine çıkıyor. Bizim Avrupa demokrasisi dediğimiz şey, esas olarak 1945 sonrasında inşa edildi. Hattâ şöyle de diyebilirim; genel olarak modern demokrasi, 1945 sonrasında Batı Avrupa’da inşa veya yeniden inşa edilen, yeniden tanımlanan, yeniden içeriklendirilen bir şey.

Çok geç kalmamışız yani biz. Zamanında yetişmişiz.

Şöyle bir optik illüzyon, bir yanılsama sözkonusu oluyor; bakıyoruz 1950’lerin, 60’ların, 70’lerin, 80’lerin Avrupa demokrasisine ve zannediyoruz ki Avrupa hep böyleydi. Hayır, değildi. Esas olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası bir olay. Ve zaten milliyetçilikten uzaklaşmadan Avrupa Birliği mümkün olamazdı. Hem doğrudan doğruya güncel kamuoyu ve siyaset sahnesi platformunda, hem eğitim ve öğretim, okullar ve üniversiteler platformunda. Fakat zamanın akışı değişiyor, ülkeden ülkeye. Toplumların tarihsel patikaları ve serüvenleri farklı. İttihatçılar 1918’de yenilince, İmparatorluğun enkazından kalan Türkiye, parça parça yutularak sömürgeleştirilmenin eşiğine geliyor. Ve buna karşı verilen Millî Mücadele, Türkiye’de devletçi-milliyetçi ideoloji için yeni bir hayat alanı açıyor. Sadece eski İttihatçılık, Kemalizm biçiminde rehabilite olup kısmî bir iade-i itibara uğramakla kalmıyor; bütün o ideoloji kısmen iade-i itibara mazhar oluyor.

Şu anda önünüzde duran kitap, Kemal Karpat’ın birinci baskısı, Türkiye’deki politik partileri ve siyaseti anlatan… Aslında çıktığı tarihe göre çok soğukkanlı bir çalışma.

Evet, bunu getirdim beraberimde. Evet, soğukkanlı bir kitap ve bugün de yeniden okumaktan keyif alıyorum. *Turkey’s Politics*, Princeton Üniversitesi baskısı, 1959 tarihli. 27 Mayıs’ın bir yıl öncesinde yayınlanıyor. Buraya gelirken, kitabı hem genel olarak karıştırdım, hem de son bölümünü baştan okudum. Kemal Karpat’ın, bir kere 1959 yılında ne kadar anti-devletçi, anti-milliyetçi, anti-otoriter, evrensel liberal-demokratik ölçüler içinde durduğu hakikaten şaşırtıcı. Ve hiçbir aşamayı, bu arada

Kemalizmi, Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü de, sonra Demokrat Parti'yi de zerrece idealize etmeksizin yapıyor bunu. Bir dizi gerçekçi değerlendirme ile karşılaşıyoruz: Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun sorunları; Jöntürkler ve çıkmazları; İttihatçıların başarısızlıkları; bunların Cumhuriyete nasıl devredildiği; Kemalizmin nasıl bir yukarıdan aşağı otoriter kalkınmacılık modelini benimsediği; 1946'ya gelindiğinde artık bu Tek Parti ve otoriter kalkınmacılık modelinin nasıl herkesin canına tak demiş olduğu; 1950 seçimlerine giden yolun nasıl açıldığı ve arkasından (bakın, 1959'da) Demokrat Parti'nin hangi yanlış ve tuzaklara sürüklendiği… Yani zamanı için hayret verici bir sentez. 60 yıl oluyor, 1959'dan 2019'a.

Hiç propaganda boyutu yok…

Hiç propaganda boyutu yok. Hiçbir militan pozisyona angaje değil. Olabilecek çeşitli ideolojik, politik pozisyonlara, olması gerektiği kadar soğukkanlı bir bilimsel mesafelilik içinde. Bugün de üzerinde çok durup düşünülecek, sakin sakin okunacak bir metin. Aklımdan şu dahi geçti; acaba bu sonuç bölümünün ilk üç beş sayfasını tercüme edip bir yerde yayınlasam mı, bunları Kemal Karpat 1959'da söylemişti diye.

Aslında Türkiye bu ideolojik, milliyetçi resmî tarih meselesinde çok mesafe almıştı. Akademide de buna mesafe alan, ama sadece akademide değil, toplumsal olarak da çok eleştirel bakan bir tutum vardı. Televizyonlarda tartışmalar oluyor, pek çok mesele tekrar ortaya çıkıyordu. Sanki bayağı ilerlemiştik, gibi düşünüyorum ben. Fakat sonradan bir anda her iki cephede, ya da kaç tane cephe varsa hepsinde, tekrar eski bildikleri tarihe, kendi resmî tarihlerine doğru bir dönüş başladı. Yani bütün çözümlerin Atatürk'te olduğu tezi; onun karşısında bütün çözümlerin Osmanlı'da, Abdülhamit'te olduğu, onu kaybettiğimiz için bu hale geldiğimiz tezi... tekrar gündeme geldi. İnsanlar daha önce defalarca konuşulmuş, aslında böyle olmadığı söylenmiş şeylere geri döndü. Bu tarihe kaçışlar, bugün konuşamamaktan kaynaklanan şeyler mi, ümitsizlikten kaynaklanan şeyler mi, bugünün hikâyesinin bitmesi mi? Siz nasıl yorumluyorsunuz? Çünkü siz de bu tartışmaların çok ortasındaydınız.

Şimdi Türkiye bir, 1971 darbesini yaşadı. Arkasından 1980 darbesini yaşadı. Daha önce 27 Mayıs 1960 da Atatürkçülük adına yapılmıştı. Ama solun canını yakmamıştı. 1971 ve 1980 darbeleri ise solun canını yaktı. Bu, şundan ötürü önemli: 1960'lar ve 70'lerde Türkiye'de belirli bir düşünsel, entellektüel asimetri söz konusuydu. Bir tarih teorisi, metodolojisi ve yaklaşımı olarak, resmî ideoloji ve söylemin dışında kalan önemli elit akım, Marksizmdi. 1950'ler ve 60'larda henüz çok fazla Kemalist Devrim yanlısı olan solcular, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbelerinin etkisiyle, Atatürkçülükle ve kendi Atatürkçülükleriyle yüzleşmeye zorlandılar. Unutmayalım, bu darbeler Atatürk, Atatürk, Atatürk diye yapıldı; günde üç öğün, beş öğün, on öğün zorunlu Atatürk ve Atatürkçülük kaşıklamaktan herkesin canına tak dedi. Ve sol *intelligentsia* içinde özellikle genç kuşaklar, yeni yetişen tarih öğrencileri ya da genç tarihçiler için Kemalist Devrim ideolojisinin eleştirisi o zaman başladı. Bir dönem, dediğiniz gibi, Cumhuriyetin 20. yüzyılda empoze ettiği ideolojik, politik tabular konusunda sorgulayıcı bir yaklaşım hâkim oldu.

Siyaset Meydanı programlarında Bandırma vapurunun saatlerce tartışıldığını hatırlıyorum.

Evet. Fakat şöyle bir problem vardı; tek tek konular tartışıldı da temel metodoloji tartışılmadı. Ya da tarih ile siyaset ilişkisinin sakatlığı kimse tarafından masaya yatırılmadı.

Aslında bu da siyasi bir tartışmaydı.

Evet. Yani iş, o konunun faktografik anlamda doğrusu öyle değil böyle düzeyinde kaldı. Mustafa Kemal'in Samsun'a nasıl gittiği meselesinde, zaten ben hiç bilmiyordum, kim dedi ki takayla gittiğini? Her zaman Bandırma vapuruyla gitmişti; yoktu başka türlüsü. Ama işte, birileri takayla gittiğinin iddia edildiğini iddia etti ve sonra tartışma takayla değil Bandırma vapuruyla (ve elinde Sultan VI. Mehmet Vahideddin'in yetki belgesiyle) gittiği düzeyinde oldu. Bazı ultra-Kemalistler, Millî Mücadele'nin ne kadar sıfırdan ve yüzde yüz padişaha karşı başladığının kanıtlarını ararken, bazı muhafazakârlar da aksini ispatlamanın (ve meselâ Mustafa Kemal'in ne kadar padişahî himaye görmüş olduğunu göstermenin) yollarını aradı.

Başka yerlere savruldu bu sefer, "o onu gönderdi"ye gitti.

Veya işte *Nutuk*'ta söylenmeyenler masaya yatırıldı. Bu çok iyi bir şeydi, ama bunlar olay olay, episod episod konuşuluyor; şu veya bu ölçüde bir kısmî, faktografik düzeltmeye, düzeltmeye tâbi tutulmaya çalışılıyordu. Ama 70'lerin, sonra 80'lerin, sonra 90'ların ve 2000'lerin tartışmaları içinde kimse -- *birey olarak söylemeyeyim de, hiçbir taraf; grupların, kesimlerin, tarafların hiçbiri* -- bir bütün olarak bilimin ve tarihçiliğin siyasetten özerkliği ve özgürlüğünü savunmadı. Burada çok temel bir sakatlık var. Temel zihinsel ve metodolojik mesele hallolmadı, onun için patinaj ve geri kaymalar çok kolay oluyor.

Hocam, şöyle birkaç malzeme koyayım masaya. Tarihin Türkiye'nin şu anki güncelliğine geri dönmesi ve klasik tarih okumalarının tekrar popüler hale gelmesinin bazı sonuçları var. İşte meselâ Atatürk'e hakaret dâvâları tekrar ortaya çıktı ve bunlardan tutuklanmalar yaşanıyor. Geçen hafta ise ilginç bir şey oldu. Başka bir cephede de, neredeyse bütün Osmanlı tarihini ve Türkiye'nin bugününü Abdülhamit'le açıklama ve Abdülhamit'in başına gelenlerle analojiler kurma modası var. Abdülhamit her zaman çok tartışılan ve üzerinde konuşulan bir padişahtı, hak ettiği gibi aslında. Meselâ geçen hafta Ankara'da 44. Asliye Ceza Mahkemesi çok ilginç bir karara imza attı; facebook'ta Abdülhamit'le ilgili bir yazı yazan ve Abdülhamit'in korkak, despot ve vesveseli olduğunu söyleyen birine, başka biri ağır bir hakarette bulunuyor. Birinci şahıs, kendine hakaret eden kişi hakkında dâvâ açıyor. Fakat mahkeme diyor ki, böyle çok önemli bir tarihî kişiliğe böyle hakaret ettiğiniz için, bu haksız tahrik kategorisine girer... Böyle bir karar çıkıyor.

Bu geçerliyse biz bitmişiz demektir. Bu geçerliyse, bu anlayış genelgeçer kabul edilecekse, yani, herkesin, her kesimin, tarihte kendisine ideal, model, örnek, kahraman bildiği kişilerden herhangi biri aleyhine yazı yazmak, o yazıyı yazan kişiye hakaret vesilesi olacaksa ve sonra bu hakaret **"tahrik var"** diye mazur görülecekse, bence biz toplum olarak bitmişiz demektir.

Türkiye toplumunun, tarihsel gerçeklik ile arasına mesafe koyamama diye bir sorunu hep oldu. Ama bu, artık söz konusu sendromun çok aşırı hali. Biz, tarihi âdetâ şu anda ve daima içindeymişiz gibi yaşıyoruz ve bu saplantı gelip böyle olmayacak noktalara varıyor. Çeşitli şekillerde ifade etmeye çalışabilirim, bu mesafesizliği. Yakın geçmişte, belki hatırlarsınız, şöyle olaylar cereyan ediyordu, Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki istirdat günleri; çeşitli il ve ilçelerin, şehirlerin, kasabaların Yunan, Fransız veya Ermeni işgalinden kurtuluş günleri kutlanırken. Daha ziyade vesayet rejimi altında, bu kurtuluş törenleri kısmen teatral performanslar biçiminde yapılırdı. Yerel garnizon birliklerinin bir kısmına meselâ Yunan veya Fransız askeri üniforması ya da Ermeni komitacıları kıyafeti giydirilirdi. Sonra da ürk askeri kenti veya kasabayı kurtarırken süngülerdi onları. Bu, sonuç olarak bir tarihsel performanstı. Yeteri kadar kötüydü, kendi başına. Süngüleme sahneleri, bir şiddet ve nefret gösterimiydi. Ama üstüne, sık sık bir de şunu yaşardık Anadolu'nun çeşitli köşelerinde: halk galeyana gelir ve Yunan veya Fransız askeri ya da Ermeni çetesi gibi giydirilmiş Türk askerlerine saldırırdı. Yani bunun bir tiyatro olduğunu unutur; performansı sanki gerçekten 1919-22 yıllarındaymışız gibi yaşamaya başlardı. Ya da asker itiraz ederdi, ***"hayır, Yunan askeri kılığına girmek istemiyoruz"*** diye. Buradaki mesafesizlik ve geçmişin aktörleriyle özdeşleşme sorunu, genel olarak tarihe bakışımızda son derece geçerli.

Bir de bugünün çözümlerini orada aramak…

Evet, tabii. Çünkü hep o ânın içindeyiz. O ân, o tarihsel moment, 80, 100, 120 yıl geride kalmış olabilir, ama sanki o an tekrar yaşanabilir ve geçmişte yapıldığı düşünülen yanlışlar yapılmayabilir, dolayısıyla tarih tekrar doğru akmaya başlayabilir. Tabii farklı kesimlerin farklı "doğru" anlayışları var, ama hangisi seçilirse seçilsin, bu mümkün değil. Ben tarihin ve tarihçiliğin aşırı politize edilmesi derken, illâ devletin doğrudan müdahalelerini kastetmiyorum. Nesiller boyu tarihçilerin ve tarih öğretmenlerinin içine sinmiş olan bir şey var. Tarihe, benim tutacağım takım kim ve nerede; benim Fenerbahçem, benim Galatasarayım, benim Beşiktaşım nerede diye bakıyorlar. Kemalisti, benim öncellerim nerede; Müslümanı, benim öncellerim nerede; muhafazakârı, benim öncellerim nerede diye bakıyor. Bilim diye bakmıyor kimse. Birbiriyle mücadele eden çeşitli güçler, reel yaşanmışlıklar, iddialar, farklı programlar ve platformlar... Bunların çatışması diye, yukarıdan, "meta" bir bakış açısından bakmıyor; sadece kendi "biz"i açısından bakıyor. Bir "biz" var her nasılsa; o kesimin veya bu kesimin "biz"i. Belki bir bütün olarak Türk milliyetçiliğinin "biz"i, ama aynı zamanda Türkiye içindeki farklı ideo-politik kesimlerden her birinin "biz"i. Herkes tarihe kendi doğrulamasını bulmak için, kendi konumu ve duruşunun teyidini bulmak için bakıyor. Şimdi, deemin sözünü ettiğiniz Abdülhamit örneği…

Bir dizi var, belki izlemişsinizdir, *Payitaht* diye, çok popüler olan. Orada…

Evet, biliyorum, çok korkunç. O kadar yanlış, o kadar hurafe, o kadar yalan, o kadar gerçeklere aykırı ki... Ustura Kemal tipi vardı, bir çizgi-roman dizisi, bir eski İstanbul kabadayısı hakkında. Abdülhamit'i neredeyse Ustura Kemal haline getiriyorlar.

Öyle bir sahne var, ona bir bakalım buradan...

[Abdülhamit'in Osmanlı övgüsü izlendikten sonra] Bu öyle bir konuşma ki, yılların ders ve popüler tarih kitaplarındaki bütün milliyetçi böbürlenme cümlelerinden bir montajı, bütün gerçek dışı iddiaları dâhil, âdetâ eksiksiz bir antoloji gibi temsil ediyor. Böyle bir sentez, bir karışım, o dönemde yoktu. Ancak 20. yüzyılda oluştu. Ama her nasılsa Abdülhamit hepsini birden söylüyor. Geçtim. Daha başka açılardan da, bu dizinin tarihsel gerçeklerle uzaktan yakından, en ufak bir ilgisi yok. Sultanın kişiliğini de, tarihsel Abdülhamit'ten son derece farklı resmediyor. Tarihsel Abdülhamit dikkatli, ihtiyatlı, çok hesaplı, asla kabadayı değil, Osmanlı'nın azalan ve daralan gücünün sınırlarını çok iyi bilen, onu çok ölçülü bir şekilde kullanmaya çalışan, o sınırlı gücün toptan israfına yol açacak maceralara girmekten çok dikkatle uzak duran bir kişiliğe ve davranış biçimine sahip.

Bu kadar kaba olmayan…

Abdülhamit'in gerçek özelliklerini konuşacaksak, bunları konuşalım.

Edebiyat, müzik… Tiyatro kurmuş… Grup getirmiş…

Bu dizide Abdülhamit, nasıl diyeyim, mesela Macaristan'da Amiral Horthy, Yunanistan'da General Metaksas gibi, 20. yüzyıl küçük bir askerî diktatörü gibi, o çıplak tehditkârlık ve kabadayılıkla konuşuyor. Geç dönem Osmanlı İmparatorluğunun kendine has kültürünün, emperyal elite mensup dikkatli bir yöneticinin kültürünün tamamen dışında konuşuyor. Abdülhamit bayağılaştırılmış, kabadayılaştırılmış, grotesk bir karikatüre dönüştürülmüş durumda bu dizide. Kalkıyor İngiliz elçisini tokatlıyor, böyle acaip şeyler yapıyor. Tarihin kötüye kullanılmasının, suiistimalinin tam bir örneği bu dizi. Şöyle bir derin problem var; İttihatçılar, Jöntürkler kendi ihtilâlci bakış açılarından, Abdülhamid'in otokratlığını karikatürize etmiş. Evet, Abdülhamit bir muhafazakâr modernist. Muhafazakâr, korumacı, savunmacı, ihtiyatlı. İmparatorluğu daha fazla dağıtmamaya çalışıyor.

Zamanının imparatorlarından biri aslında.

Evet. Abdülhamit'in muhafazakâr modernizmi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun ve Franz-Joseph'in muhafazakâr modernizminden, ya da Rusya'da 1881'de tahta çıkan III. Aleksandr ve sonrası Romanovların muhafazakâr modernizminden, ya da 1870'te kurulan yeni Alman İmparatorluğu'nun gerçek mimarı Bismarck'ın muhafazakâr modernizminden çok farklı değildi; bunların hepsi zamandaştı ve birbirini andırıyordu. Bütün bu yöneticiler, bu hükümdarların hepsi, hem (başka türlü ayakta kalmak mümkün olmadığı için) modernizasyon istiyor ve aynı zamanda, parçalanmaya yol açacağı gerekçesiyle çok fazla çoğulculaşma demokrasi, muhalefet vb

istemiyorlardı. Mevcudu bir arada tutmaya çalışıyorlardı; adı üstünde, muhafaza etmeye çalışıyorlardı.

Bu bakımdan, bir kere Abdülhamit öyle yeryüzünde eşi benzeri görülmemiş bir fenomen değildi. Nasıl Mustafa Kemal başka bir dizi yarı-kolonyal veya kolonyal lider ile mukayese içinde anlaşılmalıysa; nasıl Kemalizmi Nâsırcılık, Baasçılık veya Bismarckçılık ile karşılaştırma içinde anlamak zorundaysak... Abdülhamit'i de kendi çağı içinde ve mukayeseli ölçülerle anlayacağız. Şimdi Jöntürkler, İttihatçılar, tamam, ihtilâlci. Bütün ihtilâlciler gibi, kendilerinden önceki, devirmeye çalıştıkları ve sonunda devirdikleri rejimi kapkara göstermek zorundalar. Bu, Fransız Devrimi'nde de var, Rus Devrimi'nde de var, İttihatçılıkta da var, Kemalizmde de var. Kendinden önceki rejimi kapkara göstereceksin. Aksi takdirde, ihtilâl gibi bir anormal siyaset yöntemini haklı gösteremezsin. Kapkara göstereceksin ve kendini de ak göstereceksin ki devireceksin, devirmeyi meşrulaştıracaksın. Bu yüzden Abdülhamit etrafında bir anlatım kuruyorlar, Kızıl Sultan diye, hafiyeler ve jurnaller diye, sansür diye, sarfedilmesi yasak sözcükler diye, Sarayburnu'ndan çuvallar içinde denize atılanlar diye. Gerçek payı hiç yok demiyorum. Özellikle hafiyelerde, sansürlerde, jurnallerde vb tabii ki var. Ama bunun aynı zamanda ve öncelikle ideolojik bir konstrüksiyon olduğunu söylemek istiyorum. Bir Kızıl Sultan anlatımı var; bunun karşısında da Türkiye'deki muhafazakâr kesim yıllar yılı kendi muhafazakârlığının simgesi olarak gördüğü Abdülhamit etrafında bir Ulu Hakan söylemi oluşturdu, oluşturuyor.

O da aslında tarihçi olmayan Necip Fâzıl'ın yarattığı bir şey.

Evet. Şimdi şu oldu maalesef; Abdülhamit dönemine bakış, bu iki zıt ideolojik konstrüksiyonun etkisi altında parçalandı ve düzgün tarihçilik çok zor yapılabilir bir hale geldi, Abdülhamit konusunda. Var yapanlar; meselâ değerli meslekdaşım Selim Deringil önemli bir kitap, çok serinkanlı bir kitap yazdı Abdülhamid dönemi hakkında. Var ama çok zor. Son zamanlarda büsbütün zorlaştı, çünkü gene bir âcil kriz algısı yaşıyoruz; öyle bir âcil durumla, öyle bir krizle yüzyüzeyiz ki, (Abdülhamit dönemi gibi?!) beka meselesi ön planda. Ve bu beka arayışı hem kendini bütün alanlara teşmil ediyor, hem de bu dönemin beka sorunu ve kurtarıcısı ile geçmiş dönemlerin beka sorunları ve kurtarıcıları arasında köprüler kurulmasına yol açıyor. Yani bütün alanlarda bir reaksiyon yaşanıyor, bu arada bilim ve tarihçilik alanında, en azından vülger ve popüler tarihçilik alanında da bir reaksiyon yaşanıyor, çünkü demin de söylediğim gibi, kafalarda ve toplumun tarihe bakışında o mesafe ve soğukkanlılık meselesini; tarihe takım tutma, kahraman arama anlayışıyla bakmaktan vazgeçme meselesini çözebilmiş değiliz. Tarihi özgürleştiremiyoruz, tarihin yakasını bırakamıyoruz. Problem burada.

Üzerinden yüz yıl geçmiş olmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı bile tam olarak…

İster Demokrat Parti ve Menderes dönemi, ister Abdülhamit, ister Ertuğrul; günün popüler duyarlılığını gözeterek nabza göre şerbet vermek, tarih alanını her konuda ifsad etmeye devam ediyor.

Birinci Dünya Savaşı ile ilgili olarak, özellikle, o travmanın sürekli devam etmesinin sebeplerinden biri, acaba tam olarak orada yenilgiyle yüzleşememek olabilir mi? Çünkü tarih kitaplarında neredeyse Suriye, Filistin cephesinden bahis yok. Yıllar sonra duydum Suriye ve Filistin cephesini, kendim okuyunca. O zaman da tabii, "biz yenilmedik aslında" öyküsüne dönüşüyor.

Bizde Birinci Dünya Savaşı anlatıları yüzde 95 Çanakkale üzerine kuruludur, yani varsa yoksa Çanakkale. Şimdi bakın, Çanakkale önemli tabii ve ben de anlatıyorum. Çanakkale inkârdan gelinecek, nihilist bir tavırla küçümsenecek bir olay değil kuşkusuz. (Yeri gelmişkenbelirteyim; bu yıl Mayıs başından itibaren İbn Haldun Üniversitesi olarak bütün öğrenci ve öğretim üyelerimizi götürmeye başlayacağız.) Fakat sonuçta Çanakkale, dört küsur yıl devam eden Birinci Dünya Savaşı'nın sekiz aylık bir cephesinden ibaret. 1915 Mart'ında başlıyor, 1916 Ocak başında bitiyor. Çanakkale, Birinci Dünya Savaşı'nın çeşitli cepheleri içindeki bir zafer, biricik zafer. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen bütün diğer cepheleri, İttihat ve Terakki diktatörlüğünün emrindeki Osmanlı orduları için felaketli oldu. En başta Sarıkamış… Yani Genelkurmay da kabul etti, Sarıkamış'ın nasıl bir felâket olduğunu, ama hâlâ doğru dürüst yazılıp çizilmiyor, anlatılmıyor. Bir tarih amatörünün, bir doktorun, Birgül Sönmez'in değerli araştırmaları var, ama esas olarak popüler tarih kültüründe ufkun altında kalıyor. Sonra Mezopotamya... Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu açısından en uzun ve sürekli cephesi aslında burası, güney cephesi, Arap cephesi de diyebiliriz. Süveyş Kanalı'ndan Basra Körfezi'ne kadar uzanan, yani bugünkü Suriye, Irak, Ürdün, Lübnan, İsrail topraklarını içine alan bir alanda cereyan etti. Ve Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı tarafından güney cephesinde kaybedildi. Orası belirledi sonucu.

Hiç bahsedilmiyor oradan. O zaman insanlar da anlayamıyor aslında, biz niye yenildik?

İşte bir Kut'ül Amare çıktı, çıkarıldı, biraz yapay bir şekilde. Hakkında alelacele diziler yapıldı. Büyük bir zafermiş gibi gösterilmek istendi. Ama görece küçük bir olaydır aslında. Tümen düzeyinde bir İngiliz birliği, ihtiyatsız ilerlemesi sonucu, kendi üssünden ve destek birliklerinden kopuyor, 5 aya yakın kuşatılıyor ve teslim olmak zorunda kalıyor. Ama bu taktik başarının bir bütün olarak güney cephesinin stratejik seyri üzerinde tâyin edici bir etkisi yok.

Zaten on ay sonra Kut düşüyor, bir ay sonra da Bağdat düşüyor.

Evet, İngilizler 1917 başında takviyeli birliklerle harekete geçtiğinde, bu sefer durdurulamıyor. Meselâ 1918 sonlarındaki Nablus yarması veya Nablus hezimeti; Megiddo muharebesi veya Megiddo yarması da denir. Bu terimi Türkiye'de kaç kişi biliyor acaba? Bugünkü Kuzey Filistin sahil şeridi üzerinde 19-21 Eylül'de cereyan eden bu çarpışmada, İngiliz ordularının çok zayıflamış Osmanlı Dördüncü, Yedinci ve Sekizinci ordularına karşı giriştiği tâyin edici yarma ve çevirme harekâtının bütün güney cephesini çökerttiğini (ve bu arada Mustafa Kemal'in de orada pek iyi sınav vermediğini) Türkiye'de kaç kişi biliyordur?

Buna karşılık neden Çanakkale öne çıkıyor, anlamak pekâlâ mümkün. Bunun duygusal, zihinsel izahını yapmak mümkün. Bir kere, dediğim gibi, genel olarak felâketli bir savaş içinde biricik zafer. Üstelik, eskiden Osmanlı tebası olmuş küçük uluslara karşı değil, doğrudan doğruya İngiltere ve Fransa'ya karşı kazanılan bir zafer. Bir bakıma, Türkiye'nin Çuşima'sı. 1904-1905 Rus-Japon Harbi'nde Rus donanması Çuşima deniz muharebesinde Japon zırhlıları tarafından bozguna uğratıldı ve bu, Japonya'nın Büyük Devletler camiasına giriş kartviziti oldu.

Türkiye'de de büyük coşkuyla karşılanıyor, ilk defa Doğulu bir güç Batıyı yeniyor diye…

Türkiye tarihinde, Cumhuriyetin hemen öncesinde Çuşima'ya biraz yaklaşan biricik olay, Çanakkale. Tam değil, çünkü Çuşima'da Rus zırhlılarına karşı Japon zırhlıları savaşıyor ve modern top ateşiyle üstün geliyor. Çüünkü Japonya, modern bir buhar ve çelik donanması kurabilmiş. Osmanlı ise kuramamış, yapamamış. Zırhlıları gene zırhlılarla değil, ama kıyı topçusu ve mayın tarlalarıyla püskürtüyor. Ama sonuçta zırhlılar püskürtülmüş oluyor; bu da İstiklal Marşı'na ***"Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar"*** diye geçiyor. Çanakkale Şehitleri şiirinde Âkif çok daha net söylüyor neyi kastettiğini. Batı'nın tekelindeki bir buhar ve çelik uygarlığı; onun da esas timsali, o çağın hegemonik teknolojisi drednotlar. Çanakkale bu bakımdan önemli Türkiye tarihinde. Daha geniş bir çerçevede, iki yüzü aşkın bir süredir hep yeniliyorlar. En son 1877-78 (93 harbi), arkasından 1911 Trablusgarp (Libya), arkasından 1912-13 Balkan bozgunu... 1683 Viyana kuşatmasından beri yenilgi, yenilgi, yenilgi üst üste geliyor.

O beka kaygısı oradan çıkıyor, değil mi?

19. yüzyılda Namık Kemal, ***"Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini / Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini"*** diye soruyor. Âkif İstiklâl Marşına ***"Korkma"*** diye başlıyor; neden, çünkü korkuyorlar gerçekte. İnönü muharebeleri sonrasında Mustafa Kemal İsmet Bey'e çektiği telgrafta, ***"siz orada sadece düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz"*** diyor. O neslin insanlarının kafasında milletin makûs talihi diye bir mesele var ve bu ciddi bir mesele. O makûs talihi de önce Çanakkale'de yendiklerini düşünüyorlar. Onun için bir neslin üzerindeki psikolojik etkisi çok büyük. Olmuyor, çünkü Birinci Dünya Savaşı'nın tamamı değil, sadece bir cephesi. Çanakkale'de kazanılıyor ama Birinci Dünya Savaşı'nın bütünü kaybediliyor. Fakat şunu söylemek mümkün: Çanakkale olmasaydı Millî Mücadeleye girişemeyebilirlerdi. 1918'deki kadar büyük bir yenilgi karşısında dahi Millî Mücadele, yani haydi bir kere daha şansımızı deneyelim hissi ve cesareti, Çanakkale olmasaydı oluşamayanilirdi diye düşünüyorum. Böyle bir kritik etkisi var Türkiye tarihinde.

Çünkü zaten Mustafa Kemal de Suriye-Filistin cephesinde o yenilgiyi görmüş, aslında realist bir şekilde tesbit etmiş savaşın bittiğini.

Evet. Tecrübe, hazırlık, ya da ***"bazen de yapabiliriz, bazen de kazanabiliriz"*** inancı gibi çeşitli faktörler açısından Millî Mücadele üzerinde çok büyük bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Bu anlamda, Millî Mücadelenin bir bakıma Çanakkale'yle başladığını söylemek çok yanlış değildir aslında. Ruh olarak, espri olarak, inanç ve azim olarak,

yapabiliriz hissi olarak, kaybetmeye mahkûm değiliz hissi olarak önemli bir ilişkisi olduğunu düşünüyorum.

Bir savaşa kendi isteğinizle giriyor ve yeniliyorsunuz. Bu hafızalardan silindiğinde, yerine ikame edilen komplo teorileri, bu ezelî ve ebedî kavga meselesinde malzeme olmaya hâlâ daha devam ediyor. Bunları hep denediler, Osmanlıyı parçalamaya çalıştılar, zaten biz bu savaşı masada kaybettik, Almanlar yenildi için biz de yenik sayıldık gibi fikirler tekrarlanmaya devam ediyor...

Doğru, bir nesil kısmen böyle yetişti. Fakat kimse de şunu izah edemedi; ne demek, ***'"biz aslında yenilmedik ama yenilmiş sayıldık"?*** Savaş hakemlerle mi yapılıyor? Bu bir güreş müsabakası mı ki karşılıklı puanlar toplansın ya da hakem gelip iki omuzunuz da mindere değmiş mi diye baksın? Ya da bir satranç maçı mı, sıkışmış durumlarda, bütün zaman limitleri de aşılmışsa, turnuva direktörü gelip nihaî pozisyona baksın ve karar versin? Savaş böyle bir şey değil; sonuç gerçekten savaşacak haliniz kalmadığında belirleniyor. Buna da herhangi bir hakem veya saha gözlemcisi değil, siz kendiniz karar veriyorsunuz, doğrudan doğruya. Nitekim buna Almanya'dan önce karar vermişsiniz, çünkü Osmanlı cephesinde Mondros ateşkesi 30 Ekim 1918, Batı cephesinde Compiègne ateşkesi 11 Kasım 1918. Tabii ki bütün Merkez Devletlerinin direnme gücü birbirinden bağımsız değil, çünkü örneğin İttihatçıların savaş seferberliğini uzun süre Alman parası ayakta tutuyor. Madalyonun diğer yüzünde.,, Merkez Devletleri bütün cephelerde aşağı yukarı aynı sıralarda çöküyor...

Ama mesela 100. yıldönümünde, üzerine hattâ bir de İkinci Dünya Savaşı yaşamış olan Almanlar ve Fransızlar oraya gittiler; Merkel ile Macron elele tutuştular, sarıldılar, orada bir anma yaptılar. O anmaya Türkiye'den cumhurbaşkanının katılmasına ise muhalefetten "nasıl gidersiniz, düşmanlarımızla yan yana olursunuz?" diye bir tepki geldi. Yani bu, tarihi bir türlü zamanında bırakamamak...

Daha nasıl ifade edeyim; gene sözünü ettiğim sıfır *distance*, sıfır mesaf meselesi; yani hep tarih tekrar ve bugün cereyan ediyor sanılıyor.

Bir de düşmanlıklar, ittifaklar, her şey değişiyor. Ama bu da görülmüyor. Düşmanlıklar da ezelî ve ebedî, ittifaklar da ezelî ve ebedî kabul ediliyor.

Yerli Amerikan kültüründe, kabileler ve klanlar arasındaki; ne bileyim, Siyular, Komançiler, Apaçiler, Lakota ve Dakotalar arasındaki savaşlardan sonra bir barış çubuğu tüttürülür. Sanki bu barış çubuğu kavramı yok, Türkiye'nin tarihsel kültüründe. Formel olarak, anlaşmalar imzalanıyor imzalanmasına. Ama bir kin katmanı, bitmeyen bir ezelî-ebedî düşmanlık katmanı, sathın altında duruyor. Çeşitli dönemlerde çeşitli iktidarlar, işine gelince oradan alıp tekrar sürüyor piyasaya. Bunu geçmişteki atalarımız değil, bugünkü insanlar yapıyor.

E.H. Carr'dan beri, biz tarihçiler şuna alıştık: tarih bugün ile geçmiş arasında sürekli bir diyalogtur. Bunun bir anlamı da şu: Bugünden kurulan bir diyalogdur, geçmişten değil. Aslında geçmiş bize hiçbir şey empoze etmez. Atalarımız bize hiçbir talimat vermez.

Geçmişin bizi güya determine ettiği, bugün yaşayan bazı ideolojik ve politik görüş sahiplerinin, geçmişe yüklediği bir işlevdir, bir tercihtir. Bazı kararlar verirler, ama sonra geçmişin arkasına saklanırlar; çıkıp **"şunu yapmalıyız"** diyemezler de **"şunu yapmalıyız, çünkü atalarımız, tarihimiz, kültürümüz bizden bunu talep ediyor"** derler. Tarih sürekli olarak bu şekilde kötüye kullanılır. Kendimizi bundan, geçmişe bu hayalî kölelikten kurtarmamız gerekiyor.

KEMAL KARPAT VE TÜRKLERİN ÜÇ TARİHİ[21]

Serkan Yorgancılar

Kemal Karpat'a göre biz Türklerin üç çeşit tarihi vardır. Bir resmi tarih, iki Avrupalıların yazdığı tarih, üç halkın zihninde kalmış, nesilden nesile aktarılan tarih. Karpat açık bir biçimde ilk ikisini şüpheli bulur. Özellikle Abdülhamit'e karşı yapılan çirkin yakıştırmaların Batılı tarih yazımındaki iftiralar olduğunu söyler.

Stefan Zweig ***"İnsana her yaşında ve hayatın her döneminde seslenebilen yazarların sayısı azdır"*** sözünü yaşama sanatını ve yaşama bilgeliğini öğren-diğini ifade ettiği usta denemeci Montaigne için söylemişti. Biz de belki, birçok değerimiz için böylesine güzel bir cümleyi söyleyebilme şansına sahi-biz. Bu cümlenin muhataplarından birisi de 20 Şubat 2019'da 94 yaşında hayatını kaybeden Kemal Karpat'tır. Zor ve çalkantılarla dolu bir yaşam, bilim ve düşüncenin peşinde koşmakla geçmiş bir ömür... Hayatı, bilgiyi dinmek bilmeyen bir arayışla geçmiş.

Bir bilim adamımız, düşünürümüz, mütefekkirimiz ya da fikir ve ruh dünyamızda güzel eserler vermiş önemli bir değerimizi kaybettiğimizde yap-tığımız ve muhtemelen de bundan sonra da yapmaya devam edeceğimiz en büyük yanlış, ona nasıl bakmamız veya onu nasıl bir yere konumlan-dırmamız konusunda yaşanmakta. Ya aşırı yüceltici cümleler kuruyoruz ardından ya da aşırı eleştirel. Oysa aslolan, kaybedilmiş bir değeri ne göklere çıkarmaktır ne de yerin dibine geçirmek. Yapmamız gereken, o değeri anlamlı kılan her ne ise, bir sanatçı ise sanatını, bir bilim adamıysa yöntemini, bir gönül adamıysa güzelliğini yeniden nasıl inşa ve ikmal edeceğimiz ile ilgili olmalıdır. Yaşarken kıymeti bilinmedi türünden cümleler serdedecek değilim çünkü hem devletimiz Karpat'ın şahsına karşı hem de milletimiz Karpat'ın eserlerine karşı her zaman dikkate değer bir ilgi göstermiştir.

MİLLETİMİ KEŞFETMEK İÇİN...

Yaşamı boyunca çok önemli başarılara imza atmış, ciddi ödüller kazanmış bir isim olan Karpat, 2009 TBMM yılın ödülünü alırken ***"Bugün hayatımın en büyük onurunu yaşıyorum"*** diyordu. Onun için TBMM'den bir ödül almak diğer bilimsel ödüllerden çok daha farklı bir anlama sahipti. Çünkü o TBMM'yi milletin özü, sözü ve temsilcisi olarak görüyordu. Yaşamı boyunca iyi bir bilim adamı olmak için çabaladı ve bu payeye de erişti. Kendisine her zaman sorulan ilk soru neden tarihçi olmak istemesiydi. O da her zaman bu soruya ***"Milletimi ve insanımı keşfetmek ve onun bilinmeyen yönlerini anlamak"*** en büyük amacımdı demekteydi. İdeolojisinin ***"insan sevgisi"*** olduğunu ve bütün işlerinde de sevginin başlangıç noktası oluşturduğunu ifade ediyordu.

Karpat'ın din-devlet ilişkileri konusunda gerilimli noktalara temas eden görüşlerinde kendi muadillerine göre bir ılımlılık muhakkak var. Dini toplumsal yapıyı inşa eden bir kültür olarak görür. Modern devletin en önemli unsurlarından birinin laiklik olduğunun altını birçok farklı yazısında ve konuşmasında çizmiş ve insanların laik veya ateist olsalar da dini bir kültüre yaslanmakta olduklarını öne sürmüştür. Bu görüşünü

[21] Serkan Yorgancılar, https://www.star.com.tr/acik-gorus/kemal-karpat-ve-turklerin-uc-tarihi-haber-1437507/

desteklemek için de yıllarca içinde yaşadığı ama bir parçası olmamak için canhıraş uğraştığı Amerikan toplumunun Pazar günleri yerine getirmekte oldukları kilise ayinlerini örnek verir. Aynı şekilde Osmanlı devlet yapısının da hoşgörü ve liberalizme dayanan bir yanı olduğunu söyler. Karpat'a göre Osmanlı, modern dönemlerde, geçmiş başarılarını sürdürememiştir. Devletin yıkılmasında ve kendisine savaş açan Batılılara karşı direnememesinde yatan en büyük neden budur.

ORTA SINIF MESELESİ

Aslında Kemal Karpat'ın tarihçiliği ve tarihi yorumlama biçimi son derece teorik temellere dayanıyor olsa da gündelik olaylara yaklaşımında sı-radan bir Türk insanı görmekteyiz. Böylesine bir sıradanlık, tarihçinin büyüklüğünden, düşüncelerin sistematikliğinden, yöntem bilgisinin düzenliliğinden hiçbir şey kaybettirmeyeceği gibi çoğu zaman bilim adamları için gereklidir. Ülkemizin toplumsal yapısına baktığımızda her ne kadar yıllar içeri-sinde çok hızlı ve sürekli değişim ve dönüşümler yaşanıyor olsa da Karpat, bu sıradan bakış gözlüğünü takarak gündemi yorumladığında son derece olumlu göstergelere vurgu yapmıştır. Ona göre Türk toplum yapısının geniş kitlesi orta sınıftan oluşmaktadır. Orta sınıf kavramı Karpat'ın tarihi yorum-lamasında anahtar bir kavramdır. Nasıl Şerif Mardin'de merkez-çevre kavramları anahtar bir kavramsa Karpat'ta Osmanlı-Türk toplumundaki deği-şim ve dönüşümleri hep orta sınıf üzerinden yorumlamıştır. Kimileri Karpat'ın orta sınıfa yapmış olduğu vurguyu fazlaca abartılı bulmuş olsa da eserleri bütüncül olarak değerlendirildiğinde orta sınıf vurgusunun sorun yaratmayacak bir vurgu olduğu açıkça görülecektir. Bununla birlikte günü-müzde hala etkileri bir biçimde devam etmekte olan bir ayrımı Karpat'ın da yapmış olduğunu görüyoruz. Aileler ikiye ayrılır, biri devleti temsil eden aileler, diğeri ise halkı temsil eden aileler. Orta sınıfı bu ikili aile ayrımı ile birlikte düşündüğümüzde günümüzde orta sınıfı en çok değiştiren unsurun kentleşme olduğunu da görürüz.

Kentleşme son 50 yılda inanılmaz bir biçimde gelişmiş bugün ise kent sınırlarının yasalarla değiştirilmiş olmasından dolayı kentli nüfus olarak kabul edilen insan sayısı olmadık biçimde kabarmıştır. Karpat, orta sınıfın kentleşme aracılığıyla bir dönüşüm geçirdiğini, orta sınıfın başka nedenler-den dolayı da değişim geçirdiğini ancak en esaslı değişimin kentlilikte olduğunun altını ısrarla çizmektedir.

Plansız ve aşırı kentleşme yüzünden, modern dönemlerin insanlar için yarattığı kentleşme, devasa toplanma ve yaşama merkezlerini andırmaya başlamıştır. Bu toplanma ve yaşama merkezleri insanı geleneksel bağlarından koparmakla kalmamış henüz koparmış olduğu bağların yerine tatmin edici yeni şeyler koymayı da başaramamıştır. Geleceğin dünyasında, bu gelecek hangi zaman dilimlerini kapsar ise yorum ona göre şekillenecek olsa da, kentleşme ve orta sınıf olguları yepyeni boyutlar kazanacaktır. Kentsel yaşamla ilgili yeni sorunlar ne kadar hızlı gelişirse aynı hızla çözüm öneri-leri de gelişmektedir.

Osmanlı'nın Türkçülük politikalarına İttihat ve Terakki ile başlamadığını, tarihsel bir zorunluluk olarak milliyetçilik olgusu ile daha erken dö-nemlerde tanıştığını vurgulayan Karpat'a göre Balkan savaşlarının yaşandığı dönemde, gayrimüslimler Osmanlı'ya bakarak ***"Ne kadar geri kalmışlar, milliyetçi değiller"*** dediklerini nakletmektedir. Yani

dönemin zihniyet dünyasında milliyetçilik bir ilerleme göstergesi olarak değerlendirilmekteydi. Milli bir kimliğe dayanmayan devletlerin köksüz oldukları düşüncesi hâkimdi ve bu devletlerin kısa süre içerisinde yıkılacaklarına dair olan inanç tamdı.

Kemal Karpat'ın en hacimli ve aynı zamanda da en önemli eserlerinden birisi olarak İslam'ın Siyasallaşması (The Politicization of İslam) adlı eseri gösterilebilir. Kitap, Osmanlı'nın son devirlerinde kimlik, devlet, toplum ve yeniden yapılanma kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır. Yeniden yapılanmayı modernleşme olarak değerlendiren Karpat bu yüzden yeniden yapı-lanmanın en güçlü olduğu iki dönemi yani Abdülhamit ve İttihat ve Terakki dönemini ele alır. Bu dönemde başlayan yeniden yapılanmayı da Cumhuriyet dönemiyle sonlandırır.

Türkiye'yi Osmanlı'nın bir devamı olarak görmesi, II. Abdülhamit'in reformlarınını Cumhuriyeti hazırlayan en önemli unsurlar arasında kabul etmesi önemli noktalardır. Bu iki sav, as-lında Türkiye'yi bir yerlere doğru çekme telaşı içerisinde bulunan, birbirinden farklı istikametlere yönelmişlere karşı verilmiş bir cevaptı. Karpat, her iki farklılık iddiası taşıyan gruba da ikinizin söyledikleri de gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır demekteydi. Birincisi modernleşme ve Batılılaşma yanlıları bütün Osmanlı geleneğini ve mirasını reddediyor, genç Cumhuriyetin bütün kurucu kodlarının Batı'dan alınması gerektiğini düşünüyorlardı. Cumhuriyet kurulduktan sonra yazılan tarihte bu söylem üzerinden inşa edilerek Osmanlı'nın Türkiye Cumhuriyetini hiçbir biçimde etkilemediğini iddia ediyordu. Karpat birinci cümlesinde bu görüşü reddederek Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti arasında bir süreklilik olduğunu savunuyordu. Bir diğer görüş ise II. Abdülhamit Han'ı aşırı öven ve yaptıklarının sadece bir kısmı üzerinden onu son derece katı bir İslamcı dünya görüşünün savunucusu olarak ilan edenlere yönelikti. Büyük bir ezberi boza-rak, muhafazakâr muhayyilede ikame edilen Batılılaşmanın öncü kuşağı II. Mahmut, Tanzimatçılar veya Islahatçılar söylemi yerine II. Abdülhamit'i bunların yerine koyuyordu.

Ona göre II. Abdülhamit'i büyük yapan, İngilizler Mısır'ı, Fransızlar Tunus'u aldıktan sonra siyasetini değiştirmesiydi. Çünkü Sultan Abdülhamit Han işgaller karşısında son derece dinamik bir söylem belirledi. Bu söylemle de dini bir cemaat görünümünde olan Müslüman toplum siyasi bir millet haline dönüştü. Buradaki asıl amaç devleti değil toplumu içeriden birbirlerine sıkı bağlarla bağlayarak güçlendirmekti. Bunun için de akıllıca bir politika ile Pan-İslamizm söylemi yanında yer aldı. Kırım'dan, Kafkasya'dan ve Osmanlı-Rus Harbi sonrası Balkanlar'dan da gelen büyük göç dalgası sonrasında Anadolu'da Türk nüfusu büyük oranda arttı. Abdülhamit, askeri ve ekonomik gücün son derece kötü olduğu böyle bir siyasal iklimde Fransa ve İngiltere gibi dönemin emperyalist işgalcilerini Hilafet meselesi ile tehdit etti. Hilafeti ve İslamcılığı Batılıların işgalleri karşısında politik bir araç olarak öne sürdü. Karpat'a göre Abdülhamit'in bu politikası son derece zekice planlanmıştı çünkü Sultan işgalcilere, siz topraklarımı işgal etmeye devam ederseniz ben de hilafetle tüm Müslüman dünyasını karşınıza dikerim demek istiyordu.

HAYATINDAKİ KIRILMA ANI

Batılı güçler tam da böylesi bir direniş karşısında Abdülhamit'i hemen Kızıl Sultan ilan etti. Maalesef bu lakabın da hemen alıcıları türeyiverdi ülkemizde. Oysa Karpat'ın da dediği gibi biz Türklerin üç çeşit tarihi vardır. Bir resmi tarih, iki Avrupalıların yazdığı tarih, bir diğeri ise halkın zihnin-de kalmış, nesilden nesile aktarılan tarih. Karpat açık bir biçimde ilk ikisini şüpheli bulur ve Abdülhamit'e karşı yapılan bu çirkin yakıştırmanın Batılı tarih yazımındaki bir iftira olduğunu belirtir.

Karpat, Ak Parti iktidarı döneminde Türkiye'nin çok hızlı bir değişim geçirdiğini de söylemektedir. Bu değişimden ümitvar olan Karpat yeni top-lumsal yapıyı da Modern Türk Toplumu olarak isimlendirir. Bu isimlendirme de geçen modernlik ne hikmetse her iki cenahı da fazlasıyla rahatsız etmiştir. Bir grup modern kavramını Batılı bir anlam içeriğine sahip olduğu için şiddetle reddetme eğilimi taşır. Diğer grup ise modern kavramına sahip çıkar, bu kavramın kendileri dışında kullanılmasından rahatsız olur... Kemal Karpat her iki grubun düşüncelerini de yok sayarcasına böyle bir isim-lendirme ile bence isabet etmiştir.

Karpat'ın yaşamında önemli bir kırılma anı olarak değerlendirdiği, bir olay vardır. Türkiye'de ve dünyada gençlik hareketlerinin şiddetle iç içe geçmeye başladığı 1967 yılında, Karpat'ın İngilizce olarak beş yıl önce yayınlanmış bir eseri Türkçeye çevrilir. Ancak kitap ne sağcılardan ne de solculardan ilgi görür, hatta özellikle bir kısım solcular tarafından boykot edilir. Kitabın yayıncısı Karpat'a kitaplarını "Kimse almıyor" diyerek teslim eder. Karpat evin bir odasına yaklaşık 3 bin kitabı doldurur. Küçük bir çocuk evindeki bir oda dolusu kitabını görünce ***"Amca bunların hepsini sen mi yazdın?"*** diye sorar. Bu kitapları Karpat bir yıl sonra bir işportacıya satarak odasını ancak boşaltabilir…

Demek ki usulsüz, yöntemsiz, yorumlamacı yaklaşımlardan uzak, farklı bakış açılarına sahip olmayan dogmatizmle ne yeni Karpatlar ne de yeni Mardinler çıkar. Medeniyet inşası için ilk ve öncelikli olan bağımsız entelektüellerdir.

KEMAL KARPAT, HİMMET UÇ VE BARBAROSOĞLU[22]

Prof. Dr. Himmet Uç

Türk romanı batı romanından daha eski bir geçmişe sahip. Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ile Züleyha mesnevisini incelemiş, onunla ilgili bir yazı yayınlamış ve daha sonra **"Edebiyatımızda Estetik ve Felsefe"** diye bir kitabımda onu yayınlamıştım. Bu bahsi de Fatma Barbarosoğlu Hanımefendi ile irdelemiştik. Benim Don Kişot'tan önce tarihi olarak da Yusuf-ı Züleyha'nın olduğunu beyan etmem Sayın Rahmetli Hocam Kemal Karpat'ın dikkatini çekmiş, aşağıdaki yorumunda benim o yorumumu zikretmiş, Allah rahmet etsin.

Hatta şimdi Dede Korkut ile ilgili bir çalışmam var, onun bu kitaplardan Don Kişot'tan da önce olduğunu ifade edeyim. Biz tahkiye sanatında batılı tabirle narrasyonda batıdan daha eski, daha köklüyüz ama biz bir yerde bırakmışız onlar daha etraflı konuyu ele almış romanın unsurlarını geliştirmişler.

"Ruh yani maneviyat kaybının ben ancak toplumun bazı üst bölümlerinde sınırlı kaldığını düşünüyorum. Çünkü toplumun ezici çoğunluğunu temsil eden alt bölümlerinde maneviyat yok olmamış, tam tersine inancın, bu arada İslam'ın kişinin temel hakkının bir parçası olduğu fikri kökleşmiştir ve gerçek laikliğin yolunu açmıştır.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız sosyal değişme, Batılılaşma ve edebiyat ilişkileri 1945-46 ve 1960 demokrasisinin gelmesiyle köklü şekilde değişmiştir. Bu gelişmelerin başında bireyin (ferdin) siyasi alanda söz sahibi olarak, ön plana geçmesi gelmektedir. Demokrasi ortamı yani hürriyet, devleti halkla birleşmeye itmiş, halkın kendi devletine sahip çıkma çabasını hızlandırmıştır. Demokrasi, edebiyatı da gerçek manada özgürleştirmiş, halkın aynası ve ruhu olmaya zorlamıştır. Yine Nurdan Gürbilek'ten esinlenerek (Mağdurun Dili, 2007) **"dışlananlar"** (ben bunu sosyal anlamda kullanıyorum) kendi çabalarıyla bütüne karışmak hatta ona hâkim olmak yolunu tutmuşlardır. 1940'larda ortaya çıkan köy edebiyatının halkı keşfetmede önemli katkısı olmuş, fakat fonksiyonunu yerine getirdikten sonra gücünü yitirmiştir. Köy yazarlarından ancak Cahit Külebi, Fakir Baykurt (Kaplumbağalar) gibi birkaç isim önemini muhafaza etmiştir.

Demokrasi yolu ile halk, daha doğrusu benim orta sınıf dediğim taşralı toplum, devlete kendi damgasını vurmak yolunu sağlamıştır. Türkiye için demokrasi ve seçimler iktidarı tayin ettiği kadar topluma özüne dönüş yollarını açmıştır. Siyasi gelişmeler edebiyatı da halka doğru yönlendirmiştir. 1980 müdahalesi birçok entelektüeli bilhassa sol takımı ortak sandıkları devletten ayırmış, toplumla birleşmeye zorlamıştır. (Berna Moran bu konuyu kitabının 3. cildinde uzun uzadıya anlatmıştır.)

---

[22] Prof. Dr. Himmet Uç, https://www.risalehaber.com/kemal-karpat-himmet-uc-ve-barbarosoglu-20864yy.htm

TÜRK ROMANI

Buraya kadar yazdıklarım edebiyatımızı, siyasi, sosyal tarihimiz açısından kendi görüşlerime göre bir değerlendirme niteliğindedir. Edebiyat ve Toplum derleme kitabımda asıl üzerinde durduğum konu genel romandan ziyade Türk romanıdır.

Romanın ne olup olmadığı öteden beri tartışılan bir konudur. Birçok yazar ve eleştirici Türkçe yazılan en eski eserlere dahi roman ismini vermektedir. Prof. Dr. Himmet Uç -ki roman üzerinde çok çalışmıştır- romanın teknik unsurlarını Yusuf ve Züleyha'da buluyor. Elimin altında bulunan on kadar roman koleksiyonları, roman konusunda oldukça ayrı görüşlere sahip oldukları gibi "***roman***" olarak seçtikleri eserler de birbirinden farklıdır.

Kanımca bir romanın "Türk" olması için Türkçe yazılmış olması yeterli değildir. Her ne kadar dilin bir eserin "milli" kimliğini tayinde birinci derecede yeri olsa da, romanda "Milliliği" tayin eden esas bir toplumun manevi-ruhsal özelliğidir ve yazarın bunu yansıtmaktaki sanat gücüdür. "***Milli***" roman belirli bir grubun belirli ruhsal özelliklerinin, davranışlarının, değerlerinin, sosyalleşmesinin yani başka kişilerle ilişki kurma biçimlerinin bir ifadesidir. Böyle bir roman genelde siyasi bir çerçeve, milli devlet içinde yazılmaktadır. Milli roman milliyetçi değil, evrenseldir. Böyle bir grubun sosyal-kültürel-coğrafik bir alanın insanlarını esas tutarak yazılır.

Bir "***milli***" toplumun tarihi kökenleri değişebilir, geliştirilebilir, din değiştirmekle onlara yeni boyutlar eklenebilir, fakat toplum özünü-etnik diyebileceğimiz özünü muhafaza ettikçe kültürel kimliğini korur. Bence böyle bir "***Türk***" vardır ve o tarihin, kültürün ve ortak tecrübelerin yarattığı bir varlıktır. Orta Asya kökenleri, İslamlaşma, Fars etkileri, Selçuk ve Osmanlı kültürleri ve nihayet Cumhuriyet'in getirdiği ve bazen zorlama ile kabul ettirdiği modernleşme kültür ve kimlik yapımıza sinmiş ve eski kökenlerle kaynaşmıştır. Birçok ırk ve etnik grupla kaynaşan eski "***Türk***" yeni tipte modern bir Türk olarak meydana çıkmıştır. Bir yanı sabit, diğer yanı durmadan değişen, gelişen bir Türk bu.. Cumhuriyet bu insanı milli, siyasi bir çerçeve içine yerleştirince "***millilik***" yani Türklük ön plana geçerek tarihsel, kültürel kimliği bilinçlendirmiş ve yaygınlaştırmıştır. Böyle bir kimlik "milli kişilik" gibi teorilerin ötesinde sosyal dinamiğin ve tarihin ürünüdür.

Daha evvel işaret ettiğim gibi yerel orta sınıfların ortaya çıkması, milli devletlerin kurulması ve romanın oluşması arasında çok sıkı ilişkiler vardır. Bu üçlü birleşimin her ülkede ayrı şekilde oluşamayacağı ve farklı sonuçlar vereceği aşikârdır. (Bugün İslam ümmeti 56 kadar milli devlete bölünmüştür ve her biri kendi etnik kimliğini vurgulayan bir devlet yaratmıştır. Aynı dili konuşan Araplar bunun en güzel örneğidir.) Azınlık olarak bilinen grupların kültürel haklarının muhafazası ayrı konudur."

Fatma Barbarosoğlu Hanımefendi Kemal Karpat'ın ölümü dolayısıyla yazdığı 22 Şubat tarihli makalesinde onun roman ile ilgili yorumlarını eleştiriyor, bazı romanları görmemiş olabileceğini belirtiyor. Ben de buna katılıyorum çünkü merhum elbette Türk romanı üzerine derinlikli bir eleştirmen olmayabilir.

PROF. DR. KEMAL HAŞİM KARPAT'IN ARDINDAN[23]

İbrahim Birelma

Tarih alanında Dünya çapında tanınan, TBMM Onur ödülü ile Cumhurbaşkanlığı Kültür Ve Sanat Büyük Ödülü sahibi Prof. Dr. Kemal Haşim Karpat, ABD'nin Wisconsin eyaletinde tedavi gördüğü hastanede çoklu organ yetmezliği nedeniyle 20.2.2019 tarihinde yaşamını yitirdi, 25.2.2019'da İstanbul Fatih Camii Haziresi'ne defnedildi.

Prof Dr. Kemal Haşim Karpat, Romanya'da Dobruca'nın Armutlu Köyün'de, Haşim Bey ile Zübeyde Hanım'ın altı kızından sonra ilk erkek çocuğu olarak doğdu. 1934'te Armutlu Köyü İlkokulu, 1942'de Mecidiye Medresesi, 1943'de Haydarpaşa Lisesi, 1947'de Hukuk Fakültesin'den mezun oldu. 1948'de ABD'de Washington Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrencisi oldu. 1950'de ***"Türkiye'de İşçi Hakları ve Sendikacılık"*** tezi ile yüksek lisansını tamamladı. 1953'de Türkiye'ye döndü, Ankara'da yedeksubay olarak askerlik hizmetini yerine getirdi. 1956'da New York'a döndü. 1956 sonunda doktorasını (Ph.D) aldı. 1957-1962 döneminde Montana Eyalet Üniversitesi'ne asistan ve doçent olarak kabul edildi. 1958'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Amme İdaresi Bölümü'nü kurdu. 1959'da ***"Türkiye'nin Politik Hayatı: Çok Partili Sisteme Geçiş"*** başlıklı doktora tezi, Princeton Üniversitesi tarafından kitap olarak basıldı. 1960-61 döneminde Harvard Üniversitesi, 1962-1968 döneminde Robert Kolej ve Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, New York Üniversitesi'nde dersler verir. 1967'de Wisconsin Üniversitesi'nin teklifini kabul etti. 1968-71 döneminde Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal İdari Bilimler Bölümü'nde dersler verdi. 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra ODTÜ'de iş akdi feshedildi, Amerika'ya döndü. Wisconsin, Princeton Üniversitelerinde çalıştı. 1979'da Wisconsin Üniversitesi'nde ***"seçilmiş profesör",*** (distinguished professor) unvanını aldı, kurduğu tarih kürsüsüne ***"Abdi İpekçi Kürsüsü"*** adını verdi.1992-93'de Ankara'da Bilkent Üniversitesi'nde Orta Asya Merkezi Kürsüsü'nü kurdu ve dersler verdi.2003 Temmuz'da Wisconsın Üniversitesi'nden emekli oldu. İstanbul Şehir Üniversitesi'nde Mütevelli Heyet üyeliği, öğretim üyeliği, Kemal Karpat Göç Araştırmaları Merkezi kuruculuğu görevlerinde bulundu.

Prof.Dr. Kemal Haşim Karpat'a Allahtan rahmet dilerken, O'nun bazı görüş ve düşüncelerini anımsatmak istiyoruz:

-Biz Türklerin üç çeşit tarihi vardır. Bir resmi tarihi, iki, Avrupalıların yazdığı tarih ki, bu ikiside şüphelidir. Bir de halkın zihninde kalmış tarih vardır. Nesilden nesile geçen gerçek tarih odur. "Sözlü tarih" dediğimiz şey bu son 50 yılda gelişen bir tarih çalışmasıdır ve bunun öncülerinden birisi Afrika'nın tarihini tespit etmeye çalışan Jan Vansina adında bir Belçikalı'dır.

-İki çeşit cennet ve cehennem vardır: birincisi kitapların yazdığı cennet ve cehennem, ki onları Allah yaratmıştır; ikincisi ise insanların yeryüzünde yaşarken

---

[23] İbrahim Birelma, https://www.59.com.tr/ibrahimbirelma/prof-dr-kemal--hasim--karpatin-ardindan.

yarattıkları cennetler ve cehennemlerdir. Müslüman'ın vazifesi bu dünyada cennetler yaratmaktır.

-Elit kesim, halkı daima kendi çıkarları için kullanmıştır. Yani kendi halkı için çalışan, o halkla beraber yükselmeyi, ilerlemeyi hedeflemiş bir elitimiz yoktur. Dini elitlerden tutunuz, siyasi elitlere kadar hepsi sanki bu halkı sömürmek, onu kendi hedefleri uğruna kullanmak için yaratılmışlardır. Kendisini az düşünen insanları ise halk takdir etmiştir. Bunlar arasında Atatürk vardır. Atatürk'te her zaman bu milletle bütünleşme hissi vardı. Halk bu gibi adamları hiçbir zaman unutmaz.

-Amerika alışık olduğum, Avrupai tarzda bir entellektüel hayata sahip değildi, her şey pratiğe dönüktü. Avrupa'da her şey kurumdu; Amerika'da her şey kişi, onun teşebbüsü ve aldığı sonuçtu… Elle tutulur, gözle görülür sonuçlar geçerliydi. Avrupa fikir âlemiyle uğraşır, konuşur, tartışır, kitaplar yazar; Amerika tatbikatçıdır, fiiliyattır.

-Bugün benimle doktora yapmış, dünyanın çeşitli üniversitelerinde profesör olmuş birçok kişi var. Benimle çalışmaya başladıkları zaman onlara daima şunu söylerdim, " Eğer beni geçmezsen, daha iyi bir şeyler yaratamazsanız, ödevimi tam manasıyla yerine getirmiş sayılmam. Çünkü amaç, hocanın altında kalarak ona Allah gibi bakmak değil, onu geçmektir. Başkaları da sizi geçerse, daha iyi eserler ortaya çıkar." Bu önemli bir noktadır ve belki beni birçok hocadan ayıran yine bu özelliğimdir. Hiç kimseye karşı kıskançlığım yoktur, tam tersine, daha iyisini yapacaksa yapsın. Ben de yararlanmış olurum.

(Dağı Delen Irmak, Kemal H.Karpat Kitabı, Söyleşi: Emin Tanrıyar, İmge Kitabevi Yayınları,2008)

CHP HANGİ FIRSATI KAÇIRDI?[24]

Markar Esayan

Duayen tarihçi Kemal Karpat bir ülkede demokrasinin ve buna bağlı tüm artı değerlerin ancak orta sınıfların gelişimi üzerinden yükselebildiğini ifade ediyordu. Bu gelişim şüphesiz sadece iktidara, yani devleti yönetme gücüne siyasi olarak erişme noktasında asılı kalamazdı. (Bu kadarını İttihat ve CHP de yapmıştı.) Orta sınıflar her açından gelişmeli, tabii kendi siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel kadrolarını (elitlerini) yaratmalıydı.

Bu da yeterli olmazdı. Bir ülke, hele hele Türkiye gibi imparatorluk devamı olan bir devlet söz konusu olduğunda, doğal olarak var olan değişik toplumsal kesimlerin orta sınıfları arasında siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal bir denge de kurulmalıydı. Bu denge demokrasi kültürünü doğuran bir işleve sahipti. Burada hem demokratik bir zeminde, kuralları belli barışçı bir rekabet söz konusu olmalı, hem de herkesi gönüllülükle şemsiyesi altına alacak ortak bir üst kimlik de yaratılabilmeliydi.

"Yerli/milli" kavramını ilk kullananlardan birisi olarak, ben bu üst kimliğin günün şartlarına göre tahkim edilmesi, uğradığı saldırılardan ötürü de tamir edilmesi gerektiğini düşünmekteyim. Sorunların zamanında çözülememesi, CHP'nin 1950'de çok partili hayata geçit verirken sergilediği tutumu doksanlardan sonra sergileyememesi, bilakis, yarıkları daha da derinleştirecek 28 Şubat gibi büyük hatalara düşmekle esasında zarar gören üst kimlik meselesi oldu.

Kemal Karpat da, İdris Küçükömer de ülkenin son 200 yıllık siyasi hayatına iki ana hattın damga vurduğunu, bunların **"dindar muhafazakârlar ile Batıcı sekülerler"** olduğunu ifade ederler. Açıkçası, uğranan bunca haksızlığa rağmen dindar muhafazakâr kesim ***"siyaset"*** alanında kalarak tarihsel rolünü demokrasiyi güçlendirecek şekilde yerine getirmektedir. 28 Şubat'a verilen cevap şiddete yönelmek değil, sivil siyaset içinde hak aramak olmuş, darbeciler henüz ceza almamış olsa da milletimiz Erdoğan liderliğinde demokratik hak arama mücadelesini kazanmıştır.

AK Parti sürecini çok olumlu bulan Karpat, 2008 yılı itibarıyla CHP için ise şöyle diyor:

"AK Parti'nin temsil ettiği kültür bakımından muhafazakâr, fakat ekonomi bakımından devrimci elitlere karşı CHP, Cumhuriyet'in milli, sosyal, demokratik, halkçı ruh ve ideallerine sahip yeni bir sosyal elit çıkarabilirse denge kurulmuş, Türkiye demokrasisi çok daha güçlenmiş olacaktır. CHP gerçek anlamda modern, demokratik bir parti olabilirse, AK Parti'yi dengeleyerek demokratik ödevini yerine getirebilir. Güçlü bir muhalefet Türk demokrasisini güvenceye bağlamış olur." (Türk Demokrasi Tarihi, Timaş Yayınları, s. 64.)

Karpat vefatına yakın bu konularda nasıl düşünüyordu bilmem. Ancak CHP'nin ***"Kılıçdaroğlu dizaynı"*** ile bu son fırsatı kaçırdığını, çürüme evresine geçtiğini tarafsız

[24] Markar Esayan, http://www.haber7.com/yazarlar/markar-esayan/2838173-chp-hangi-firsati-kacirdi/?detay=1

biçimde söyleyebilirim. CHP halka gitmek yerine, gayrımeşru aktörlerle birlikte hareket eden bir mühendislik nesnesine dönüşmüştür.

31 Aralık seçimleri, CHP'nin zehirlediği bu alana oksijen gitmesi için de tarihi bir fırsat olacaktır.

KEMAL KARPAT HOCA VE HAZİREDEKİ HAZİNELER[25]

Dursun Gürlek

Yaprak dökümü devam ediyor. Büyük tarihçimiz Prof. Dr. Kemal Karpat Bey de Hakk'ın rahmetine kavuştu. Pazartesi günü hocanın cenazesi önce İstanbul Üniversitesi Rektörlük binasına getirilip burada bir tören yapıldı. Törene başta, Başkan Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere diğer bazı devlet adamları da katıldı. Daha sonra Fatih Camii'ne götürülen naaş, burada öğleyin kılınan cenaze namazından sonra Fatih haziresine defnedildi. Soğuk havaya rağmen gelen kalabalık bir cemaatle ve dualar eşliğinde merhum son yolculuğuna uğurlandı. Bilindiği gibi, kısa bir süre önce bu tarihi mekâna Prof. Halil İnalcık ile Prof. Semavi Eyice merhumlar da defnedilmişlerdi.

Fatih Haziresi'ndeki diğer bazı ilim adamlarından da kısaca bahsedeceğim ama önce bu cennet bahçesinden ve buraya ilk defa gömülen büyük bir âlimden söz etmek istiyorum.

İstanbul'da en fazla ziyaret edilen padişah türbelerinin başında, Fatih Sultan Mehmet Han'ın türbesi geliyor. Bu mübarek mekân, her gün ziyaretçilerle dolup boşalıyor. İnsanlar, İstanbul Fatih'ini, İstanbul evliyası gibi ziyaret edip dualarını okuyorlar. Daha sonraki Osmanlı hükümdarlarının da, tahta çıkacakları zaman önce Eyüp Sultan'da kılıç kuşandıklarını, sonra da Edirnekapı'dan şehre girerek Fatih'in ve Yavuz'un türbelerini ziyaret ettiklerini, bu merasimin ilerleyen zamanla birlikte bir gelenek haline geldiğini biliyoruz.

Beş yüz elli yıldan fazla bir süreden beri ziyaretçi akınına uğrayan Fatih Sultan Mehmed, türbesinde yalnız başına yatıyor. Merhum padişah hayatteyken de – bir takım sebeplerden dolayı – yemeğini yalnız yermiş. Hanımı, Gülbahar Hatun'un türbesi de aynı hazirededir. Cihan hükümdarı, ilim adamlarına, sanat erbabına son derece önem verdiği için, devrin büyük âlimlerini, hoca efendilerini ve diğer kalem erbabını kollayıp gözetti. Bir nev'i ulemanın, üdebanın ve şuaranın hâmisi oldu. Uzak ve yakın ülkelerden ***"Dersaadet"***e davet ettiği bilginler genellikle yaptırdığı o muhteşem caminin etrafına, özellikle Sahn-ı Seman medreselerine yerleştikleri için Fatih ve çevresi zamanla ***"Ulema Semti"*** olarak tarihe geçti. O kadar ki İstanbul halkı, ***"Fatih ulema semtidir, ilim Aksaray'a inmez"*** demeye başladı. İşte bu özelliğinden dolayı birçok kimsenin öldükten sonra Fatih Türbesi'ne en yakın bölgeye gömülmek istedikleri öteden beri biliniyor.

Efendim, Fatih Türbesi'nin hemen yanı başındaki hazire, daha önceki yıllarda caminin ve türbenin çiçek bahçesiydi. İlerleyen zamanla birlikte bu çiçek bahçesi, bir cennet bahçesi haline geldi. Büyük devlet adamlarının aynı zamanda ilimle de meşgul olanları, yani âlim paşalar yavaş yavaş bu hazireye defnedilmeye başlandı. Üç yüze yakın mezarın bulunduğu hazirede kimler yok ki?. Hemen aklıma gelen birkaç isimden bahsedeyim. Tam kırk yıl, Fatih'in türbesinde türbedarlık yapan Ahmed Amiş Efendi'nin kabri sanki ölümünden sonra da bu görevini sürdürecekmiş gibi, Ulu

[25] Dursun Gürlek, https://www.yenisafak.com/yazarlar/dursungurlek/kemal-karpat-hoca-ve-haziredeki-hazineler-2049505

Hakan'ın hemen yanı başında bulunuyor. Sultan Abdülhamid devrinin en gözde paşalarından olan ve ***"Plevne Kahramanı"*** diye bilinen Gazi Osman Paşa'nın gösterişli türbesi, ziyaretçilere burada kendini gösteriyor. Hem valilik görevini yerine getiren hem de Hazreti Mevlânâ'nın eseri Mesnevi'yi Türkçe'ye çeviren Âbidin Paşa, keza aynı kabristanda ebedi uykusunu uyuyor. Divan-ı Lügati't-Türk'ün kâşifi ve Fatih'teki Millet Kütüphanesi'nin kurucusu Ali Emiri Efendi, burada mahşer gününü bekliyor. Başta ***"Âmâk-ı Hayal"*** isimli tasavvufi romanı olmak üzere diğer bir takım önemli eserleriyle de irfan hazinemizi zenginleştiren Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi adı geçen cennet bahçesinde dinleniyor. Kaleme aldığı iki yüzden fazla eserle büyük bir rekor kuran Hace- i Evvel Ahmet Mithat Efendi, bahsini ettiğimiz mekânda dua bekliyor. On iki ciltlik ***"Tarih-i Cevdet"***iyle, Mecelle Cemiyetindeki önemli hizmetiyle büyük bir şöhret kazanan Ahmet Cevdet Paşa'nın kabri de burada bulunuyor ve mezar taşında şu anlamlı şiir görülüyor:

Asrımızın İbn-i Kemal'i idi

Hayfa ki terk-i hayat eyledi.

Edib idi, hayli eser bıraktı,

Tezyin-i zât-ı sıfat eyledi

Takdire idüp rızasın ızhar,

Allah deyüp azm-i cennat eyledi.

Tarihini yazan kalem kırılsın

Ahmet Cevdet Paşa vefat eyledi

Demek ki efendim, Fatih Sultan Mehmed'in komşuluğu için ilim-irfan sahibi olmak gerekiyormuş. Zaten merhum padişah, **"Konstantıniyye"**yi **"İstanbul"** yaptıktan hemen sonra, bu şehri bir "**Dârü'l-İlim"** haline getirmek için büyük çaba göstermişti.

Yukarıda da belirttiğim gibi, daha önceki yıllarda rengârenk bir çiçek bahçesi olan bu tarihi hazireye Osmanlı'nın yüz dokuzuncu şeyhülislamı olan El-Hac Mehmed Refik Efendi gömüldü. Bu zat, son devir Osmanlı şeyhülislamlarının en değerlilerindendir. Kendisi Bosnalı bir aileye mensuptur. Genç yaşta babasını kaybetti. Zekâsını, çalışkanlığını ve ahlaki güzelliğini çok takdir eden Bosna kadısı Ispartalı Hüseyin Efendi, kendisini İstanbul'a getirtti, ayrıca hem maddeten, hem manen destek oldu. Hatta kızıyla evlendirip kendine damat yaptı. Refik Efendi, kayınpederinin Şam kadılığına atanması üzerine, onunla birlikte bu tarihi şehre gitti. Orada Muhyiddin-i Arabî Hazretlerinin türbesini ziyaret etti. Bu büyük mutasavvıfla ve eserleriyle o kadar hemhal oldu ki, rivayete göre birkaç defa rüyada gördü.

El-Hac Mehmed Refik Efendi'nin diğer bir özelliği de, dört başı mamur bir fıkıh bilgini olmasıydı. Merhum, çok düşünür, az konuşurmuş. Bundan dolayı Yusuf Kâmil Paşa, ***"Efendi Hazretleri vahiy bekliyor!"*** diye şaka yaparmış. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, işte bu şeyhülislam Mehmed Refik Efendi, vefat edince, devrin padişahı Abdülaziz

Han'ın emriyle buraya defnedildi, böylece Fatih Haziresi'ne ilk gömülen insan o oldu. Cenazesine İstanbul'un bütün âlimleri, devlet adamları, ama bilhassa fıkıh bilginleri katıldı. Bu muhteşem manzara Ahmet Cevdet Paşa'yı o kadar etkiledi ki, ***"Büyük fıkıh hazinesini, bugün buraya defnediyoruz!"*** diyerek duyduğu derin üzüntüyü dile getirdi.

Bir süre sonra, ***"Ayaklı Kütüphane"*** Ahmet Cevdet Paşa da vefat edince buraya gömüldü. Ama defin sırasında, orada bulunanlardan biri, ***"Büyük tarih hazinesini bugün buraya defnediyoruz!"*** dedi mi, demedi mi, orasını bilmiyorum.

Fatih Camii, Haziresi'nde, Ahmet Cevdet Paşa'nın, ***"Asrımızın İmam-ı Azamı"*** diye övdüğü bir büyük fıkıh âlimi daha yatıyor ama - merakınızı harekete geçirmek için – adını söylemeyeceğim.

CUMHURBAŞKANI ERDOĞAN TÖRENDE KONUŞTU[26]

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, tarihçi Kemal Karpat için yapılan İstanbul Üniversitesi Rektörlük binasındaki törene katıldı. Amerika'da tedavi gördüğü Madison Hastanesi'nde çoklu organ yetmezliği nedeniyle hayatını kaybeden, tarih alanında çok sayıda makale ve kitap kaleme alan ünlü tarihçi Prof. Dr. Kemal Karpat için İÜ Rektörlük Binası'nda tören düzenlendi.

Erdoğan burada yaptığı konuşmada, ***"Kemal Karpat hocamız Türk bir anne ve babanın evladı olarak Dobruca'da doğmuştur. Hocamız bir köy imamının evladı olarak hayata başladığı için ilk öğretmeni de babasıydı. Dobruca, tıpkı Kırcaali gibi, tıpkı Selanik gibi, tıpkı Belgrad gibi, tıpkı Saraybosna gibi, tıpkı Üsküp gibi bizden bir yerdi. Yaşadığı bölgenin saygın bir âlimi olan babasının kendine bıraktığı mirası dünya çağında bir akademik başarı olarak devam ettirmesi hocamızın aslında en büyük başarısıdır."*** dedi.

HOCAMIZ ÜLKESİYLE BAĞINI DA HİÇBİR ZAMAN KOPARTMAMIŞTIR

İstanbul'da başladığı üniversite eğitiminin akademik merdivenlerini Amerika'da tırmandığının altını çizen Erdoğan, ***"Değerli hocamız ülkesiyle bağını da hiçbir zaman kopartmamıştır. Kemal Karpat hocamızın çalışmaları, eserleri hep Osmanlı eserleridir. Hocamız hayatının tamamını kendisinin ve mensubu olduğu milletin geçmişini araştırmaya adamıştır. Hem hayatının önemli bir bölümünü yurt dışında geçirmiş olmasının hem de geniş akademik birikiminin etkisiyle olsa gerek ülkemizin kadim tartışmalarına, çok daha soğukkanlı ve gerçekçi yaklaşabiliyordu. Her insan gibi Kemal hocamız da hayatının çeşitli dönemlerinde kendine göre bir takım fikri tercihler yapmıştır. Bugün bize düşen onu tercihlerinden dolayı asla yargılamak değil, ortaya koyduğu eserlerinin üzerinden giderek daha büyük akademik başarıların peşinde koşmaktır."***

Erdoğan konuşmasını şöyle sürdürdü: ***"Biz Kemal Karpat hocamızın Osmanlı'dan başlayıp Cumhuriyetimizin kuruluşuna ve bugüne kadar olan çalışmalarından yararlanmaya hep devam edeceğiz. Keşke kendisine rabbimiz daha uzun bir ömür verseydi de önümüzdeki kritik dönemde hocamız birikimi, analizleriyle, tecrübeleriyle yol göstermeye devam etseydi. Kaybettiğimiz büyük tarih insanlarımız bize adeta sonbahar hüznü yaşatıyor. Bu büyük âlimlerimizin yerini doldurmamız zor olacak. Bu duygularla hocamız Allah'tan rahmet, ailesine ve milletimize baş sağlığı diliyorum."***

---
[26] https://www.posta.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-kemal-karpat-icin-duzenlenen-torende-konustu-2107249

BOYA FIÇISI[27]

Ege Cansen

ODTÜ İdari İlimler Fakültesi'nde 1957 yılında okumaya başladım. Önceki gün aramızdan ebediyen ayrılan tarihçi Kemal Karpat, 1958'de bize **"Türkiye'nin Toplumsal Yapısı"** (Social Structure of Turkey) diye bir ders vermişti. O tarihlerde 30'lu yaşlarındaydı. Orta boylu, sağlam yapılı yağız bir Rumeli Türkü'ydü. Soyadını Romanya'daki Karpat Dağları'ndan almıştı. Doktora çalışmalarını Amerika'da yapmasına rağmen **"alafranga"** bir görüntüsü yoktu. O zamanlar tarihçi değil, siyasal ve sosyal bilimciydi. Sonra Amerika'ya geri döndü. Wisconsin'de Türkiye tarihi ve siyaseti üzerine çalışan ve eserler veren ünlü bir tarih profesörü oldu. Bana göre siyaset bilimciliğinden hiç uzaklaşmadı. Tespitleri ve siyasi görüşleri AKP'ye moral verdi. Onlar, Kemal Karpat'ı adeta sıfırdan keşfettiler. Kendisine ödüller verdiler. Muhtemelen AKP'nin bu teveccühü yüzünden Türkiye'nin laik bilim çevresi, Karpat'a fazlaca itibar göstermedi.

***

BOYA FIÇISI TEORİSİ

Kemal Karpat'a göre Türkiye'nin sosyal yapısı **"altında 150 litre yeşil, üstünde 30 litre beyaz yağlıboya bulunan 180 litrelik bir fıçı"** gibiydi. Beyaz boya yani **"laiklik"** Cumhuriyet tarafından tepeden yeni konmuştu. Fıçıya üsten bakınca içinde 180 litre beyaz boya var sanıyordu. Ya da bu beyaz boyayı koyanlar etrafa böyle bir intiba vermeye çalışıyordu. Hâlbuki fıçıdaki boyanın çoğu yeşildi. Serbest seçimlerle birlikte, yeşil boya yani **"İslamcılık"** üste doğru çıkmaya başladı. Bunda şaşılacak bir şey yoktu. Fıçıdaki boyanın görüntüsü önce muareleşecek, yani yeşil ve beyaz renkler birbirine fazlaca karışmadan damarlar ve dalgalar halinde hareket edecekti. Daha sonra yeşille beyazın harmanlandığı çeşitli tonlarda yeşillikler oluşacaktı. Bu değişim, son derece doğaldı. Değişimi durdurmak veya olayların akış yönünü zorla tersine çevirmeye çalışmak beyhudeydi.

Allah, Kemal Hoca'nın taksiratını affetsin, mekânını cennet eylesin.
Son söz: Evrim devrimi yer.

[27] Ege Cansen, https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/ege-cansen/boya-ficisi-3658547/

BEŞ KELİME İLE KEMAL KARPAT

“Kendinizi 5 kelimeyle özetlemeniz gerekirse?” sorusuna Prof. Kemal Karpat aşağıdaki şekilde yanıt vermiştir:

**Öğrenmeye ve öğretmeye düşkün,*

**malda ve mevkide gözü olmayan,*

**daima bir şeyler yapmak isteyen,*

**bütün hayatı boyunca bir şeyler başarmak isteyen,*

**iyi kalpli ve babacan bir insan.*

PROF. DR. KEMAL KARPAT İNFOGRAFİK[28]

TARİHÇİ KEMAL KARPAT VEFAT ETTİ

Tarih alanında çok sayıda makale ve kitap kaleme alan Prof. Dr. Kemal Haşim Karpat, 96 yaşında ABD'nin Winconsin eyaletinde hayatını kaybetti

1923
15 Şubat'ta Romanya'da dünyaya geldi

1947
İstanbul Üniversitesi Hukuk Bölümü'nden mezun oldu

1950
New York ve Washington üniversitelerinde akademik çalışmalarına başladı

1957
Washington Üniversitesi Siyasi Bilimlerde yüksek lisansını, New York Üniversitesi Siyasal ve Sosyal Bilimlerde ise 1957'de doktorasını tamamladı

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyindeki görevinin ardından Montana State, New York, Princeton, Bilkent, Ortadoğu Teknik, Ankara, Harvard, John Hopkins, Colombia üniversiteleri ve Ecole des Hautes Etudes en Science Sociales gibi eğitim kurumlarında öğretim üyeliği ve yöneticilik yaptı

1970-1988
Wisconsin Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Bölüm Başkanlığı'nı yürüttü, Türk Araştırmaları Derneği ile Türk Araştırmaları Kurumu'nun başkanlıklarını yaptı

1989-1995
Orta Asya Çalışmaları Derneğinin kurucu başkanlığını ve Wisconsin Üniversitesi Orta Asya Çalışmaları Programı'nın koordinatörlüğünü yaptı

2019
20 Şubat'ta ABD'de vefat etti

Prof. Dr.
Kemal Karpat

KARPAT'IN TARİH ALANINDA ÇOK SAYIDA MAKALE VE KİTABI BULUNUYOR

BAZI ÖDÜLLERİ

- Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü
- TBMM Onur Ödülü
- Romanya Bağımsızlık Madalyası Ödülü
- Rusya Kazan Bilimler Akademisi Onursal Üyeliği
- Wisconsin Üniversitesi Hilldale Ödülü
- Türk Bilimler Akademisi Ödülü
- Türk Tarih Kurumu Onur Üyesi

BAZI ESERLERİ

- Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji
- İslam'ın Siyasallaşması: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması
- Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si
- Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri
- Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din
- Osmanlı'da Değişim Modernleşme ve Uluslaşma
- Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk
- Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980
- Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus
- Osmanlı ve Dünya
- Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk

[28] Kaynak: Anadolu Ajansı, @anadoluajansi

SOSYAL MEDYADA ARDINDAN YAZILANLAR

Doç. Dr. Lütfi Sunar:

"Önemli sosyal bilimcimiz Kemal Karpat bugün vefat etti Allah rahmet eylesin Göç, nüfus, gecekondu, siyasal ve toplumsal değişme gibi alanlarda çok önemli ve öncü çalışmalar yaptı, yüzlerce eser bıraktı Buna rağmen Türkiye'de hakkında tek bir makale ve tez yazılmadı Peki Neden?

Bu manada Karpat'ın temel meselesi Osmanlı toplum modelinin kendine mahsus özellikleri dikkate alınarak açıklanması ve değişim dinamiklerinin ortaya konulmasıdır. Karpat'ın yaklaşımı çağdaşlarıyla karşılaştırıldığında kuramsal ve ampirik açılardan daha kapsayıcı görünmektedir.

Karpat'ı ayırt edici tarafı tarihsel çalışmalarını ampirik verilerle destekliyor olması ve bu perspektifle güncel toplumsal meseleleri analiz etmesidir. Bu aslında Osmanlı toplum yapısının ve modernleşmenin ideolojik olmayan, gerçekçi bir analizine temel teşkil etmektedir.

Geçen yıl Karpat'ın neden ihmale edildiğini ele alan bir yazı yazdım: "Kemal Karpat Neden Göz Ardı Edildi? Modernleşmeye Dair Farklı Bir Bakış" Yazı şuradan **okunabilir: *https://t.co/tv3hWxQN6y. Yazıda Karpat'ın temel tezlerini ve özgün noktalarını belirlemeye gayret ettim."***

Prof. Dr. Abdülhamit Kırmızı:

"Kemal Karpat vefat, inna lillah. Şehir Üniversitesi Kemal Karpat Göç Araştırmaları Merkezi faaliyete geçmek üzereyken tam da. Yetişemedi."

Ozan Sağsöz:

"Kemal Karpat ABD'de doktora yapmakta ve bir kızı sevmektedir. Fakat ABD'deki TR bürokratlarla arası iyi olmadığı için ya askerlik ya vatandaşlıktan çıkma gibi bir ikileme sokulur. Doktorayı dondurur ve askere gider askerdeyken sevdiği kadın onu bırakır."

Tarih Vakfı:

"Külliyatı ve müktesebatıyla Türkiye'nin ve dünyanın önde gelen tarihçilerinden olan Prof. Dr. Kemal H. Karpat'ın vefat haberini büyük bir üzüntüyle öğrenmiş bulunuyoruz. Tarih Vakfı olarak ailesine, sevenlerine; tarih ve sosyal bilimler camiasına başsağlığı dileriz."

Tuncay Yılmazer:

"Kendi deyimiyle "Sarı Saltuk Diyarı ,Anıt Bir Türk Müslüman Kasabası" Babadağ'lı(Dobruca) 100'ü aşkın makale ve çok sayıda kitaba imza atan, Türk Tarih Kurumu onur üyesi "Dağı Delen Irmak" Prof. Kemal Karpat hoca vefat etmiş. Allah rahmet eylesin."

İlhan Kesici:

"En büyük tarihçilerimizden Kemal Karpat Hoca 96 yaşında vefat etmiş. Kitapları, makaleleri ve tarihi yorumları çok kıymetli idi. Geride muazzam bir tarih çalışması bıraktı. Kendisine Allah'tan rahmet diliyorum. Başta tarihçilerimiz dünyası olmak üzere milletimizin başı sağ olsun."

Doç. Dr. Dursun Ali Tokel:

"Âlimin ölümü, âlemin ölümü gibidir." İşte böyle bir âlim, yani bir âlem daha sefer etti. Yaklaşık bir asırdır ilim ve hakikat için çarpan kalp durdu. Kemal Karpat sırra erdi. Derdi ki: "Hep kendimizi avuturuz ya 'yarın yaparım' diye. Bir de bakarsın ki yarın kalmamış!"

Galip Tahiroğlu:

"Kemal Karpat vefat etmiş. Allah rahmet eylesin. Onun da ömrü tıpkı Fuat Sezgin gibi gurbette, ilim için mücadelelerle geçti. O, Türkiye'yi dünya çapında tanıtırken biz, onu ya komünistlik ya da ...çılıkla itham etmişiz."

Samet Öğütlü:

"Bu fotoğrafı Kemal Karpat Hoca'yı ilk ve son ziyaretinde çekmiştim. O gün, 95 yaşında olmasına rağmen hâlâ çalışmaya devam etmekteydi ve o günün hatırası olarak en sevdiğim kitabını alarak imzalamasını rica edince asla geri çevirmemişti. Allah mekânını cennet eylesin. "

Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu:

"İlme ve kitaplara adadığı ömrü ile tarih alanında çok önemli yeri olan bir hocamızın, birçok ilmi çalışmaya iştirak ettiğimiz Sayın Kemal Karpat'ın vefatından dolayı müteessirim. Kendisine Allah'tan rahmet diliyor, yetiştirdiği öğrencilerine ve sevenlerine taziyelerimi iletiyorum."

Halit Bekiroğlu:

"3 yıl önce .... buluşmuş, Çok hoş ve samimi ortamda hasbihal etmiştik Kemal Karpat Hoca ile...

96 yaşında vefat etti, İlimle dolu bir hayat yaşadı, İlmin bereketiyle bakışı ve yaklaşımı alabildiğine geniş ve kuşatıcıyı... Mekânı cennet olsun..."

Prof. Dr. Mustafa Aydın:

"Akademik dünyamızın nadide değerlerinden Kemal Karpat hoca, arkasında yüzlerce eser bırakarak, 96 yaşında vefat etti. Allah'tan rahmet diliyorum. "

Işıl Acehan:

"Çok önemli çalışmalarıyla bilinir Kemal Karpat Hoca, çok kıymetlidir. Herkesin bilmediği şunu da belirteyim. ABD'deki ilk Türk göçmenleri yazan ilk tarihçidir. Belki herkes bilmez... Ne yazacağımı bilemiyorum, üzgünüm çok sadece..."

İsmail Sarı:

"Kemal Karpat hocayla ilk tanışmamızda çok heyecanlanarak ders anlatıyordu, şaşırdım doğrusu, ders bittiğinde " ilk günkü heyecanımı koruyorum, siz de öyle olun" dedi. Allah rahmet eylesin, güzel insan, büyük hocaydı ... "

Prof. Dr. Mustafa Şentop:

"Kıymetli ilim adamı, mütefekkir Kemal Karpat Hocamız vefat etmiştir. İlim hayatımız adına büyük bir kayıp. Hocamıza Cenab-ı Hak'tan rahmet, âilesine ve ilim camiamıza sabır diliyorum."

Lütfü Türkkan:

"Balkanlar'da Osmanlı'yı ondan öğrendim. Bu konuda çalışan yerli yabancı tüm tarihçilerin kaynak gösterdiği eserler bıraktı. Rahmet diliyorum Kemal Karpat Hocamıza. "

Deniz Ülke Arıboğan:

"Değerli hocamız Kemal Karpat ‘a Allah’tan rahmet, yakınlarına, sevenlerine ve tüm akademi camiasına başsağlığı diliyorum. Bilim ve fikir dünyamıza katkılarından ötürü sonsuz minnettarlığımız ve saygılarımızla..."

Doç. Dr. Emrah Safa Gürkan:

"Kemal Karpat ahrete irtihal etmiş. Amerika'da Osmanlı tarihinin ciddi bir şekilde çalışmasına Halil Hoca ile birlikte önayak olan isimlerden biriydi. Allah rahmet eylesin"

Prof. Dr. Kürşat Zorlu:

"Prof. Dr. Kemal Karpat hocayı kaybettik... Gerçek bir bilim adamı ve vatanseverdi. Önemli eserler bıraktı. "Türkiye dâhil her devlet, yüz yıl sonrasını düşünerek tedbir almalı. Günlük etkilere reaksiyon göstermekle yetinen bir devlet ayakta kalamaz." demişti. Rahmet ve dua ile..."

Dr. Yüksel Hoş:

"Anamın babamın gözleri önünde boşaldı Dobruca. Vatandan kalan tek şey olan insanlarının oluk oluk akışını izledim ömrüm boyunca. Bir Dobruca mı? Tüm Balkanlar. Ben nasıl yazmam?" Bir sempozyum çıkışındaki soruma cevabıydı Balkanlar bugün bir kez daha yetim kaldı.

ABD'de okumaması kaydı ile kaç Kemal Karpat yetiştirebiliyoruz? Kaç Halil İnalcık, Kaç Oktay Sinanoğlu, Kaç Semavi Eyice, Kaç Aziz Sancar? yetiştirebiliyoruz? Kaçını da yetiştikten sonra koruyabiliyoruz?

Bu topraklardan neden bilim disiplinine sahip çok az kişi yetiştiriyoruz?"

Doç. Dr. Alim Arlı:

"Kemal Karpat hocayı kaybettik. Allah'tan rahmet, yakınları ve öğrencilerine başsağlığı dilerim. Tüm kütüphanesini İstanbul Şehir Üniversitesi'ne bağışladı. Kasım 2018'de Hocanın çok kıymetli evrak ve çalışmaları içeren tüm kişisel arşivini Madison'dan İstanbul Şehir Üniversitesi kütüphanesine getirdik.

Hayatımın son dokuz yılında yoğun bir iletişim içinde görüştük, çalışma imkânı yakaladım. En son geçen pazar günü 15 dakika kadar telefonda görüşmüştük. Realist ve ampirik bir tarih ve sosyal bilim zemini için birçok kurucu çalışma yaptı. Büyük bir Hocaydı. Nur içinde yatsın."

Sedat Albayrak:

"Rahmetlik Karpat hocanın hatıratı ¨dağı delen ırmak¨ı okuduğumda, Rumelili gariban bi' gencin gurbette var olma çabası, yeni vatanda itilip kakılmasına rağmen direnmesi, İÜHF'ü bitirip sendikacılık yapması, burda kalmayıp dünyaya açılması ümit yeşerten numunelik iz bırakan anılardı."

NOTLAR

PROF. DR.

KEMAL KARPAT

VEFATININ ARDINDAN YAZILAR

